

Den livsnödvändiga myten

Av Jonas Lindberg

© författaren och Libris förlag 1998

Sedan urminnes tider har människor stavat på ord som kan bära genom livets obegripligheter. Från lägereldarnas myter till Bibelns berättelser. I vår tid tycks det vara TV-såporna som ger livstolkningen.

Mycket kan tyckas vara bleka jämförelser med de stora berättelser som har burit våra förfäder genom liv och död. Men tillsammans ger det ändå en bild av hur vi i slutet av det tjugonde århundradet på olika sätt söker andlig vägledning.

Kanske är de bara sagor för en accelererad kultur, en tillfällig tröst i ett evigt famlande. Ändå lever förmodligen de flesta av oss med hoppet om att vi någonstans i bilderna ska finna något som verkligen håller. Något som ord kanske inte helt kan fånga in, men där berättelsernas människor ändå erbjuder en väg att gå.

I begynnelsen

Min blick fastnar på en ganska stor annons under rubriken ”Döda”. Överst ett symboliskt hjärta. Så namn på den döde, datum och namn på de anhöriga. Så följer en dikt av W H Auden. Jag känner igen den från filmen *Fyra bröllop* och en begravning. ”Stop all the clocks, cut off the telephone ...” Längst ner i annonsen står åter förnamnet på den döde, följt av orden ”vi ses i Nangijala”.

Inför livets stora frågor och vändpunkter känns ICA-köfraserna och fikarastorden mest bara platta. Så har människor i alla tider, tycks det, vänt sig till poeter, präster och schamaner för att finna ett språk som, om möjligt, håller för stunder som egentligen är ordlösa. I den tid när Kyrkan var en röst för alla var det för de flesta naturligt att välja kors och bibelord till den anhörigas dödsannons. I vår tid är det andra världar som bidrar med livets ord.

Nangijala finns inte. Inte bokstavligen i alla fall. Men onekligen måste Astrid Lindgren ha fångat in något av svenskens tro med sin bok *Bröderna Lejonhjärta*. Då och då dyker ju den enkla trosbekännelsen ”vi ses i Nangijala” upp. När jag vid ett par tillfällen har föreläst om boken har jag delvis fått starka reaktioner på mina försök att förklara den. Det är som om det finns något heligt över den. Något som jag verkar ha trampat på i mina försök att förklara och förstå. En ung kvinna berättar till exempel hur hon på nytt varje år brukar läsa boken för sina barn.

I alla tider tycks människor ha berättat för varandra. Gång på gång. Ibland för att underhålla. Ibland för att förklara något viktigt. Ofta säkert både ock på en gång. En del berättelser har förändrats med tiden eller glömts bort. Andra har ansetts vara så viktiga att de har lärts utantill ord för ord och getts vidare till nästa generation och till nästa. Det är något med berättelser som gör att vi lyssnar och tar till oss. Något som gör dem viktiga för oss och våra liv.

Hur det hela började kan vi förmodligen bara ana oss till. Naturligtvis hänger det samman med hur och när människans språk har växt fram. Berättelsen föds ju egentligen så snart någon av oss tycker att en upplevelse betyder något mer än bara för ögonblicket. Det är då vi väljer att upprepa den för oss själva eller andra. Kanske handlar den om det som har fått oss att skratta, eller om en hisnande insikt om hur livet egentligen hänger ihop. Högt eller lågt – allt kan rymmas inom berättelsens ramar.

Kanske var det i lägereldarnas sken om kvällen eller under dagens gemensamma arbete som människan började hitta formerna för att ge vidare av sina upptäckter i livet. Men till berättandet hör förstås också kroppsspråket och konst av olika slag. Grottmålningarna i Lascaux i sydöstra Frankrike eller i Australien har säkert många historier att dela med sig av.

Konsten uppstod, enligt en teori, när urmänniskan försökte skapa kosmos, alltså ordning, ur kaos. Därmed följde hon gudarnas sätt att förhålla sig till världen.¹ Men där markerades också kontakten med en annan verklighet än den som är synlig för blotta ögat. I symbolvärlden ryms en annan dimension av tillvaron än den omedelbart påtagliga. En målare har uttryckt det såhär: ”konsten avbildar inte det synliga, den synliggör.”² Så har människor genom historien försökt göra sig en bild av livet i alla dess nyanser.

Någonstans där är det också våra viktiga berättelser får sin roll. De som hjälper oss att tolka och förstå våra liv. De som kan skänka tröst och hopp. I skapandet finns något genuint mänskligt och gudomligt – något som skiljer oss från djuren. De tycks ju inte ha vårt behov av att spegla livet på ett pappersark eller en grottvägg.

¹ Brockway 1993, s 98.

² Citat av den schweiziske målaren Paul Klee, ur Weber 1997

I teologiska sammanhang används här ofta uttrycket myt, men då har naturligtvis inte ordet samma betydelse som i dagligt tal. Det är då inte fråga om en lögn, utan om ord som sätter in livets mysterier i ett begripligt sammanhang. Det handlar om samspelet mellan gud och människa, om sammanhang och mål. Om berättelser med en speciell tyngd. När exempelvis den grekiske filosofen Platon ska formulera de högsta sanningarna griper han just efter ”de åldriga orden”, alltså myterna.³ Ungefär som Sara Lidman om och om igen återvänder till ”stororden” i sina romaner.

Ursprungligen kommer ordet myt från grekiskans mythos, som betyder tal, ord och saga. Det har i sin tur en nära släkting i symbolen, som kommer av grekiskans symbollein, att sätta samman eller foga ihop. Under antiken hände det precis som nu att någon köpte något, kanske ett par oxar, som han eller hon inte kunde ta med sig just då. Då kunde man bryta ett lerfat i två delar, kanske med antalet djur inristat i. När det sedan var dags att hämta oxarna var det bara att se om de två delarna passade ihop. Det var tecknet, symbolen, på rätten.⁴

Symboler finns överallt omkring oss. Som vägmärken, som företagssymboler och som det vi klickar på med musens hjälp på datorskärmen för att öppna nya världar i hårddiskens djup. Det märkliga med dessa, ofta väldigt enkla, bilder är att de tycks kunna rymma en så stor kraft. Många människor skulle känna sig djupt kränkta om någon trampade på deras eget lands flagga – trots att det på ytan bara handlar om en bit tyg. Vissa symboler, exempelvis hakkors, är i sig också tillräckligt provocerande för att de ska ha förbjudits i lag.

Förklaringen är naturligtvis att det enkla tecknet binder samman så mycket mer än bara några punkter på ett papper. Symbolen pekar på något långt utöver sig själv, något större. Vägmärket handlar ytterst sett om ett samhälle, där det finns överenskommelser om vilka regler som styr samspelet mellan människor, i det här fallet i trafiken. En ikonmålning beskrivs som ett fönster mot en osynlig del av tillvaron, den himmelska.

Myten blir i sin tur en samling dramatiserade symboler. Berättelser, som på ytan ibland kan vara enkla och rent av naiva, kan på samma gång rymma ett kosmiskt drama. Eller generationers samlade erfarenhet och visdom.

Ett sätt att beskriva myten är att se den som en saga för vuxna. Då skiljer den sig från andra berättelser som till exempel legender, där det sägs finnas en historisk kärna. I samhällen där den traditionella myten ännu är levande, sägs människor skilja omsorgsfullt mellan myter, det vill säga ”sanna berättelser”, och fabler och sagor, alltså ”falska berättelser”.⁵ Myten gör där alltid anspråk på att berätta något som verkligen har hänt, vare sig det handlar om stora eller små ting.⁶

Alldeles lätt är det dock inte att skilja olika sorters berättelser åt, i synnerhet inte i vår egen tid. Också i tv-såpans värld kan ju sanningar rymmas, även om de ytligt sett bara råkar komma från en flyhänt manusförfattares tangentbord. I vissa fall blir den historiska kärnan viktig. I den här boken ligger tyngdpunkten dock någon annanstans. Här handlar det om att alla sorters berättelser, oavsett ursprung, kan fungera som myter och därför också kan kallas för det.

I mänsklighetens mest grundläggande berättelser finns svaren på hur världen har kommit till. Där berättas det om hur människan blev man och kvinna, dödlig, tvungen att arbeta för att leva och göra det enligt vissa regler i ett samhälle.⁷ Berättelserna ser

³ Nationalencyklopedin, band 13, s 557

⁴ Koskinen 1996, s 33

⁵ Eliot m fl 1980, s 18

⁶ Eliade 1960, s 7

⁷ Eliot m fl 1980, s 18

olika ut, men de finns där över hela världen, som något lika naturligt som vårt behov av luft och vatten.

Myter om stora översvämningar tycks till exempel finnas i stort sett överallt, även om de är mer sällsynta i Afrika.⁸ Mönstret ser ofta likartat ut. Floden kommer som ett straff från en eller flera gudar. I många fall lyckas en skara människor dock rädda sig med hjälp av någon sorts farkost, eftersom de har blivit förvarnade om det som komma skulle. Efter floden växer sedan ett nytt folk fram, som lever enligt guden eller gudarnas vilja.⁹ Precis som i berättelsen om Noa och hans ark.

Ofta vill forskare förklara likheterna med att myterna har spritts från kultur till kultur. Mer sällan verkar någon komma på tanken att de faktiskt skulle kunna berätta om något som verkligen har inträffat, om än kanske inte på exakt samma sätt som i myten. Men så har det kanske inte heller varit tanken.

Gilbertöarnas skapelseberättelse påminner delvis om det som Bibeln återger. Trots det menar forskare att kristen eller judisk påverkan är utesluten. Där sägs det att guden Naareau skapar ur intet, först en kvinna, sedan en man och därefter himmel, jord, hav, mörker och ljus. En sorts syndafallsberättelse följer. Precis som i Första Moseboken är två träd inblandade. Människan är olydig och kastas ut ur paradiset, Matang, och därmed kommer också döden in i hennes liv.¹⁰

I den bibliska motsvarigheten finns inte bara en, utan två skapelseberättelser. I den första och mest kända föds människan på den sjätte och näst sista dagen, som kronan på verket. I den andra och enklare tar nästan allt sin början i människans tillblivelse.¹¹

Att det finns två berättelser kan förmodligen säga oss något om hur vi ska förstå meningen. Att allting ursprungligen är något gott som kommer från Gud och att människan består av både stoft och ande upprepas. Likaså att människan är man och kvinna och har ett ansvar för det som Gud har skapat. Exakt hur det gick till när atomerna föll på plats får vi däremot förmodligen inte veta så mycket om. Det är helt enkelt en annan historia.

Så mycket kan sägas att en myt alltid är sann, på ett eller annat sätt. Ibland är den det rent bokstavligt, ibland mer som bild. Den är dock alltid det andligt sett, i det att den har något viktigt att säga en människa. Det är det som gör den till en myt.

⁸ Eliot m fl 1980, s 22

⁹ Floods, Noah and Deluge Mythologies, Fazal Ahmad, http://ahmadiyya.org/ror/94_07_11.html

¹⁰ Edsman 1968, s 67f

¹¹ Första Moseboken 1:1-2:4 respektive 2:5-25

En karta för livet

Det finns en ensamhet i vår tid som inte har funnits på samma sätt tidigare i historien – en existentiell ensamhet. För våra förfäder var valmöjligheterna i livet ofta små. Genom kulturell kloning blev pappa lik sin pappa och mamma sin mamma. Det fanns ett färdigt mönster att följa när det gällde yrke, make eller maka, en plats att bo på och en gud att tro på. För människor vars vardag handlade så mycket mer om fysisk överlevnad än vår var det ibland kanske en nödvändighet. Därmed dock inte sagt att avsaknaden av valmöjligheter säkert också kunde upplevas som kvävande av många. Häxbränningar och landsförvisningar hörde till de onekligen mörka spår som blev enhetens höga pris.

I dag är bilden en helt annan. Det räcker att se efter i mejeridisken eller tv-tablån. Mjölk och lättmjölk har fått en ständig ström av nya syskon och kusiner. De två gamla parhästarna TV1 och TV2 försöker numera hålla farten på en åttafilig motorväg. När sociologerna undersöker våra värderingar är trenden tydlig. Under vårt århundrade är det individualiseringen och därmed också sekulariseringen som alltmer har kommit att prägla både våra inre och yttre liv.¹² Vi blir alltmer våra egna måttstockar för vad som är bra och mindre bra. Det som känns rätt för någon är också rätt.

Helt okomplicerat är det förstås inte. Limmet i vårt samhälle – skolan, politiska partier och kyrkan – lossnar allt eftersom i fogarna. Enskilda frågor blir viktigare, medan hela ideologier känns för trånga för de flesta. Trevandet efter en gemensam etik och moral är påtagligt, när konsekvenserna börjar bli synliga. Men staketet är inte alldeles lätta att sätta upp när åsikterna och rösterna är många om var de egentligen ska stå. Det är inte allt som går att odla fram i ett laboratorium.

Tanken på att vi själva i allt högre grad skapar våra egna liv kan ge en hisnande känsla av frihet. Men den kan också ge höjdskräck. Plötsligt är vi mer ensamma än någonsin tidigare. Det är ju oss det hänger på om det ska finnas någon mening med våra liv. Ingenting är ju riktigt givet längre. Det finns inte ens några givna könsroller att följa. I bästa fall finns det en ”tvilling” till oss någonstans ute på Internet, någon med samma intressen och mål, någon som förstår precis hur det är att vara just jag.

Modet att våga leva kommer ju inte alldeles av sig självt. Vår grundläggande tillit måste komma utifrån. Från någon som tror på oss, som vill oss väl och som hjälper oss när vi inte orkar eller kan ta våra stora eller små steg på egen hand. Vi behöver någon som bekräftar att det finns plats också för oss. När vi dessutom ska upptäcka och forma det som är vårt eget jag blir behovet av bekräftelse än större. Vi behöver någon eller något att spegla oss i för att kunna se hur vi egentligen ser ut.

Samtidigt har vi i vår tid sakta men säkert flyttats allt längre från tillitens källor. Från livslånga relationer och stabila miljöer. Från tron på ett gudomligt ansikte som ler och säger: ”från första stund har du funnits i min tanke och i min blick”. Och så tvingas vi söka den livsnödvändiga bekräftelsen någon annanstans. Det är därför knappast någon tillfällighet att intresset för medie- och scenutbildningar ökar så starkt just nu.

För många unga människor är det som om föräldragenerationen inte lever. De vuxna blir inga trovärdiga förebilder när de inte har tid, när de inte fattar vad som är på gång, när de inte går att prata med. Om den vuxne inte har någon beredskap för svåra livsfrågor har han eller hon inte heller något att erbjuda ett krävande ungt släkte. Den existentiella tomheten slår dessutom hårdare när samhällets grundtrygghet har blivit svagare. När de yttre ordningarna faller verkar den enda lösningen vara att söka i

¹² Pettersson 1992, s 22

sitt eget inre.¹³

Psykologerna kallar nutidens människa för narcissistisk. Förebilden är åtminstone ett par tusen år gammal. I den grekiska myten är Narkissos den unge mannen som är så vacker att hans mor intalar honom att ingen av traktens flickor duger åt honom. När han en dag vandrar genom skogen kommer han fram till en glänta där en källa porlar. Han är törstig och böjer sig ner på knä för att kunna dricka. Då får han syn på ett ansikte som är det vackraste han någonsin har sett. Han talar till spegelbilden men får inget svar. Han försöker kyssa vattenytan, men då splittras förstas det vackra ansiktet framför honom. När han misslyckas för tredje gången skriker han: ”Du avvisar mig! Jag kan inte leva utan dig.” Och så stöter han en dolk i sitt eget bröst och dör med orden ”farväl, du min älskade.”¹⁴

Att bli avvisad av den eller de som skapar meningen med våra liv kan vara förödande. Vare sig det handlar om själens älskade eller arbetskamraterna. Likaså kan rädslan för att bli det i sig vara förlamande. Varje form av kritik kan bli till en rispa på själen för den som saknar en fast punkt utanför tid och rum, något orubbligt att fästa anledningen till den egna existensen vid.

Resultatet sägs många gånger bli människor utan ett eget riktigt jag. Det är som om bekräftelserna aldrig räcker till för att skapa några inre fasta konturer. Likt Narkissos står en evig tonåring framför sin spegelbild och söker svaret i sina egna ansiktsdrag. Det yttre skyddet får ofta heta duktighet och skönhet. Det inre blir många gånger en avsaknad av känslor. I det ligger också en oförmåga att förstå och älska någon annan.

Den kanadensiske författaren Douglas Coupland har gjort sig känd för sin förmåga att beskriva sin egen generation, den som har fått namn efter en av hans böcker, *Generation X*. I boken *Livet efter Gud* konstaterar han: ”Du tillhör den första generationen som vuxit upp utan religion.”¹⁵ Och så beskriver han människor som inte har något jag i egentlig mening. Människor som flyter med strömmen utan någon verklig riktning. Huvudpersonen berättar:

”Jag sjöng högt och tvingade mig att lyssna till min egen röst: klanglös och förhoppningsvis neutral, för jag har alltid försökt tala med en röst som inte har några dialektala kännetecken – en röst från ingenstans. Det beror på att jag aldrig riktigt känt mig som om jag är någonstans ’ifrån’, mitt hem är, som jag sa, en gemensam elektronisk dröm bestående av minnen av tecknade filmer, halvtimmeslånga situationskomedier på tv:n och nationella tragedier.”¹⁶

Vi lever med förväntningar om att vårt liv ska vara ”lyckat”, vilket skapar en sorts existentiell stress. Det är ju det enda liv vi har, den enda tid vi har, innan allt är slut. Pepsi fångar in situationen väl med sin kampanj ”Live life to the max” och frasen ”been there, done that”. Som om livet är en serie uppgifter att pricka av. Kanske är det så att vår tids sjukdom kan kallas ”den stora tröttheten”, en rastlös brist på mening. Att vår civilisation präglas av ett existentiellt vakuum och en mental oberedskap inför omvälvningar och kriser.¹⁷

Det blir allt viktigare med trender och skälen är säkert flera. För den som är mån om att ligga först ger det i sig en sorts identitet. För den stora massan som hänger på ger det en känsla av att faktiskt ha något gemensamt med många, att inte vara ensam. Men det handlar förmodligen slutligen också om rädslan för att missa något

¹³ Ungdomstid. Årsbok om ungdom 1996, s 17 och 20

¹⁴ Gibson 1981, s 125

¹⁵ Coupland 1995, s161

¹⁶ Coupland 1995, s173-174

¹⁷ Ungdomstid. Årsbok om ungdom 1996, s 20

väsentligt i livet. Det skapar i sin tur en ovilja till alltför djupa engagemang i någon eller något. Att leva ett maximalt liv tycks oftast handla mer om mängd än om styrka och hållbarhet.

Douglas Coupland ger oss följande dialog:

”Känns en dag fortfarande som en dag för dig, eller zoomar den bara förbi? Går tiden fort för dig också?”

’Jag tror det. Jag tror att det är tidsandan. Alla maskiner vi har nu. Som telefonsvarare och videoapparater. Tiden faller samman.’

’Jag trodde tiden var som en flod’ sa hon medan hon hoppade hage från stock till stock, ’att den alltid rann i samma takt vad som än hände. Men nu tror jag att också tiden har högvatten. Eller att den helt enkelt inte är konstant längre. Jag känner mig som om jag befinner mig i högvattnet.’¹⁸

Tiden kan kallas människans djupaste existentiella situation. Den är det som markerar den yttersta början och det yttersta slutet på det som är vårt jag. Döden är det som förintar vår existens.¹⁹ Därför har människor i alla tider försökt nå ”den heliga tiden”.²⁰ Med hjälp av riter har ett mytiskt skeende gång på gång återupprepats. I den kristna kyrkan genom exempelvis dop och nattvard. Inom Islam till exempel genom den troendes mönster att alltid vara vänd mot Mecka i bön och i vandringen runt den svarta stenen, Kaban, i just denna stad.

Nästan överallt i världen finns passageriterna, som markeringar av livets största tillfällen. Det kan handla om födsel och död, vuxenblivande och giftermål. Bland kuikurufolket i Amazonas följer en pojke med sin pappa till ett träsk när han har nått puberteten. Där ska han fånga en anakonda och sedan döda jätteormen med bara händerna. Efteråt smörjer han in sin kropp med dess fett för att tillägna sig ormens kraft.²¹ Därmed har han också symboliskt sett tagit på sig det ansvar som det är att vara man i det egna samhället.

När Jesus säger ”gör detta till minne av mig”²² handlar det inte i första hand om att ägna en tanke åt något som en gång var. Det handlar snarare om att vara där och själv ta emot brödet och vinet ur hans händer och att stå vid korset, medveten om att det kunde ha varit jag. Händelser i det mytiska förgångna, ”i tidernas begynnelse”, blir på så vis åter närvarande. Dåtid blir nutid. Den heligt laddade och eviga tiden ersätter den undflyende tid som hotar själva vårt vara. På samma sätt menade Mircea Eliade att de viktigaste mytiska strömningarna i vår egen tid alla har att göra just med behovet av att komma bortom tiden.²³

Mytens funktioner kan beskrivas på olika sätt. Enligt en beskrivning finns det fyra sådana. Till att börja med kosmogoni, det vill säga att förklara universums uppkomst, och bekräftelse av olika företeelser i exempelvis samhället eller världen. Därefter etiologi, att förklara orsakerna till olika fenomen, och slutligen helt enkelt underhållning.²⁴

En annan beskrivning av mytens bidrag till våra liv ger fyra funktioner. Den ger en personlig identitetskänsla, det vill säga svarar på frågan ”vem är jag?”. Den möjliggör vår känsla av gemenskap och stöttar våra moraliska värden. Till sist är myten också ett sätt att hantera ”det outgrundliga skapelsemysteriet”, alltså det

¹⁸ Coupland 1995, s 329-330

¹⁹ Eliade 1968, s 48

²⁰ Eliade 1968, s 46

²¹ Människans historia, band 10 1994, s 100

²² Lukasevangeliet 22:19

²³ Carrabino (red) 1980, s 37

²⁴ Carrabino (red) 1980, s 30

ständigt pågående skapandet, som också vi är en del av.²⁵

Det skulle också kunna uttryckas såhär: i myten finns svaret på vilka vi är, var vi befinner oss och varför våra liv ser ut som de gör. Den ger svaret på varifrån vi kommer och vart vi är på väg. Myten uttrycker en gemensam erfarenhet eller insikt, som hjälper människor att leva tillsammans i nutiden och att möta framtiden med tillit och hopp. I myten blir individen en del av något stort och helt, utan att därmed behöva förlora sitt eget jag.

En svårighet i vår tid är den att den totala kunskapsmängden ökar så snabbt och därmed också behovet av specialisering. Samtidigt finns det en förväntan om att vi ska konsumera tillräckligt mycket information för att hålla koll på så mycket som möjligt. Resultatet blir ofta en sorts informationsstress, där vi aldrig tycks kunna nå den sista tidningen i högen som ständigt växer hemma i hyllan. Vi hoppas på den lediga stunden eller semestern då vi ”äntligen ska komma ikapp”. Så kämpar vi för att hålla jämna steg med vår omvärld, trots att det ofta snarare är vårt eget inre vi skulle behöva gå i takt med. Internets genombrott och dess närmast obegränsade informationsmängder har knappast minskat den stressen.

Vi vet allt mer, utan att kanske nödvändigtvis förstå mer. Vår känslomässiga mognad lyckas inte alltid följa med i det flöde av information som strömmar mot oss. Behovet av att sätta in allt i ett meningsfyllt helt tycks därmed bara öka. Rollo May skriver att ”vi ropar alla efter en kollektiv myt som kan ge oss en fast punkt i ett annars kaotiskt universum.”²⁶ Kanske är en del av lösningen något så enkelt som att ”den som tänker analytiskt plockar isär saker för att se efter hur de hänger ihop. Den som tänker mytiskt sätter samman delarna igen. Han eller hon tänker holistiskt.”²⁷

Att plocka isär kan bara hjälpa oss att förstå och leva om vi lyckas foga samman bitarna på något sätt igen. Att se hur målaren William Turners teknik förändrats genom åren och att veta vilka sorters färger och penslar han använde kan hjälpa den som vill försöka måla på samma sätt. Men den som inte förmår njuta av det oändliga havet som osynligt möter himlen och skeppet som flyter någonstans däremellan på något av hans verk lär aldrig kunna upprepa något liknande. Det tycks finnas något andligt helande över den sortens upplevelser. Något som kan hjälpa oss att hålla ihop oss själva och livet runtomkring.

I början av det här kapitlet påstods det att individualiseringen ökar och därmed också sekulariseringen. Det i sig behöver dock inte betyda att människors behov av religion har minskat. Bara att det nu tar sig andra uttryck än tidigare.²⁸ Det är inte den traditionella kollektiva religionen som lockar längre, utan personligt sökta tecken och formuleringar. Behovet av mening och mål fortsätter att leva starkt inom oss i en sorts ”ontologisk törst”, en längtan efter att hitta tillvarons egentliga vara.²⁹

När människor vid förra sekelskiftet levde i livsmedlens tid har vår tid länge präglats av sökandet efter livsstandard. Såhär i slutet av århundradet är det dock livsmeningen som har blivit viktigast av allt.³⁰ Antagandet stämmer väl med Abraham Maslows klassiska behovstrappa, där tillfredsställandet av kroppsliga behov och trygghet kommer i första hand. Först därefter söker vi också gemenskap, uppskattning och självförverkligande.³¹ Därför är det som skapar livsmening vår tids livsmedel. På

²⁵ May 1992, s 34-35

²⁶ May 1992, s 57

²⁷ Brockway 1993, s 7

²⁸ Wikström 1994, s 103

²⁹ Wikström 1994, s 70-71

³⁰ Ann Lagerström, ”Möt de nyandliga livsstilssurfarna”, Svenska Dagbladet 981011, s 20

³¹ Nationalencyklopedin, band 2, s 373

så vis kan också myten sägas vara livsnödvändig. Precis som potatisen en gång var det för ett bokstavligt talat svältande folk.

Vårt behov av andlighet sägs söka sig alltmer mot olika upplevelser. Gamla auktoriteter tycks ha förlorat sin trovärdighet. Istället för av seklerna nerslitna trossatser i sten väljer vi att tro på våra egna upplevelser. I informationssamhället blir upplevelser en uppfriskande motvikt till alla torra fakta som ständigt fyller vår vardag. Som en sorts kroppslighet i motsats till allt som bara riktar sig mot våra intellekt. I sökandet efter ”den heliga tiden” tycks också starka upplevelser ha en förmåga att skapa en känsla av tidlöshet.

I Douglas Couplands *Livet efter Gud* tröttnar huvudpersonen, ”Scout”, till slut på sitt egentligen innehållslösa liv. Han ger sig av, ensam ut i skogen och slår upp ett tält. Naken stiger han ner i en bäck, där bergens iskalla vatten tycks göra honom mer levande än nerkyld. Så möter vi honom i bokens starka slutscen:

”Då så – här är min hemlighet:

Jag berättar den för dig med en öppen hjärtighet som jag tvivlar på att jag någonsin igen kan uppamma, så jag hoppas att du sitter i ett tyst rum när du hör dessa ord. Min hemlighet är att jag behöver Gud – att jag är trött och inte längre orkar klara mig på egen hand. Jag behöver Gud för att hjälpa mig att ge eftersom jag verkar ha mist förmågan att ge; att hjälpa mig vara förstående, eftersom jag verkar ha mist förmågan att förstå; att hjälpa mig älska, eftersom jag verkar ha mist förmågan att älska.”

I myten tycks mycket av vår tid sammanfogas till något helt. I starka berättelser är känslan av tidlöshet, en sorts helig tid, påtaglig. Det finns en förbindelse med något större, utanför oss själva. Kanske med andra människor och deras erfarenheter. Kanske med Gud eller det stora Varat. Med *Livet* snarare än med ännu mer information. När vi känner igen oss själva i myten blir den till en bekräftelse på att vi bär med oss något värdefullt, något som gör vårt liv värt att leva. Där lindras den ensamhet som individualismen har gett oss.

En god berättelse är inget man behöver försvara sig mot eller ens ta ställning till. Den är inte auktoritär och är därmed inget hot mot den personliga friheten. Istället för att någon talar till oss är det någon som talar med oss. Vi följer med för en längre eller kortare tid, men kan sedan, när vi så önskar ta med oss det vi vill och återvända till vår egen värld. I myten har vi en sorts karta för livet, ett ”redan levt liv”,³² en gåva från någon som har gått samma väg förut.

³² Edsman, 1968, s 18

Någon att bli

– Du får vara Rolly och du Pongo.

Storasyster delar ut rollerna, där de fyra sitter runt soffbordet och ser på Pongo och de 101 dalmatinerna på video.

– Och du får vara Översten, säger en av småsystererna och fnissar.

Det finns där så naturligt, vårt behov av att prova på olika roller. Mest när vi är barn, när vårt jag fortfarande tar stora språng. Men behovet tar egentligen aldrig slut, så länge världen omkring oss förändras och vi med den.

Vi tror oss veta att spädbarn identifierar sig med sin mamma. Det är ju en livsnödvändighet för den nyfödda att försöka förstå hur den som han eller hon är så beroende av egentligen fungerar. Att möta ett oroligt, men tröstande ansikte ger både en känsla av förståelse och trygghet. Det bekräftar att barnet får känna hunger och rädsla, men också att det finns hjälp att få.

Även när barnet börjar hitta mer av ett eget jag är det i hög grad föräldrarna som signalerar vad som är upp och vad som är ner. Att kväll efter kväll möta mamma eller pappa med knäppta händer vid sängkanten betyder mycket mer för en nyfödd tro än aldrig så många ord från en predikstol. I aftonbönen finns en roll att gå in i, en roll som gestaltas av någon av de människor som vi ofta litar allra mest på. Barn tycks ju dessutom ha för vana att göra vad den vuxne gör, snarare än vad han eller hon säger.

Men också som äldre kan vi identifiera oss med dem som vi är beroende av. Kanske är det chefen på jobbet som vi försöker efterlikna. Åtminstone så länge han eller hon har vårt förtroende. Åtminstone så länge han eller hon har något som vi själva saknar, som status eller makt.

Det berättas om en grupp fångar som vistades länge i ett koncentrationsläger under Andra världskriget och som då allt mer kom att likna sina vakter. De försökte se ut som dessa och började behandla, till och med tortera, sina medfångar på samma sätt som vakterna gjorde.³³ Exemplet är kanske extremt, men visar ändå hur tydligt mönstret kan vara. Att utse hackkycklingar har alltid varit ett sätt för människor att byta roller, från förtryckta till förtryckare. Från till synes värdelös till något förmodat värdefullt.

För att vi ska kunna fungera tillsammans med andra människor är det också viktigt att vi redan som barn får möjlighet att prova på de roller vi möter runt omkring. Det kan vara hantverkare, präster, lärare eller föräldrar. Som barn kan vi gång på gång under leken byta roller och spela mot oss själva. Därigenom bygger vi också upp ett förråd av reaktioner – hur vi tror att andra kommer att reagera mot oss i olika situationer. Det som blir vårt jag består sedan till stor del av denna garderob av roller.³⁴

Barn som bär på olösta konflikter visar ofta det på olika sätt i sina lekar. När problem omkring dem verkar olösliga eller alltför hotfulla blir leken ett sätt att, ofta omedvetet, bearbeta och kanske också lösa situationen.³⁵ Att själv för en stund få vara den stränga pappan som just sagt till på skarpen lättar på känslan av att vara orättvist behandlad.

För barn är ofta också sagor en stor och viktig hjälp. Det märks till exempel på sjukhus, när rädslor och andra känslor blir alltför stora för att riktigt rymmas i den lilla människan. En saga blir värdefull när det finns någon i den som barnet kan identifiera sig med och ett sätt i den att bearbeta också egna problem på. När föräldrar suckar över att barnen vill höra samma kvällssaga berättas för tionde gången har de

³³ Sundén 1960, s 55-56

³⁴ Sundén 1960, s 51-52

³⁵ Lundgren/Borgström Norrby 1988, s 28

förmodligen missat något väsentligt. Poängen är ju inte att ständigt få höra något nytt, utan att kunna känna igen sig.

Gång på gång behöver barn få det godas seger över det onda bekräftat för sig för att inte det hotfulla ska ta överhanden. Spänning i lagom doser lär inte vara farlig, utan kan snarare ge mognad och utveckling. Livet är ju faktiskt långt ifrån ofarligt och där kan sagan på ett tryggt sätt bygga upp en beredskap. Om spänningen däremot övergår i skräck är det bättre att lägga boken åt sidan och konstatera att ”det är ju bara en saga”.³⁶ En liknande metod kan vara att låta barnen agera på något sätt, till exempel genom att spela dockteater.

Till berättandets positiva sidor hör också det att de uppmuntrar till ett uppmärksamt lyssnande. Barn som lyssnar lär sig också lättare förstå främmande ord när de får höra dem berättas i ett sammanhang. Vid en studie av förskolebarn gjordes en jämförelse mellan ett tv-program och en läst berättelse. När barnens själva fick välja vad de tyckte bäst om valde de tveklöst den senare. Anledningen var att där var inte allt fixt och färdigt, utan barnens egen fantasi fick också plats.³⁷ Slutligen händer den förmodligen också något med den vuxne som ofta är den som berättar. Också i den enklaste saga kan en fullvuxen människa hitta en egen roll att gå in i.

I takt med att vi växer och blir större försvinner barnets lekar och berättelser ur våra liv. Men istället fortsätter rollsökandet i fantasin och drömmen. Både om dagen och om natten. För det är ju det som sker. Medvetet eller omedvetet kan vi föras in i situationer som vi fruktar eller åtminstone oroar oss för. Ibland symboliskt som i jakten genom det stora huset med den långa korridoren och alla dörrar och trappor som vi springer igenom med andan i halsen. Ibland i mer bekant miljö, men ofta ändå i en förvirrande rörlighet. Vi provar om och om igen repliker och attityder mot personerna omkring oss för att få våra relationer att fungera bättre.

I en del sammanhang sägs det att det är nyttigt att försöka analysera sina drömmar och lära sig något av dem. Kanske är tolkningsarbetet i själva verket bara ett sätt att upptäcka vem man är och hur man mår just nu genom att spegla sig i något annat, i det här fallet drömmar. Oavsett vilket gör drömmarna och vårt undermedvetna förmodligen ett viktigt arbete alldeles på egen hand.

En del människor har alltigenom mänsklighetens historia haft uppgiften att vara ställföreträdande drömmare. Det är människor genom vars tankar, känslor, röster och händer livstolkande berättelser har fötts. En del anses ha tagit emot dem direkt från Gud. Andra har setts som ursprungliga skapare och formare av dessa myter.

Bland vissa naturfolk kan den egna schamanen exempelvis ibland falla i trance. Han eller hon kan då gå in i rollen som en skyddsande, kanske en buffel eller en fågel. Det hela kan göras synligt till exempel genom att schamanen tar på sig en mask eller genom att han eller hon klättrar upp i ett symboliskt världsträd för att därigenom nå upp till de högsta makterna.³⁸

Myternas huvuduppgift kan sägas vara att ge förebilder för våra viktigaste mänskliga livsområden. De handlar om föda, sexualitet, arbete och uppfostran. Människor som vill ta ansvar för sina liv följer de mönster som gudarna har gett och återupprepar deras handlingar. En sådan människa är då inte något givet, utan skapar sig själv genom att närma sig de gudomliga modellerna.³⁹

När vi närmar oss den andliga traditionens berättelser är förutsättningarna speciella. Oftast verkar det vara ett starkt behov av trygghet eller en komplicerad väv

³⁶ Lundgren/Borgström Norrby 1988, s 13-14 och 40

³⁷ Cassidy 1990, s 12

³⁸ Människans historia, band 10 1994, s 61

³⁹ Eliade 1968, s 67-68

av olika behov som driver oss till att identifiera oss med personerna där. Det är varelser som redan har funnit mäktiga hjälpare i nödens stund, eller kanske rent av "ödesherrn" själv. Om vi verkligen känner igen oss kan sättet att se på livet helt förändras. Allt kan då plötsligt ses som ett verk av "den Andre", exempelvis Gud. Vi får så också en beredskap inför hur han eller hon kan tänkas bete sig också mot oss och på vilket sätt det kommer att märkas.⁴⁰

Historien känner många exempel på hur kraftfull ett sådant igenkännande kan vara. Ibland är exemplen tragiska när människor tror sig vara utvalda frälsare, som i fallet David Koresh och de 86 människor som dog med honom i Waco i Texas 1993. I andra fall har den lett till miljoner människors befrielse. Berättelsen i Andra Moseboken om hur Israels folk tågar ut ur slaveriets Egypten har inspirerat de svartas befrielsekamp i både USA och Sydafrika, liksom de fattigas kamp i Sydamerika.

Övertygelsen om att vara insatt i ett större sammanhang, kanske ett gudomligt skeende, kan ge den styrka och det självförtroende som får människor att våga bryta upp från en miljö och från omständigheter som förtrycker. I vissa fall kan det helt enkelt vara en fråga om psykologi. I andra kan berättelsen vara det som hjälper människor att inse vad som är tingens sanna verklighet.

Tvärtemot vad vi ofta tror är det ju inte självklart vad som är verkligt. Så snart någon av oss gör en ny upplevelse behöver den bekräftas på något sätt. Kanske genom att den sker på nytt på ungefär samma sätt. Eller genom att andra människor säger sig ha varit med om liknande upplevelser. Utan bekräftelsen börjar vi snart tro att det vi var med om bara var inbillning, eller möjligtvis en slump, något vi aldrig kommer att vara med om igen.⁴¹ Även en berättelse kan vara en sådan bekräftelse.

I Torgny Lindgrens bok *Merabs skönhet* finns en novell om skräddar Molin som en dag gör en bonad med texten FRÖJDEN EDER MED BÄVAN broderad på. När Anton Lundmark i Lakaberg kommer på besök och får syn på den bjuder han flott två kronor. Skräddar Molin vill hellre sälja en kostym och säger att denne kan få bonaden på köpet då. Lundmark svarar att han redan har kostymer och att de i alla fall bara är en utvärtes prydnad. Bonaden, däremot, handlar om själen och evigheten, säger han.

Skräddar Molin viftar bort det hela med att det där ju bara är ord som han har tagit ur Psaltaren.

– Men du har gjort dem stora och sömmat dem så att dem kan hängas oppå väggen. Orden finns ju alltid, men du säger dem eller stavar dem eller hänger opp dem oppå väggen, då först få dem livet, får han då till svar.⁴²

Så har något blivit sant och äkta.

I vår tid är i synnerhet tv och andra massmedier viktiga för vad vi uppfattar som verkligt.⁴³ "Syns inte – finns inte" skrärnar de skrämmande vildvittrorna, där de flaxar likt gamar över Astrid Lindgrens Ronja rövardotter. "Det som inte är kommunicerat existerar inte", får vi veta i en kurskatalog från ett reklam- och marknadsföringsinstitut.⁴⁴ Som en sorts bekräftelse från ovan sätter massmedierna strålkastarljuset på det som anses som intressant, viktigt och därmed verkligt. Det som vi därmed säkerligen kommer att diskutera på jobbet dagen därpå.

Vi gör erfarenheter och vi tolkar dem med hjälp av bekräftelser av olika slag. Och så bygger vi upp våra förväntningar på livet och dess möjligheter och omöjligheter. Det vi

⁴⁰ Sundén 1960, s 56

⁴¹ Sundén 1960, s 50-51

⁴² Lindgren 1996, s 9-10

⁴³ Wikström 1994, s 93

⁴⁴ RMI-Bergghs utbildningsprogram 1995/96, s 42

kallar verkligheten kommer därför att se olika ut beroende på vem vi frågar. I någon mån är det sant att vi ser det vi vill se, eller åtminstone det vi förväntar oss att se.

Tidigt på våren 1992 blev en 16-åring från Södertälje förstasidesstoff. Det påstods ske under i en vanlig lägenhet på Myrstigen. Olja rann från händerna, sjuka människor blev friska, ett helgon ska ha uppenbarat sig och på en fotostatkopia av en Mariaikon rann det tårar av blod. Allt sades ske genom syrianskan Samira Hannoeh, en till synes alldeles vanlig tonårstjej.

Skaran av både övertygade och nyfikna växte närmast orkanartat. Likaså intresset från massmedierna. Ändå var det som om bilden av det som skedde ibland nästan blev löjeväckande. Samira kommenterade själv det hela med orden:

– De flesta tidningar har skrivit precis motsatsen mot vad jag egentligen har sagt. Men jag förlåter alla. De vet inte vad de ska göra, eftersom de inte har varit med om något liknande själva.

Jan Arvid Hellström, tidigare biskop i Växjö stift, tolkade situationen såhär:

– Det är upp till oss att välja vilken kulturfär, vår eller deras, som vi anser har störst kontakt med verkligheten.⁴⁵

Exemplen är naturligtvis många. Republiken Venezuela gav 1952 ut ett frimärke till minne av en Mariauppenbarelse som ska ha skett år 1652. För landets invånare framstår den händelsen säkert som lika historiskt förankrad som till exempel Gustav II Adolfs död 20 år tidigare gör för en svensk.⁴⁶

Myter tar gestalt i människor på olika sätt. Tydligast blir det i de personer som i den kristna traditionen kallas helgon eller deras motsvarigheter inom till exempel hinduismen, där vissa yogis, asketer och brahminer har en liknande ställning.⁴⁷ Historiens hjältar, påhittade såväl som riktiga, fungerar på ungefär samma sätt. Det är människor som lever sitt liv så nära mytens ideal att de på ett eller annat sätt förkroppsligar dem. Därigenom blir de också förebilder för alla som lever i samma tradition. I helgonet eller hjälten finns en roll som människor kan jämföra och identifiera sig med för att själva sedan också, om möjligt, förändras i samma riktning.

Den schweiziske psykoanalytikern Carl Gustav Jung kom att fascineras när han upptäckte roller som liknade varandra inom världens olika sagor och myter. Personer som modern, den gamle, hjälten, häxan och draken tycktes dyka upp gång på gång i olika kulturer. Hans förklaring kom att heta arketyper, alltså urbilder.

Tanken är att vi alla på något sätt har tillgång till mänsklighetens samlade arv, det kollektivt omedvetna, genom vårt eget inre. Eller som det heter i dikten ”Den halvfärdiga himlen”: ”Var människa en halvöppen dörr/ som leder till ett rum för alla”.⁴⁸

I de berättelser vi delar med varandra finns symboler av olika slag. Den synliga sidan, till exempel ett kors, skapar en förbindelse mellan vårt medvetna och undermedvetna genom sin osynliga sida, den egentliga arketyper.⁴⁹ Enligt Jung reagerar vi alla sedan på ett liknande sätt när vi möter en arketyper.⁵⁰ Modernare uttolkare skulle nog snarare säga att det handlar om ett kulturmönster och till exempel dess könsroller.⁵¹

Teorierna har inspirerat många, i synnerhet inom vår egen tids nyandliga väckelse. Ett

⁴⁵ ”Miraklerna präglar Samiras liv”, jonas lindberg, Svenska Dagbladet, 20 mars 1994, s 31

⁴⁶ Sundén 1960, s 144

⁴⁷ Nationalencyklopedin, band 8, s 500

⁴⁸ Tranströmer 1994, citat ur dikten ”Den halvfärdiga himlen”, s 64

⁴⁹ Nationalencyklopedin, band 10, s 252

⁵⁰ Nationalencyklopedin, band 1, s 542

⁵¹ Hammer 1997, s 63-64

skäl till det är säkert att tanken på att vi skulle kunna få någon typ av viktiga, men dolda budskap från vårt eget inre onekligen kittlar lite extra. I synnerhet som vi i vår tid ofta tycks lita mer just på vårt eget inre än på yttre auktoriteter. Arketyperna kan kanske också ses som en sorts maskerad försynstro, det vill säga en övertygelse om att det finns någon eller något som tar hand om oss och ger oss det vi behöver.⁵²

I vissa sammanhang sätts likhetstecken mellan arketyper och myter. Arketyperna sägs ge oss en känsla av att tillhöra en helhet och gör oss medvetna om att vi ingår i ett mysterium som är ännu större än det med vår egen person.⁵³ När vi ser på en film eller läser en roman har vi, enligt tankegången, en benägenhet att tycka bäst om den person vars arketypp påminner mest om vår egen. Eller med andra ord: vi identifierar oss med den rollfigur som liknar oss själva mest. Det kan i sin tur säga oss något om hur vi uppfattar oss själva. Men även när vi söker fel hos andra kan vi göra nya upptäckter om vilka vi är. Det är ju ofta våra egna brister som vi förstorar upp och ser då. Med Carl Gustav Jungs språk kallas den sidan av oss för skuggan.⁵⁴

Genom att bli medvetna om våra arketyper, kan vi då lära oss att se både våra negativa och positiva sidor. I ett exempel beskrivs en lärare som ”moder”. Genom att bli medveten om denna arketypp har hon lärt sig att det inte är alla barn i hennes klasser som ”behöver” henne. Hon har också lärt sig att inte överbeskydda de elever som är ”svagare”, något som hon, i enlighet med sin arketypp, annars skulle ha gjort. På motsvarande sätt är det viktigt, sägs det, att bli medveten om andra människors arketyper för att om möjligt förstå deras sätt att vara.⁵⁵

Till Carl Gustav Jungs teorier hör också bland annat den om synkronicitet. Att två människor möts på en semesterö i Maldiverna för att några månader senare träffas på gatan vid ett tillfälligt besök i Frankfurt är ett märkligt sammanträffande. Ändå är det sådant som händer oss alla någon gång. Enligt Jungs sätt att se det är det ingen slump, utan en princip – synkroniciteten – som gör det.

Astrologin har av många konstaterats vara ovetenskaplig. Horoskopens universum är nämligen begränsat till vårt eget solsystem och med jorden i centrum, alltså enligt den syn som rådde på medeltiden. Stjärnor och planeter kan inte påstås påverka våra liv i någon naturvetenskaplig mening, åtminstone inte på det sätt som astrologin ibland hävdar.

Väl medvetna om detta har en del astrologer sökt alternativa förklaringar i exempelvis teorin om synkroniciteten. Att en kyrkklocka och ett armbandsur visar samma tid betyder inte att de påverkar varandra, bara att de följer samma rytm. På samma sätt skulle man kunna tänka sig att en själ tar sin boning i en människa precis vid ”rätt” ögonblick.⁵⁶

Ett helt annat sätt att se det är att astrologen ser på universum med den enskilda människan och hennes boning, jorden, i centrum. Förklaringen blir då snarare psykologisk och astrologin handlar då om min plats i relation till den värld jag lever i. Istället för att vara en vetenskaplig förklaring är astrologin en myt. Dess förebilder, hjältar eller – om man så vill – arketyper är stjärnbilderna och de egenskaper som dessa tillskrivs. Att bli beskriven som Vattuman kan fungera på samma sätt som att någon kallas Moder.

Som färdiga gjutformar har dessa figurer inte så mycket att säga oss, men som någon som liknar oss har de säkert mycket att berätta, i den spegelbild de ger. Det handlar om ett personligt mognande, något som kan vara nog så svårt. Att söka olika

⁵² Sundén 1960, s 61

⁵³ Guzie 1988, s 163

⁵⁴ Guzie 1988, s 110

⁵⁵ Guzie 1988, s 70

⁵⁶ Hammer 1997, s 142-143

roller är dock en hjälp på vägen.

Ännu ett exempel skulle en till synes ganska vanlig svensk kvinna kunna stå för. I en tidningsintervju berättar hon om sin dragning till asatron. Hon tror dock inte på dess gudar som något som verkligen existerar. Istället menar hon att Tor, Oden och de andra står för olika personlighetsdrag hos oss. När hon möter dem är det ett sätt för henne att lära känna sig själv, säger hon. Favoriten vid intervjutillfället heter Frigga, Odens hustru. Den intervjuade kvinnan kallar henne familjens beskyddare. ”För mig ger hon inspiration till sammanhållning, inte bara i familjen, utan mellan alla som står mig nära.”⁵⁷

Mänsklighetens berättelser är i ständig förändring. Sagor och myter som en gång skapades och berättades för vuxna känns i dag ofta väl naiva. Om de fortfarande berättas är det många gånger för barn, trots att frågorna och svaren åtminstone ursprungligen hör hemma i den vuxnes värld. Skälen kan säkert vara flera. När en myt hålls levande genom en rit känns den aktuell och meningsfull på ett annat sätt än den annars skulle ha gjort. Ibland svarar berättelserna helt enkelt på fel frågor för nutidens människor. Det betyder dock inte att behovet av berättelser i sig har försvunnit.

Berättelsens styrka ligger i identifikationen. För en stund provar vi att vandra i en annan människas fotspår och kan sedan stiga ur dem igen, när vi så önskar. Precis som i leken. För att upptäcka budskapet måste vi engagera oss, leva med i historien. En berättelse är inte ett ting i vanlig bemärkelse, utan en väv av relationer, som måste upplevas personligen för att förstås.⁵⁸ Eftersom vi alla, kvinnor såväl som män, påverkas mycket mer av våra känslor än av vårt tankearbete har också berättelsen en förmåga att nå djupare i oss än rena sakresonemang.

När vi känner igen oss – upptäcker oss själva – i en historia växer vårt förtroende för berättaren. När vi känner oss trygga är vi också öppna för att ta emot mer från samma källa. I Gamla Testamentet finns tanken att man har makt över någon annan genom att känna till den personens namn. På samma sätt är vi beredda att lyssna på den som kan säga oss hemligheter om vilka vi själva är. Berättelser kan ge också den mest otrygga människa en möjlighet att leva sig in i en annan persons upplevelser och livssituation. De kan ge erfarenheter och förståelse, utan att det nödvändigtvis måste kosta på.

Där kan en människa börja mogna känslomässigt för att så småningom allt mer våga öppna sig för andra. Följdriktigt ropar delar av näringslivet i dag efter människor med hög EQ, alltså känslomässig intelligens. Den som har god kontakt med sina egna och andras känslor är också lönsam ur ett renodlat ekonomiskt perspektiv. Dessvärre tycks alltså den förmågan vara en bristvara bland många.

I myten finns ofta hjältar, gudar eller människor som är något utöver vanliga Svenssons. Det de gör och är har betydelse också på ett högre plan. I dem kan till synes torftiga regler, moral och etik, bli något levande och ärofyllt. Det handlar inte längre om att lyda mamma eller pappa, utan om att själv bli en hjälte. Eller åtminstone att hitta en högre mening med att inte plocka med sig pennor hem från jobbet, trots att alla andra verkar göra det. I myten finns den känslomässiga motivationen.

Få av oss, om ens någon, tänker renodlat abstrakt. Vi behöver något konkret, något synligt och greppbart, för att bära med oss våra tankebyggen. Det konstaterade redan den grekiske filosofen Aristoteles med orden ”själen tänker aldrig utan en sinnebild”. Därför har också datorernas frammarsch ibland oss blivit beroende av hur nära användargränssnittet, alltså det vi ser på skärmen, egentligen ligger vår vardagliga värld i övrigt. Att med hjälp av musen föra ett dokument till en symbolisk papperskorg

⁵⁷ Bitte Gustavsson, ”Inger känner sig hemma i asatron”, Land, 1997:24

⁵⁸ Carrabino (red) 1980, s 32

på ytan framför oss är onekligen mer intuitivt än att komma ihåg och skriva in ett textkommando som utför samma arbete.

Att *Sofies värld*, egentligen en lärobok i filosofi, har gjort sådan succé världen över är knappast någon slump. Människor som kanske aldrig skulle drömma om att läsa något så abstrakt som just filosofi gör det med glädje. Hemligheten ligger i att allt ligger inbäddat i en berättelse och dessutom en mycket välskriven sådan.

På liknande sätt skulle man kunna fråga sig om inte det amerikanska inbördeskriget egentligen vanns med metaforernas hjälp. Medan presidenten Abraham Lincoln gärna använde sig av liknelser för att förklara och inspirera, talade hans motståndare, Jefferson Davis mest i ”abstraktioner och platityder”.⁵⁹ Fullt så enkelt var det förstås inte i praktiken, men visst har förmågan att göra något greppbart betydelse. Det är nog alla goda talare medvetna och överens om.

Att berätta liknelser för barn är meningslöst på ett sätt, eftersom förmågan att tänka på två olika plan samtidigt, alltså abstrakt, inte utvecklas förrän i tidiga tonåren. Samtidigt är ofta den konkreta sidan av berättelsen intressant nog för att motivera själva berättandet. Några år senare kan sedan liknelsen ge en aha-upplevelse, när ännu ett djup öppnar sig i medvetandet. Berättelser är ju något vi gärna bär med oss genom livet.

Myter kan och får inte, trots allt som sagts här, ersätta verkliga människor och den betydelse de har för vår själsliga utveckling. Ju mer påtagligt något är desto starkare intryck gör det också. Men samtidigt kommer det alltid att finnas frågor som vår omgivning inte har tid, kraft eller kunskap nog att besvara. Då finns myten där som ett kraftfullt redskap. Som en form av andlig vägledning för vår tid.

⁵⁹ Enligt historikern James McPherson, ur Heckel 1991, s 155

Sagor för en accelererad kultur

Claire, Andrew och Dag sitter i nedgångna bungalows i Beverly Hills och berättar sagor om sina liv för varandra. Berättelserna är en sorts självterapi och får inte kritiserats, för då kan deras skygga och sargade själar ta skada. Med bilder från tv och film följer sagor som kan handla om olycklig kärlek i rymden, eller ödet att stå i en kö på ett varuhus när Bomben faller. Det är den kuliss i vilken Douglas Couplands roman *Generation X*, med undertiteln *Sagor för en accelererad kultur*, utspelar sig.

Religionen har inte försvunnit från vår värld, men den har bytt ansikte. Andlighet är ju närmast något lika grundläggande i våra liv som behovet av mat, värme och sexualitet. Det är få människor som i dag söker mönster för sina liv i Bibelns berättelser. Men vår egen tids folketro söker likväl budbärare – från svunna tider och andra världar. Och från det nu som vi alla lever i.

Forna tiders enhets samhällen hade sina enhetsberättelser, myter som formade de gemensamma värderingarna och den enda sanna tron. I vår tid ökar behovet av olika sorters livstolkande berättelser. Var och en vill ju försöka finna det som talar till just honom eller henne. Där människor förr oftast nötte på samma stavelser genom hela livet, är flyktigheten från myt till myt i vår egen tid dessutom påtaglig. De riktigt stora berättelserna tycks nu ha mist sin tyngd, för att möjligtvis finnas med som något av många alternativ. Kanske för att de inte längre upplevs tala samtidens språk. Kanske för att de inte har vårdats på det sätt som de förtjänar.

Istället är det i hög grad de amerikanska drömfabrikerna som förser oss med den postmoderna tidens myter, i synnerhet genom filmer och tv. Med den bakgrunden är det inte svårt att förstå den oro och vrede som människor i många muslimska länder tycks känna inför USA. Där tron på enheten fortfarande lever blir främmande värderingar och tro, serverade med bländande berättarteknik, naturligtvis ett stort hot mot den egna sociala koden.

I det här kapitlet följer en rad exempel på de uttryck som vår tids myter tar sig. Från påtagligt skapade verk som litteratur och film, till mer spontant framväxta som olika faktiska händelser. Alla bär de spår av vår längtan att finna mening i livet. Alltifrån vardagens val mellan lättmjölk och mellanmjölk till de stora frågorna kring liv och död.

Ett av de kanske tydligaste exemplen på nutida myter är Astrid Lindgrens *Bröderna Lejonhjärta*. I berättelsen förs de två bröderna Jonatan och Skorpan genom en för tidig död till ”lägereldarnas och sagornas tid”, till ett land där det inte finns tid på samma sätt som på jorden.⁶⁰ De kommer till Nangijala och den idylliska Körbärsdalen, men hamnar snart mitt i befrielsekampen i den intelligande Törnrosdalen. Efter att tillsammans ha besegrat ondskan dör de ännu en gång och hamnar då i landet Nangilima.

Boken var mycket omdiskuterad när den kom och Astrid Lindgren fick svara på både frågor och anklagelser av olika slag. Det kunde handla om både barnsjälv-mord och tro på reinkarnation. I en intervju fick hon frågan ”är du religiös?” och svarade då:

– Inte tror jag att man kommer till någon himmel. Men ingen vet ju hur det är efter döden så det kan ju lika gärna vara som i Nangijala. Förr var det lättare. Då fick barnen veta att farmor kom till himlen och hade det bra. Nu är det så obevekligt slut. Kanske finns det lite tröst i Nangijala.”⁶¹

Ett par år senare gav hon också följande förklaring: ”Jag tror på barns behov av tröst. När jag var barn, då trodde man att när jag dör så kommer jag till himlen. [---]

⁶⁰ Lindgren 1984, s 10

⁶¹ Toijer-Nilsson 1976, s 137

Men den trösten har inte nutidens barn. Den sagan har dom inte kvar. Och då tänkte jag: man kan ju kanske ge dom en annan saga som dom kan värma sig vid lite grann i väntan på det oundvikliga slutet.”⁶²

Astrid Lindgren tycks alltså mycket medvetet ha försökt skapa en ny myt. Läser man berättelsen om bröderna Lejonhjärta noggrant visar det sig också att den i grund och botten bygger på det som brukar kallas frälsningshistorien, alltså den röda tråd som kan anses löpa genom Bibeln. För Astrid Lindgren själv lär nämligen Bibelns skatter vara väl kända och levande. Hon växte upp med både aftonbön, söndagsskola, en mamma som kom från ”ett mycket fromt hem” och en pappa som var kyrkvård och prästgårdsarrendator.⁶³

Nangijalas två dalar kan i hennes berättelse anses symbolisera Paradiset och Jordanen och Nangilima blir då den egentliga himlen. Jonatan Lejonhjärta är en Kristusgestalt som offerar sig själv i den slutgiltiga kampen mot ondskan. Precis som i Uppenbarelseboken i Bibeln är ondskan uppdelad på tre mytiska figurer, här Tengil, draken Katla och Midgårdormen. Lillebror Skorpan, eller Karl som han egentligen heter, får symbolisera människan, som kämpar på trots sin egen rädsla, med storebror vid sin sida. Parallellerna är långt fler än så, men det här är ändå ett smakprov på några av de viktigaste.

Bröderna Lejonhjärta kan räknas till den genre som brukar kallas fantasy. Den rymmer skildringar av världar som ofta bär medeltida prägel och befolkas av olika sorters sagovarelser. Exempel på fantasyberättelser är J R R Tolkiens *Sagan om ringen* och C S Lewis Narniaböcker. Berättelserna påminner ofta starkt om traditionella myters sätt att spegla vår egen situation genom en helt annorlunda värld.

Den här typen av litteratur har kommit att sälja väldigt bra på senare år, däribland David Eddings många böcker. Den unge huvudpersonen i hans två första serier, Garion, personifierar fantasyberättelsernas återkommande tema, en människas väg till mognad och insikt genom svåra prövningar. Miljöerna kommer från keltisk, nordisk och grekisk mytologi. Bärande är också kampen mellan ljus och mörker, gott och ont.⁶⁴

I fantasyspåret följer olika kusiner i form av till exempel Magic-kort, där spelarna blir till magiker som kämpar om länder och mot olika varelser. De amerikanska korttillverkarna räknar med att det finns drygt fem miljoner spelare i världen, varav ungefär 10 000 i Sverige.⁶⁵ I de på senare år så populära rollspelen går spelaren ett steg längre genom att klä ut sig till och nästan fullt ut agera den person som han eller hon ska föreställa. Miljön är då fortfarande oftast i fantasystil.

Skönlitteratur har alltid erbjudit olika sätt att bearbeta stora livsfrågor på. Exemplen skulle kunna vara många. Under en lång period när tron på en andlig verklighet många gånger sågs över axeln kom exempelvis Marianne Fredrikssons många böcker att skapa en sorts frizon och bekräftelse för de människor som trots allt hade en sådan tro. Tomas Tranströmers eller Dan Anderssons dikter har säkert fungerat på ett liknande sätt, men kanske också som en sorts ”sekulär bön”. Läsaren kan genom poeten få möta den tillvarons urgrund som han beskriver, i något av en mystik upplevelse.⁶⁶

⁶² Toijer-Nilsson 1976, s 137-138

⁶³ jonas lindberg, Ingång, Johannelunds Teologiska skriftserie nr 3/1996, Uppsala, se artikeln Bröderna Lejonhjärta – en frälsningshistorisk allegori.

⁶⁴ <http://www.wahlstroms.se/eddin.htm>

⁶⁵ Annika Engström, ”Konsten att leva på magiska kort”, Svenska Dagbladet, 980323, s 4

⁶⁶ jonas lindberg, Ingång, Johannelunds Teologiska skriftserie nr 3/1996, Uppsala, se artikeln Dikten som sekulär bön – en teologisk analys av Tomas Tranströmers poesi.

Inom nyandligheten används romanen ibland som form för att skapa nya myter. Amerikanen James Redfield berättar i boken *Den nionde insikten* om ett urgammalt manuskript som har upptäckts djupt inne i Perus regnskogar. Det rymmer nio insikter om livet, insikter som alla människor måste ta till sig, medan vi rör oss mot en ny andlig kultur på jorden. Regeringen och den etablerade kyrkan skyr inga medel för att hindra spridningen av denna livsfilosofi. Huvudpersonen lyckas dock till slut, efter en dramatisk jakt, få tag på ett eget exemplar av skriften och kan då ta dess innehåll till sig.⁶⁷

Boken har legat på exempelvis New York Times bestsellerlista i hela 160 veckor, det vill säga i över tre år, och bara i Sverige har mer än 70 000 exemplar sålts. Den rider i sin tur på den våg av böcker med ”andligt” innehåll, som varje år ökar sin försäljning med 15-20 procent.⁶⁸ James Redfields berättelse ger en mycket optimistisk syn på människans möjligheter att förändra sitt eget tänkande och därefter, tillsammans med andra, resten av världen. Tankarna i boken är vanligt förekommande i nyandliga kretsar och handlar till exempel om Jungs teori på synkroniciteten och att allt i universum består av en energi som påverkas av hur vi tänker.⁶⁹

I en av många andra böcker i samma genre beskriver en, enligt uppgift, framgångsrik företagare hur han kan framkalla ut-ur-kroppen-upplevelser. Han ger sig ut på långa färder genom olika dimensioner och möter där energivarelser som han kallar INSPEC, såväl som döda människor. Resorna tar honom också ut i rymden till ett flygande tefat. Allt ger honom svar på alla de stora livsfrågorna, samtidigt som han, som det heter, ”står helt fri från religiositet och ockultism”.⁷⁰

Tv som fönster mot verkligheten

Trots goda försäljningssiffror för en del av de författare som har nämnts här ägnar vi svenskar oss betydligt mer åt radio och tv än åt böcker. Ett vanligt dygn får böckerna bara 7 procent av de nästan sex timmar som vi vardera ägnar åt olika medier, medan radio och tv tillsammans får 65 procent.⁷¹

Bland tv:s berättelser märks inte minst alla såpoperor, allt ifrån ärkesåpan Dallas från tidigt 80-tal till våra dagars avkomlingar Skilda världar och Vänner och fiender. Från början skapades de för att locka amerikanska hemmafruar, och därmed också tvålreklamen, till tv-apparaterna. Mönstret sitter fortfarande i. Det är kvinnorna som tittar i väldigt hög grad. Bland barn och ungdomar har 45 procent av tjejerna Skilda världar som favoritprogram och 35 procent Tre Kronor. Motsvarande siffror bland killarna är bara 15 och 21 procent.

Såporna ses av många som kulturella lågvattenmärken. En av våra folklivsforskare hävdar däremot att de på sitt vis är både nyttiga och utvecklande. Att de handlar så mycket om relationer, och därför också traditionellt sett lockar mest kvinnor, ser hon som ett skäl till att de (av män) har ansetts som fördummande. Hon menar istället att de blir till hjälpmedel när kvinnor i sin ensamhet eller i samtal med väninnor funderar över existentiella frågor. De används i arbetet med att söka en identitet. Tittaren identifierar sig mer eller mindre, ser problem målas upp och resonerar kring figurernas handlande.⁷²

Såporna är också kvinnornas värld genom att de många gånger skildrar starka kvinnor, som Rebecka i Skilda världar och Amanda i Melrose Place. I de amerikanska

⁶⁷ <http://194.218.183.140/ugglan/r-t.htm>

⁶⁸ Ami Chen Mills, Celestine Sports Fan (intervju med James Redfield), <http://www.metroactive.com/papers/metro/01.30.97/slice-9705.html>

⁶⁹ <http://www.traffic.se/3.5/jamesredfield.html>

⁷⁰ Monroe 1995.

⁷¹ Kön styr ungas tv-tittande, Svenska Dagbladet, 980411

⁷² Pia Naurin, Meningsfullt lödder, Göteborgs-Posten 951006

förlagorna har moderligheten varit en stark symbol, som till exempel i Miss Ellie i Dallas som var den som i slutändan alltid höll ihop den bråkiga familjen Ewing. Våra svenska såpaktvinnor är sällan offer, utan företagsamma och tar makten över sina egna liv och väljer ofta då bort männen. Från hemmet till arbetsmarknaden.⁷³

Enligt folklivsforskaren är mannen riktigt viktig först när han får moderliga drag. Genom att vara inkännande, stödjande och tröstande symboliserar han kvinnornas ideal. Han är dock inte mjuk och vårdande från början, utan det krävs en kvinna för att locka fram de rätta egenskaperna. Och det får inte gå för fort, för då försvinner spänningen i berättelsen.⁷⁴

En känd författare och journalist menar att det som är typiskt för de svenska såporna är att de ofta utspelar sig på arbetsplatsen, som i maskinrummet och på kontoret i Rederiet eller på sjukhuset i Vita lögnen. I de amerikanska såporna har däremot hemmet ofta stått i centrum. Enligt honom var det moderniseringen av Sverige som satte arbetet i fokus. Genom jobbet skulle människor få sitt livsinnehåll. Det handlar också, menar han, om drömmen om det svenska folkhemmet. Alla samhällsklasser finns med. Det finns inga avgörande skillnader mellan hur människor lever.⁷⁵

Sett till nyare amerikanska såpor stämmer bilden dåligt. Också där är det ofta arbetsplatsen som står i centrum. Läkarna i Cityakuten har i stort sett inga liv utanför sin arbetsplats. De jobbar nästan alltid övertid och sover ofta också på arbetsplatsen för att finnas till hands när det händer något.

Det hänger förstås samman med den utveckling som präglar stora delar av västvärlden. När människor flyttar in till större städer blir anonymiteten allt större. När kyrkor och föreningar inte längre samlar några större skaror är det arbetsplatsen som blir det torg som människor träffas och bygger upp sina relationer på. Många företag tycks, till exempel genom trygghetsavtal, också medvetet sträva efter att bli den klan eller familj, som den anställde känner lojalitet emot. Det kan heta IKEA-andan eller något annat. Syftet är ändå detsamma – att bygga upp en företagsidentitet, där de anställda förknippar sig själva med sin arbetsgivare.

Medan hundratusentals går arbetslösa finns det samtidigt allt fler människor som arbetar övertid. Livet och identiteten utanför arbetet existerar många gånger knappt. En man som jobbar på ett elektronikföretag i Stockholm säger till exempel i en intervju: ”det är timmarna som jag jobbar före åtta, efter fem och på helgerna som får mig att känna mig nöjd med mig själv” och ”det är då jag skapar mitt mervärde”.⁷⁶

För många blir det ett ofta chockartat uppvaknande någon gång i 30-årsåldern efter tio hektiska år fyllda av just bara arbete. När livet känns tomt på mening blir det arbetsgivaren man vänder sig till för att få något att fylla det med. Och så frodas marknaden för etik- och livsåskådningskurser. Präster såväl som representanter för alternativ andlighet är många gånger mycket efterfrågade, liksom olika äventyrs- och upplevelsearrangemang.

Eftersom såpoperorna i så hög grad lever på att människor ska kunna identifiera sig i dem och de dessutom i hög grad är färskvaror blir de därmed också intressanta speglar av sin egen samtid. När kontakten mellan olika generationer har minskat har också förmedlandet av värderingar hamnat i en sorts vakuum. Äldre människors syn på världen stämmer också allt mindre med hur yngre uppfattar den, eftersom

⁷³ Kristina Lindh, Såpoperan har kommit för att stanna, Kyrkans Tidning, Magasin påsk 1998, s 16

⁷⁴ Pia Naurin, Meningsfullt lödder, Göteborgs-Posten 951006

⁷⁵ Kristina Lindh, Såpoperan har kommit för att stanna, Kyrkans Tidning, Magasin påsk 1998, s 15-16

⁷⁶ Tinni Ernsjö, Det är på övertid jag skapar mitt mervärde, Svenska Dagbladet 981015, s 5

förändringstakten blir allt högre. Där finns såporna med sin tidstermometer och tolkningshjälp.

För några år sedan kunde en rollfigur vara intressant nog kort och gott för att han eller hon var homosexuell. I dag anses det inte vara tillräckligt udda för att vara rollens huvudsakliga identitet. För svensken i allmänhet är frågan om homosexualitet inte längre en fråga om rätt eller fel. I USA kunde visserligen avslöjandet att huvudrollsinnehavaren i komediserien *Ellen* var lesbisk locka väldiga tittarskaror. Kort tid därefter las dock serien ner, eftersom intresset, enligt tv-bolaget, då inte längre var stort nog för att motivera en fortsättning.

Sjukhusmiljön, som i *Cityakuten* eller *Chicago Hope*, passar ofta utmärkt in i vårt behov av att förstå och klara av världen vi lever i. För de flesta människor är en god hälsa något av det viktigaste för en god livskvalitet. I såpan finns rädslor inför sjukdomar och hopp om att bli frisk. Där finns människor som har kontroll över en massa högteknologi. Där finns ständigt nya gränsdragningar kring etiska problem och frågorna kring liv och död. Där finns vi och människor i vår närhet.

När Deirdre i *Coronation Street* åkte i fängelse upprördes stora delar av England. 19 miljoner människor tittade på avsnittet och efteråt skrek tidningarnas löpsedlar ”Släpp ut Deirdre!”. Till och med premiärministern kom med ett uttalande om att ”alla som har ögon att se med vet att hon är oskyldig”. Att säga att det ju ”bara är en såpa” rymmer uppenbarligen en viss okunskap.

I många fall kretsar såpoperorna kring rena vardagligheter. För det har de bespottats och beskyllts för att vara meningslösa. Samtidigt tycks miljoner människor tycka att det är tillräckligt intressant för att man, i vissa fall, ska följa en serie varje vardag. De små tingens värld återkommer också i pratprogram som exempelvis *Knesset*. Även de mest framgångsrika situationskomedierna som *Seinfeld* och *Vänner* påstås ibland vara direkt tomma på innehåll.

Att diskutera *Stålmännens* humor eller hur man stämmer ett kaffebolag för att de serverar för varmt kaffe hör också på något sätt till våra liv, hur nonsensaktigt det än kan verka. I vardagligheterna finns något som det är lätt att känna igen sig i. De ger en sorts enkel trygghet genom att vara greppbara, i motsats till så mycket annat runt omkring oss. För många människor är också vardagen i sig ett tillräckligt stort problem för att det ska räcka som det som behöver bearbetas för tillfället.

Till de senaste trenderna i tv-världen hör dokumentär- eller verklighetssåporna. Föregångaren var MTV:s *Real World*, där ett grupp sinsemellan ganska olika unga människor fick en gemensam bostad och tv-bevakning med intervjuer dygnet runt. Senare svenska varianter har hetat *Charter*, *Körskolan* och *Singelliv*. På sitt sätt kan säkert också *Expedition: Robinson* räknas till denna skara, tävlingsmomentet till trots. Gemensamt för serierna är att det är alldeles vanliga människor som tittaren får följa och kanske känna igen sig i.

När kvinnor ofta dras till berättelser kring relationer tycks män snarast lockas av sammanhang med mycket kamp i och då gärna mellan det onda och det goda. Mönstret går också ofta igen i vårt sätt att se på etik och moral. Män tenderar oftare att tänka i principer för rätt och fel, medan kvinnor oftare verkar vara måna om att bedöma situationer från fall till fall och många gånger prioritera en god relation framför en skarp gränsdragning.

När tjejer helst ser på olika såpoperor väljer killarna sport eller serier som *Millenium*, där det mer handlar om spänning än om relationer.⁷⁷ När tjejerna läser böcker, spelar killarna hellre data- eller tv-spel, möjligtvis med undantag för

⁷⁷ Kön styr ungas tv-tittande, Svenska Dagbladet, 980411

fantasy litteratur.

Serier som Millennium, Twin Peaks och Arkiv X har för många kommit att fylla en bit av det tomrum som uppstod när religionen monterades ner och vetenskapen skulle förklara allt. Genom att föra in ockulta och övernaturliga fenomen som något alldeles verkligt har serierna bidragit till att förändra människors syn på vad som faktiskt existerar. Genom de två FBI-agenterna Mulder och Scully i Arkiv X har många sakta men säkert övertygats om att "sanningen finns därute" någonstans.

Fox Mulder står för den intuitiva, troende, öppna och "kvinnliga" sidan av människans jag. Hans kvinnliga kollega Dana Sculley är läkaren, den "manliga" sidan, som på vetenskaplig väg försöker få styrsel på alla märkligheter. Tillsammans representerar de den ensamma människans sökande i en kaotisk värld där ingen egentligen kan lita på någon, framför allt inte på myndigheterna. Själva samhällssjälen, identiteten och ledarskapet finns inte längre, eftersom den politiska makten är så förljugen. Så representerar de till exempel alla de människor som påstår sig ha blivit ombordtagna på främmande rymdfarkoster, trots myndigheternas förnekande av möjligheten och förtigande av fakta kring märkliga händelser.

Om sanningen finns därute någonstans finns den det i ännu högre grad där inne någonstans, inuti människan. Det är bara genom att själva söka svaren och upplevelserna som de båda kan veta om något faktiskt är sant. Det handlar i grund och botten om tillit, tro och sanning, precis som i vilken religion som helst.⁷⁸

På senare år har det förekommit en bitvis livlig debatt om hur vi, och kanske främst då barn och ungdomar, påverkas av allt det våld som visas på tv. En film- och barnkulturforskare i Uppsala hävdar i en relativt nyutkommen bok att tv inte är en inskolning till verkligheten, utan till fantasin. Hon menar därför att våld och missbruk i det egna hemmet är betydligt vanligare orsaker till grövre våld mellan barn än tv.⁷⁹

Visst är det så att vi påverkas mer av människor än av fantasifigurer och då i synnerhet de människor som finns i vår närhet, som till exempel föräldrar. Samtidigt är det inte alla som har någon tydlig person att identifiera sig med. Fryshuspappan Anders Carlberg hävdar att så mycket som 20 procent av pojkarna aldrig får träffa sin biologiska pappa. För exempelvis de invandrarkillar han möter är det istället skådespelaren Al Pacino och hans ofta våldsamma rollfigurer som är förebilden.⁸⁰

Att tv är det massmedium som påverkar oss mest råder det nog ingen tvekan om. Skälet är dels att vi tar in så mycket mer information genom synen än genom något av våra andra sinnen, dels att det är det medium som ligger närmast verkligheten. Samtidigt beskylls tv också ofta för att begränsa människors fantasi, genom att servera allt i färdigt skick. Radio och böcker sägs stimulera kreativiteten genom att det är mer som behöver fyllas i för att bilden ska bli komplett.

⁷⁸ Eva Moberg, Vem i hela universum kan man lita på? Om Arkiv X - och mänsklig trygghet i samtidens skymningsland, Aftonbladet, 971109, s 4-5

⁷⁹ "Det är bra för barn att se på tv", Svenska Dagbladet, 971028, s 6

⁸⁰ Svar Direkt, Sveriges Television, 980305

I filmens värld

Från tv är steget inte långt till film. För en del forskare är filmen det som i dagens samhälle kommer närmast det vi kallar myter. På samma sätt som många traditionella myter har växt fram ur ett kollektiv skapas också filmens berättelse genom en stor grupp människors gemensamma erfarenheter och insikter.⁸¹ Över huvud taget kan kommersiell kultur passa in på detta sätt att se på myter, eftersom den produceras för att passa så många som möjligt. Den blir de mångas gemensamma röst, snarare än någon enstaka individs.⁸²

Enligt en forskare är Disneys filmer och temaparker det bästa exempel vi kan hitta på en nutida myt. Disneyfigurerna beskriver han som små märkliga gudomligheter som uttrycker den amerikanska drömmen. De återskapar en sorts sekulär helgedom, eller den paradisiska drömvärld, ”Eden”, som vi som barn har tvingats ut ur när vi växer upp. I Disneyland står tiden däremot still, som i en sorts helig tid. Tvärt emot vad man skulle kunna tro är det fyra gånger så många vuxna som barn som besöker Disneyland.⁸³

Disneys stora inflytande på generationer av barn är intressant på många sätt. För den som växer upp på landet blir det en mer eller mindre naturlig del av livet att kycklingen Sotis en dag måste slaktas. För barn i stan är det Disney och möjligtvis 4H-gården som ska ge en bild av vilka djuren är. I film på film har djur blivit våra vänner genom att tala och bete sig som människor. Kanske är det därför inte så konstigt att militanta veganer sprejar ordet ”mördare” på Scans lastbilar i Umeå.

Precis som när det gäller skönlitteratur är exemplen på filmer som ger näring åt våra existentiella funderingar i övrigt otaliga. Filmer som Forrest Gump och Titanic hade inte blivit så stora succéer om det inte hade varit för att de faktiskt berör oss på ett betydligt djupare plan än något som skulle kunna kallas ”ren underhållning”.

Ett intressant fenomen är de katastroffilmer som återkommer med jämna mellanrum i nya skepnader. Uppenbarligen finns det ett släktskap mellan dem och traditionella undergångsmyter världen över, vare sig det då har handlat om gigantiska översvämningar eller ett jättelikt svalg som slukar världen. Att Skyskrapan brinner och att flygplan kraschar har vi nu fått bearbeta under många år, liksom att den vita Hajen kan anfalla när vi är ute och badar.

Sedan forskarna relativt nyligen insett att tillräckligt stora kometer kan utplåna allt liv på Jorden har vi fått de två filmerna Armageddon och Deep Impact. Den sistnämnda fanns i manusform redan 1995, men det var alltså först när forskarrapporterna började få uppmärksamhet som filmen verkligen blev av.⁸⁴ Där ställs frågorna om vilka som ska få överleva i skyddsrummen och vad man egentligen ska göra av den tid som ännu finns kvar. Rymdfarkosten som ska rädda Jorden i filmen heter för övrigt Messias.

Det människor är rädda för finns det också filmer om. Vi behöver i vissa fall någon som berättar om lyckliga slut för att vi faktiskt ska våga leva vidare. Och där finns det förstås, helt krasst sett, pengar att tjäna. Frälsaren behöver inte heta Jesus. Bruce Willis går också bra – åtminstone på vita duken.

Den mytiska rymden

Filmer som uppenbarligen också förtjänar beteckningen nutida myter är de som tar oss med ut i universums fjärran världar. När trilogin om Stjärnornas krig åter dök upp på biodukarna efter 20 år var det på sitt sätt en andlig händelse. Berättelsens kamp mellan

⁸¹ Carrabino (red) 1980, s 39-40

⁸² Brockway 1993, s 119

⁸³ Brockway 1993, s 117, 126, 136-137

⁸⁴ Göteborgs-Posten 950807, s 38

ont och gott och välsignelsens ord ”må kraften vara med dig” har påtagligt mytologiska underströmmar. Som en psykologisk knorr upptäcker för övrigt hjälten Luke Skywalker i Rymdimperiet slår tillbaka något märkligt. När han har dödat sin store fiende Darth Vader och lyfter på dennes mask får han se sitt eget ansikte, likt en sorts självinsikt.⁸⁵

Regissören George Lucas arbetar som bäst med att färdigställa *The phantom menace*, första delen av sex i en fortsättning på trilogin. Där presenteras nya varelser som den kalkonliknande Nuna och den vackert blåa Peko Peko.⁸⁶ På samma sätt tycks det kultförklarade *Star Trek* ständigt förnyas i form av nya tv-serier och filmer. Där är det också påtagligt att manusförfattarna medvetet för in etiska och andliga frågor. Det kan handla om det totemdjur som den indianske besättningsmedlemmen Chakotay har eller om teorier som en viss psykolog på 1900-talet vid namn Carl Gustav Jung hade. Besättningens mytologiska stimulans sköts på holodäcket, en helt holografisk miljö, där det till exempel går att bli en del av en gammal folksaga för en stund.

Star Trek gav redan med början 1966 en bild av ett framtida idealsamhälle. Där råder optimismen under mottot ”det finns alltid möjligheter”. Där har människan kontroll över tekniken och därmed också allt som kan hota henne. I besättningen råder visserligen en traditionell rangordning, men den är inte beroende av kön, ras eller ens hemplanet. Vulcaner och människor, män som kvinnor är fullkomligt jämställda.⁸⁷

Under 50-talet började den amerikanska drömmen om en rymdsatsning ta form under president Eisenhower. Samtidigt blev också science fiction-serier ett vanligt inslag i tv-rutan. I *Star Trek*-serien var rymden ”the final frontier”, den yttersta gräns som en gång markerade amerikanernas kamp om det som så småningom blev dagens USA. På samma sätt framställde nu politikerna rymden som den plats där amerikanerna skulle återupptäcka sin själ och historiska bestämning.

I filmen *Apollo 13*, som handlar om en misslyckad färd till månen, blir det uppenbart vid ett speciellt tillfälle. Vid en presskonferens får huvudrollsfiguren, spelad av Tom Hanks, frågan om han verkligen är säker på att det blir fler rymdfärder, när amerikanerna nu blivit först med att landstiga på månen. Han svarar då att visst måste det bli så, för ”vad hade hänt om Columbus inte hade fått några efterföljare när han upptäckte Amerika?”.

Ett annat exempel är filmen *Independence Day*. I inledningsscenen sveper kameran över en amerikansk flagga på månens yta, medan ett fientligt rymdskepp glider förbi i bakgrunden. Amerikanerna, som en gång var först med att erövra en del av månen, försvarar i filmen också hela världen mot hotet utifrån. Precis som USA i dag allt mer tycks ta över FN:s roll som universell vakt mot ondskan. I filmen blir den 4 juli inte längre bara den amerikanska nationaldagen, utan också hela världens befrielsedag.

Enligt en amerikansk statsvetare motiverades egentligen hela det amerikanska rymdprogrammet med hjälp av nationella myter och hotbilder. Tekniskt sett har bemannade rymdfärder aldrig varit motiverade, menar han. Tvärtom har den tanken fördyrat och försenat projektet avsevärt. De vetenskapliga resultaten hade blivit lika goda utan människor på plats. En kritiker konstaterade 1987 att ”Nasas besatthet av människan i rymden har blivit dess förbannelse”.

Statsvetaren menar att stora politiska handlingsplaner sällan är möjliga att genomföra innan det finns en opinion och den skapas genom starka bilder och berättelser. Som exempel tar han naturvårdsrörelsen som växte fram efter nästan hundra år av naturromantik inom måleri och litteratur. Likaså romanen *Onkel Toms*

⁸⁵ Guzie1988, s 112

⁸⁶ Katastrof för nya *Star Wars*, Svenska Dagbladet, 980729 och Den nya *Star Wars*-filmen, Svenska Dagbladet, 980930

⁸⁷ Se ”historieskrivningen” under www.startrek.com

stuga som väckte opinionen mot slaveriet och bidrog till att utlösa det amerikanska inbördeskriget.⁸⁸ Science fiction-kulturen kom också att uttrycka kalla krigets skräck för hotet om en invasion ”utifrån” och kan säkert ha bidragit till kapprustningen på sitt, indirekta, sätt.

Närkontakten med rymden påverkar oss på fler sätt. I dagsläget säger nästan hälften av alla svenskar sig tro att vi har haft besök från yttre rymden.⁸⁹ Kanske har den tron växt fram på samma sätt som den amerikanska myten kring erövringen av rymden. Sveriges yngste ufolog säger i en intervju: ”Jag sitter bänkad i tv-soffan varje torsdagskväll. Arkiv X är min stora inspirationskälla.⁹⁰ Samtidigt har FBI öppnat verklighetens ”Arkiv X” och låtit publicera sina tidigare hemligstämplade rapporter om ”oidentifierade flygande objekt” på Internet.⁹¹

En svensk bibliotekarie och journalist med ufo och livsåskådning som specialitet, hävdar i en bok att de flygande tefaten kan ses som visioner om en möjlighet till räddning av människans själ. En ny variant på den gamla myten om gudarnas återkomst. I sin argumentering tar han hjälp av Carl Gustav Jung, som hävdade att tefaten är psykiska projektioner från det undermedvetna. Att de oftast är runda menade han beror på att det är en arketyp, en ursymbol, för psykisk helhet. På liknande sätt finns den runda mandlan inom hinduism och buddhism.

När människor förr trodde på ett rent metafysiskt ingripande, alltså från exempelvis en gud, kommer frälsaren i dag kanske snarare från rymden. För Jung var det, enligt bibliotekarien, självklart att denna symbol tar formen av en teknisk konstruktion. Vi lever ju i vetenskapens tidsålder.⁹²

Det kanske mest extrema exemplet på en sådan tro stod den amerikanska sekten Heaven's gate för. Ledaren Marshall Applewhite blandade en sorts kristen tro med vår egen tids ufotro. Självt ansåg han sig ha samma roll som Jesus hade för snart 2 000 år sedan. I en av de videoinspelningar som gjordes säger han: ”vi kom för att öppna en port till Guds rike”. Innan gruppens kollektiva självmord i San Diego strax innan påsk 1997 hade de 39 medlemmarna delat en sorts nattvard, en sista måltid, tillsammans.⁹³ Så långt gick händelserna efter ett välbekant mönster. Men det nya med sektens tro var att vägen till himlen gick via ett rymdskepp som antogs ligga gömt bakom kometen Hale-Bopp, som då låg nära Jorden.

I den flesta europeiska länders folktro berättas en legend om en dold armé, som ska komma fram ur sina underjordiska grottor och rädda landet när det är i fara. Vanligtvis är det riddare på vita hästar som kommer för att slutgiltigt krossa fienden. I Danmark finns till exempel legenden om Holger Danske, som under Andra världskriget kom att inspirera landets motståndsrörelse. I nynazistiska kretsar förekommer ännu en variant. Där berättas det om Hitlers sista bataljon på 250 000 man, som ska återvända från sin bas i Antarktis. Till sin hjälp har de det hemliga vapnet Kulblixten. Vapnet ser ut som ett flygande tefat och ska därför vara svaret på ufo-gåtan.⁹⁴ Så kan gamla legender få nytt blod genom mötet med en ny tro.

⁸⁸ Svante Lovén, understreckare i Svenska Dagbladet 980429, baserad på Howard E McCurdys bok *Space and the American Imagination*, Smithsonian Institution Press

⁸⁹ Hälften tror på ufo, uppgift ur ”en aktuell Sifo-undersökning”, Svenska Dagbladet, 980726, s 16

⁹⁰ Marcus Lindeen, ”Jag är liksom besatt av det mystiska”, Svenska Dagbladet, 980726, s 16

⁹¹ <http://www.fbi.gov/foipa/ufo.htm#ufo>

⁹² Blomqvist 1993, s 33

⁹³ Heaven's Gate og den forløsende død, Mikael Rothstein, Köpenhamns universitet, <http://www.skepsis.no/tema/ufo/himmelpport/rothstein1.html>

⁹⁴ Blomqvist 1993, s 52

Ufo-myten får förstås näring från fler håll. En viktig bok har säkerligen Whitley Striebers *Närkontakt* varit, liksom uppföljaren *Genombrott*. Böckerna är långt ifrån hans första. Från hans penna hade tidigare flera skräckthrillers av hög klass kommit. *Närkontakt* skiljer sig dock från dessa redan i undertiteln genom orden ”en sann berättelse”. Han berättar i boken om hur han blir ombordtagen på ett ufo, vilket han senare kallar ”vår tids centrala arketypiska och mytologiska upplevelse”.⁹⁵

I Sverige har boken med den, för många, välbekanta bilden av en utomjording på omslaget sålts i åtminstone 40 000 exemplar. I USA passerade upplagan 6 miljoner 1989. Två år senare, 1991, skrev dock Whitley Strieber ett öppet brev där han omtolkade sina tidigare upplevelser. Han skriver då: ”vad ligger egentligen bakom våra upplevelser? Det är vi. Det här är något mänskligt. Det är orsaken till religioner, myter, folktro. I dag är det orsaken till tron på ’kidnappningar i tefat’”.⁹⁶

L Ron Hubbard var även han science fiction-författare, om än en inte särskilt framgångsrik sådan. Den stora vändpunkten kom dock 1950 med en artikel som han skrev i tidningen *Astounding Science Fiction*. Artikeln växte snart till boken *Dianetik: Den moderna vetenskapen om mental hälsa*. I den lanserade han en ”mental vetenskap” som, enligt egen utsago, skulle vara lika revolutionerande som hjulets uppfinnande. Boken blev en bästsäljare, trots att professionella psykoanalytiker som Rollo May hävdade att den kunde orsaka stor skada hos människor.⁹⁷

Fyra år senare bildades Scientologikyrkan med dianetiken som grund. Till rörelsens mer välbevarade hemligheter har den ”bibel” som medlemmar har varit tvungna att betala stora summor för att få tillgång till hört. Numera finns den, genom människor som kämpar mot scientologin, dock tillgänglig både på Internet och i olika svenska statliga diarier. Det sistnämnda har varit en stridsfråga mellan amerikanska och svenska myndigheter, men offentlighetsprincipen har kommit att stå över de lagar om upphovsrättsligt skydd som åberopats.

I boken beskrivs bland annat hur en ond rymdtyrann vid namn Xenu kom till jorden för 75 miljoner år sedan. Han ska då ha släppt av ett antal avfallingar och sedan bombat jorden med vätebomber. De andar som lyckades överleva detta packades ihop i knippen och tvingades sedan att se på märkliga filmer i 36 dagar. Dessa händelser är, enligt L Ron Hubbard, en del av vår historia och anledningen till att vi har så många problem i dag.⁹⁸ Så kan en myt också berättas.

Inom scientologin förekommer riter, ”events”, som på olika sätt levandegör myten om den egna rörelsen. L Ron Hubbards födelsedag och Dianetikbokens utgivningsdag firas till exempel ofta i storslagna iscensättningar och firande av religionens triumfer.⁹⁹

⁹⁵ Strieber 1988, s 215

⁹⁶ Blomqvist 1993, s 70

⁹⁷ Joel Sappel och Robert W Welkos, Los Angeles Times, publicerad i S:t Petersburg Times 900624, <http://homepage.cistron.nl/~davel/la/la90-1a1.html>

⁹⁸ Utdrag ur OT III-skriften: <http://www.xs4all.nl/~kspaink/fishman/ot3.html>

⁹⁹ Rothstein 1997, s 131

Formerna förnyas

Den moderna tekniken har inte bara förändrat innehållet i våra berättelser. Den har också förändrat sättet att berätta på. Noterna i den här boken kan sägas bilda små egna rum i texten, dit du som läsare kan färdas vidare om du så önskar. På ett liknande sätt bygger den del av Internet som kallas World Wide Web på hyperlänkar, alltså texter och bilder som användaren kan klicka på för att så på sekunden förflyttas till en helt annan dator någonstans i världen. Det blir som att förflytta sig i en väldig labyrint. Det finns ingen riktning, men det finns ändå möjligheter att orientera sig.

I de senaste årens datorspel blir ofta användaren själv en del av ett äventyr. Det svenska spelet Kosmopolska marknadsförs till exempel med orden: "Likt historien 'Landet Narnia' kan du fly den riktiga världen till en fantasivärld. Med dess hjälp ska du lösa dina problem i den riktiga världen." I vissa fall, som i det populära Quake, är det en rejält blodig historia som möter, där huvudpoängen är att undanröja så många motståndare som möjligt. I andra, som i Atlantis, Myst och Riven, förflyttas spelaren till en starkt mytisk värld. Där ska han eller hon klicka sig fram genom vackra, men ödesmättade sagolandskap.

Målet i de sistnämnda spelen är att lösa ett mysterium, men ofta måste det ske utan någon riktig handledning. Det gäller att finna nycklar till låsta dörrar eller att ta sig igenom labyrinter. Ibland finns musiken där som ett sätt att signalera att spelaren är på rätt spår. Ibland är det vågornas skvalp eller en sprakande eld som visar vägen.

I Myst möter användaren inga människor, utan bara deras spår. Efter att ha löst några inledande gåtor kommer han eller hon att komma till tals med två bröder, som båda är instängda i fångelser, som de inte kan ta sig ut ifrån utan hjälp. Det är spelaren själv som måste avgöra vilken av bröderna som han eller hon ska hjälpa. Väljer man fel hamnar man själv i fångelsets mörker. Det enda som då syns genom portens smala springa är den onde brodern som triumferar över att ha blivit frisläppt. Väljer man däremot rätt blir man tackad av den gode brodern. Det gäller dock att man har fått med sig den sida som han saknar i en av sina magiska böcker. Med hjälp av den kan han slutgiltigt förrinta den andra fången.¹⁰⁰

Användaren är med och skapar berättelsen, ungefär som i ett rollspel. Inom vissa ramar finns en mängd möjligheter att röra sig och agera. I vissa fall kan spelaren gå in i berättelsen flera gånger och då få nya infallsvinklar och djupare insikter om någon människa eller en historisk situation. Ny teknik kommer att låta användaren tala med personerna han eller hon möter. Genom att en allt mer avancerad virtuell verklighet utvecklas kommer han eller hon också på sikt att känna sig allt mer delaktig i det som sker.¹⁰¹ Kanske är det Star Treks holodäck som skymtar någonstans i fjärran.

Berättandet i bilder delar datormiljöerna med tv, filmer, konst och fotografier. Så också med tecknade serier. De kan, precis som såpoperorna, visserligen tyckas vara ganska tomma på verkligt innehåll. Ändå är exempelvis en av våra mest kända religionsforskare inte sen att kalla seriernas figurer för den moderna versionen av mytologiska hjältar.¹⁰²

I seriernas Olympen bor dock inte bara Stålmannen och Modesty Blaise. Där finns också vardagsfigurer som Bill Wattersons Kalle & Hobbe. I original heter serien Calvin & Hobbes och lär vara uppkallad efter reformatorn Jean Calvin och filosofen Thomas Hobbes. Så kläcker den lille pojken Kalle och hans leksaktiger Hobbe ovanligt många kloka tankar också.

¹⁰⁰ Lars Gustafsson, "Datorspel kan skapa nya litterära kvaliteter", understreckare i Svenska Dagbladet, baserad på boken *Hamlet on the Holodeck. The future of Narrative in Cyberspace* (The Free Press) 971028

¹⁰¹ Peter Gärdenfors, "Publiken kliver rakt in i cybersagorna", Svenska Dagbladet 980221, s 12

¹⁰² Eliot m fl 1980, s 28

En av världens mest kända seriefigurer heter, som bekant, Tintin och har sitt ursprung hos den belgiske tecknaren Hergé, eller Georges Remi, som han egentligen hette. Första äventyret, *Tintin i Sovjet*, kom 1929 och var en tidningsredaktörs försök att få läsarna att inse vilken fara bolsjevikerna utgjorde. I nästa album, *Tintin i Kongo*, spreds kolonial propaganda och rasism. Hergé ritade visserligen enligt de direktiv han fick, men helt oskyldig kanske han ändå inte var.¹⁰³

På samma sätt har andra serietecknare medverkat till att exempelvis förmedla klassiska könsroller, om än på ett kanske omedvetet sätt. Det är männen som gör saker i serierna. Kvinnorna är söta stödtrupper.¹⁰⁴ Där ligger många gånger ordet myt, i dess vardagliga betydelse, alltför nära till hands.

¹⁰³ Roger Berglund, "Tintin på elektroniska äventyr", *Upsala Nya Tidning*, 980724, s 17

¹⁰⁴ Se Hansson 1993

Historien som återupprepas

Den träffsäkerhet som mänsklighetens myter uppvisar har uppenbarligen många gånger använts av mörkare krafter. Ingenjören bakom nazismens propagandamaskineri, Joseph Goebbels, hade doktorerat 1921 på en avhandling om det romantiska dramat. Med hjälp av sina insikter lät han så småningom fylla en kultur med allt från komedifilmer till jazz.¹⁰⁵ Och genom allt gick förstås nationalsocialismens ideal som en röd, vit och svart tråd.

Den tyska befolkningen var ekonomiskt, socialt och andligt krisdrabbad. I ett mycket medvetet bygge kring symboler från gamla religioner och kulturer lyckades nazisterna ingjuta nytt framtidshopp i människor. Romarriket fick bidra med symboliska byggstenar i det som skulle bli det Tredje riket, där Hitler var en närmast mytisk gestalt. Någon skriven författning fanns inte, utan allt vilade enligt nazistiska experter på en oskriven lag.¹⁰⁶ Myten om herrefolket ansågs tydligen räcka som motivering för det mesta.

Att intresset för historia började växa i början av 90-talet var knappast någon slump. Att författare som Peter Englund och Herman Lindqvist bidrog med sin skicklighet gjorde förstås inte intresset mindre. Men i grund och botten är det sannolikt ett andligt sökande efter rötter och därmed identitet som har skapat trenden. Musikalen *Kristina från Duvemåla* berättar till exempel på samma gång både ett stycke svensk historia och om eviga existentiella frågor. Musikvideor med svarta amerikanska artister utspelar sig ibland i forntidens Egypten. Där fanns en afrikansk kultur som än i dag är aktad över hela världen. Samhörigheten med människor över tid och rum tycks kunna bekräfta vår egen plats här och nu.

Ibland finns också där en mörkare sida. Inom nynazistiska "nationalistiska" kretsar är det det egna landets historia som inspirerar till kamp. I nyhetsutskicket *Frihetsbrevet* heter det till exempel i en sångtext: "Vi ska hålla lågan varm, skriva runor i eld, snart hörs åter krigets larm, det säger runor i eld. Upprorets ljud i bataljens larm, tusentals höjer sin högerarm, bajonetten kall och glödande varm, sticker blodig ut ur bestens barm."¹⁰⁷

Historiska händelser och mönster fungerar ofta som myter. Har något hänt en gång kan det göra det igen. Så styrks soldater och deras landsmän med berättelser om tidigare segrar. Men vi låter oss också varnas av berättelser som vi gång på gång återkommer till i olika sammanhang. *Titanics* förlisning har i många år blivit en av våra starkaste bilder för mänskligt högmod och vår litenhet inför naturens krafter. I vårt land har Estonias undergång säkerligen övertagit den rollen. Som berättelse har den mycket att säga om 90-talets andliga sökande i vårt land och ifrågasättandet av tekniken som frälsare.

Myten om *Titanic* har säkert också förändrats till sitt innehåll genom den enorma succé som storfilmerna om skeppet har gjort. Regissören och manusförfattaren James Cameron har uttryckt det såhär: "Titanic är inte bara en sedelärande berättelse – en myt, en liknelse, en metafor för mänsklighetens olyckor. Det är också en berättelse om tro, mod, självupppoffrande och, framför allt, kärlek."¹⁰⁸

I filmens slutscen möter publiken den äldre kvinna som varit med om katastrofen och där förlorat sin själs älskade. Hon släpper ner en stor diamant, formad som ett hjärta, i havet ovanför vraket. I tanken återförenas hon med alla de människor som miste livet då. Samtidigt sjunger Celine Dion sången *My heart will go on*.

¹⁰⁵ Nationalencyklopedin, band 7, s 545

¹⁰⁶ Nationalencyklopedin, band 14, s 78

¹⁰⁷ Citat ur sången "Runor i eld" av signaturen Heysel, *Frihetsbrevet* - Nordlands elektroniska nyhetsbrev, Nr 48, Juli 1998

¹⁰⁸ MacPressen, april 98, s 54

Budskapet tycks vara att kärleken lever vidare, oavsett vad som drabbar oss. I Jonesboro i Arkansas sköts fyra unga flickor och en lärare ihjäl av två skolkamrater i mars 1997. När de skulle begravas var det den sången som spelades om och om igen.¹⁰⁹

Döden har alltid varit en orsak till myter. Denna människans yttersta fiende är oacceptabel utan någon sorts förklaring eller hopp. I vår tid blir därför också människors berättelser om upplevelser i tidigare liv till myter om återfödelse. När andra, likt bröderna Lejonhjärta, möter ett starkt ljus i en nära-döden-upplevelse blir det en berättelse som kan ge tröst inför en oviss framtid. När frågan om vad som egentligen är sant tycks bli allt svårare att besvara, väljer människor många gånger att helt enkelt tro på det som känns bäst. Vetenskapens framsteg och spridningen av kulturer och idéer över världen tycks ju många gånger ha gett oss fler frågor än svar.

Sportens värld och dess kamp kan ge en bild av livet. Forna tiders kraftmätningar i krig mellan länder avgörs nu många gånger på fotbollsplanen istället. För grupper av huliganer är skillnaden däremellan dock inte alltid tillräckligt tydlig. Mätningar lär ha visat att delar av publiken får nästan lika hög kampberedskap som spelarna, när det gäller blodtryck, adrenalin och blodtillförsel i musklerna.¹¹⁰

Även en svensk division ett-match i ishockey lyfts många gånger till en nivå ovanför vardagen. Innan domaren släpper ner pucken på isen står hela publiken upp till tonerna av Du gamla, du fria. Bortalagets spelare får åka in på planen i mörker. När hemmalaget gör entré i strålkastarsken jublar publiken. Gång efter gång upprepas samma rit.

Matchen är ett drama utan någon egentlig regissör. Men därigenom blir den också mer av äkta myt. Den är inte något skapat, utan något som i allra högsta grad bara är vad den är – en kamp bland många för den starkastes överlevnad och därmed också en berättelse om en del av livets hårda verklighet. I ett idrottslag kan en hel stad eller ett land känna sin identitet och stolthet, oavsett var spelarna ursprungligen kommer ifrån.

I den japanska sumobrottningen är bandet mellan religion och idrott ännu tydligare. Sporten har ett mytologiskt ursprung i förhistorisk tid, då den uttalat var en kamp på liv och död.¹¹¹ Än i dag har riter och dräkter alla sitt ursprung inom shintoismen. Inför varje match kastar brottarna till exempel salt omkring sig för att beveka gudarna. I Japan är rangen och hierarkin allt, så också inom sumon. På så vis blir den en tydlig spegel av den vardag som alla lever i. Att identifiera sig med en stormästare blir att för en stund få lämna den egna platsen längre ner på stegen.¹¹²

¹⁰⁹ ”The hunter and the choir boy”, Time Magazine, 980406, s 40

¹¹⁰ Koskinen 1996, s 122

¹¹¹ Nationalencyklopedin, band 17, s 411

¹¹² Ur reportage i National Geographic Magazine, TV4, 980718

Vår tids helgon

Enligt en religionsforskare är mytbildningen kring offentliga personer ett vanligt fenomen i vår tids mest utvecklade samhällen. Genom massmedierna förvandlas personligheter till något mönsterbildande. Människor som är vackra och framgångsrika blir uttryck för vår förhållning i ordet succé. Genom dem lever hoppet om att allt är möjligt, att gränserna för människans möjligheter alltid kan överskridas. Religionsforskaren har också skrivit att ”även den moderna ’trubaduren’, som smider ihop nya livssanningar ur gammal trånad, är en mytologisk figur med magikerliknande fasoner.”¹¹³

Ordet idol har, med början i USA, allt oftare kommit att bytas ut mot ordet ikon. Betydelsemässigt har då avguden ersatts av något som ger en inblick i det heliga. Men vår tids helgon är alltså i hög grad bilder av ett ideal, snarare än av sig själva. James Bond emeritus, Roger Moore, säger till exempel i en intervju: ”vi skådespelare är ju oftast blyga. Jag uppfann något som kallades Roger Moore, som är något helt annat än jag själv. [...] Hjälterollerna passar mig egentligen oerhört illa. James Bond är min raka motsats. Jag är feg av naturen och blir lika rädd varje gång jag håller i en pistol.”¹¹⁴

Moder Teresa och prinsessan Diana dog med bara några dagars mellanrum i månadsskiftet augusti-september 1997. När den förra förmodligen kommer att helgonförklaras av påven inom en inte alltför avlägsen framtid, lär ingen komma på tanken att göra detsamma med Diana. Ändå var det hennes död som uppenbarligen engagerade flest människor världen över. I USA blev till exempel händelsen årets största nyhet. Naturligtvis spelar de dramatiska omständigheterna kring olyckan en stor roll i sammanhanget. Men det är ändå Diana som framstår som det stora helgonet, sett ur ett folkligt perspektiv. I nyhetstelegrammen om Moder Teresas död påpekades det att hon och Diana hade mycket gemensamt i arbetet för fattiga och svaga, trots att de uppenbarligen hörde hemma i helt skilda världar.

Diana var inte en oåtkomlig kunglighet bland andra. I hennes öde tycks människor kunna läsa in mycket av sina egna svårigheter. Hon var, liksom många andra, skilsmässobarn. Hon hade inte särskilt bra betyg och hennes äktenskap gick i kras. Hon led av ätstörningar, hade problem med svärföräldrarna och hade otur med nya män.¹¹⁵ Efter skilsmässan ville hon beskriva sig själv som en ”queen of hearts”, en folkets prinsessa. Likt en gudomlighet som stiger ner på jorden.

Ett nästan sakraliserat köande uppstod när människor ville uttrycka sin sorg genom att lägga blommor och hälsningar till sin lady Di. När Elton John sjöng sången *Candle in the wind* på begravningen, var det ett fullt logiskt val. Ursprungligen skrevs den till minnet av Marilyn Monroe, en lika gudomligt upphöjd ikon. Singeln med låten passerade efter bara fem veckor Bing Crosbys *White Christmas* som alla tiders mest sålda.

Numera vallfärdar människor till familjegodset Althorp. Inför sommaren 1998 såldes de 100 000 biljetterna à 120 kronor ut i ett nafs. Besökarna möter där en konstgjord sjö med en liten trädbevuxen ö, som är omgärdad av höga staket. En urna på en pelare visar att ön numera är en gravplats. Det finns också ett litet grekiskt tempel, där pilgrimerna kan lägga sina blommor, hjärtformade ballonger, teddybjörnar och brev, dikter och meddelanden.¹¹⁶ Sammanhanget är onekligen mytiskt; en prinsessa på en ö.

En brittisk teologiprofessor menar att fenomenet påminner en hel del om den

¹¹³ Eliot m fl 1980, s 28-29

¹¹⁴ Nils Petter Sundgren, ”James Bond emeritus”, Månadsjournalen, nummer 8 1998, s 30

¹¹⁵ e.Di., Cecilia Jakobsson, Dagens Nyheter, 980823

¹¹⁶ e.Di., Cecilia Jakobsson, Dagens Nyheter, 980823

rörelse från död till liv som återfinns i många av religionens riter. I det kristna dopet finns ju till exempel tanken att den som döps därigenom går från död till liv genom att förenas med Kristus. På samma sätt menar han att Dianas död skapade en vrede över skandalpressens behandling av henne. Hennes kamp mot användandet av landminor lyftes också fram. Genom hennes död väcktes dock ett hopp om att en högre moral skulle växa fram. Ett år efter hennes död säger 41 procent av britterna sig ha förändrats till ”bättre människor” genom händelsen.¹¹⁷

Disney lär nu arbeta med en serie om Dianas liv, byggd på barnboken *The happy princess*. Bokens författare, Nicholas Allan, säger att en mängd föräldrar har berättat för honom att deras barn skulle må bra av att få en riktig förklaring till prinsessans död. I 30-minutersavsnitt ska allt från ätstörningar till grälen med maken Charles och svärmor drottningen spelas upp. Dödskraschen i Paris ska barnen dock besparas. Istället tonar serien bort med lyckliga Diana hoppandes rep i himlen, omgiven av en beundrande barnaskara.¹¹⁸

¹¹⁷ Björn Erik Rosin, ”Ingen vila i frid för folkets prinsessa”, Svenska Dagbladet, 980830, s 8

¹¹⁸ Lee Persson, ”Lyckligare slut”, Svenska Dagbladet 980728

Reklamens makt

Till de nutida myternas värld hör onekligen också reklamen. I bilder och ljud, i röster och musik, byggs lockande berättelser om hur våra liv skulle kunna vara om vi bara köper rätt. Så marknadsfördes Mercedes för några år sedan med orden ”du är vad du kör”. I det som kallas livsstilsreklam är produktens verkliga egenskaper ofta mindre viktiga. Istället säljer företagen en dröm om ett annat liv.

Det var en österrikare som redan på 40-talet började använda sig av analytisk psykologi för att förändra synen på reklam. Han menade att eftersom skillnaden mellan olika produkter hade blivit så liten var man tvungen att lägga till något som egentligen inte fanns där. Och det skulle göras med hjälp av ett finessrikt och gärna sexuellt laddat symbolspråk. Då kunde man, enligt österrikaren, tala om varans gestalt eller, som det kom att heta i USA, image.

En sociolog menade redan då att människors identitet allt tydligare hängde ihop med vad de köpte. En människa ansågs allt mer vara den hon såg ut att vara. I dag har vi gått ytterligare ett steg i den riktningen. Nu ska vi också utveckla vår uppfattning om rätt och fel genom att välja de varor som inte är farliga för miljön. Dessutom ska vi visa att vi är medvetna om vår omvärld genom att inte köpa varor som till exempel är tillverkade av barn.¹¹⁹ Också det är en fråga om identitet.

Köp ett par Levi's, så blir du en ung människa som andra unga beundrar. Den enkla myten är tillräckligt framgångsrik för att klädföretaget i San Francisco ska tjäna dubbelt så mycket som konkurrenterna per såld byxa. På företagets reklambyrå i London säger chefen: ”talar man bara till intellektet tråkar man ut människor”.¹²⁰

Andra företag har byggt sin identitet på att kalla sig utmanare, att stå för det nya och heta i motsats till huvudkonkurrenten. Pepsi drev en sådan kampanj framgångsrikt under många år, tills företaget en dag seglade upp jämsides med Coca-Cola. Då blev strategin, av nödvändighet, delvis en annan.

Datorföretaget Apple tog 1984 utmanarpositionen genom att lansera den då revolutionerande persondatorn Macintosh med hjälp av världens dittills dyraste reklamfilm. I en miljö, som hämtad ur George Orwells bok *1984*, talar Storebror till en bokstavligen grå massa av människor från en stor tv-skärm. Han säger. ”vi är ett folk, vi vill se ett resultat, ett ideal.” En kvinnlig atlet kommer då springande och krossar skärmen med en slägga, som hon kastat med väldig kraft. Så säger speakern: ”Den 24 januari lanserar Apple Computer sin Macintosh och du kommer då att förstå varför 1984 inte blir som '1984'.”¹²¹

Storebror enligt symboliken var i det här fallet IBM med sina pc och Microsoft med dess operativsystem MS-DOS. Istället för erkänt svåränvända textkommandon lanserade Apple ett nytt sätt att arbeta, med hjälp av klickbara symboler. I den sena 90-talet är företaget fortfarande en liten utmanare, även om branschen i stort sett har kopierat dess idéer. I sin personal har det inte bara vanliga marknadsförare anställda, utan också ”evangelister”. Så tydligt markeras viljan att förändra världen. Företaget har också, som få, en bitvis nästan fanatiskt trogen kundkrets.

Till de senaste kampanjerna hör den under mottot ”Think Different”. Fortfarande är det, indirekt, IBM som är huvudfienden, trots att företaget inte längre är världens största pc-tillverkare. IBM har nämligen under en stor del av sin levnad använt ordet ”Think” som sitt budskap till datorköparna.¹²² Än en gång markerar

¹¹⁹ Peter Ekman, ”Det senmoderna konsumtionssamhället”, <http://www.algonet.se/~ung2001/rapporten4c.htm>

¹²⁰ Reportageprogram i TV4, 980718

¹²¹ Reklamfilmen går att se på <http://www.apple-history.com>

¹²² Anders Carlsson, ”Lanseringen av Macintosh som ett vapen mot Storebror”, understreckare i Svenska Dagbladet, 980327

Apple genom kända ansikten som John Lennons och Pablo Picassos att den som vill vara en föregångare måste våga tänka annorlunda.

En framtidsvision

Om framtiden vet vi som bekant inte mycket. Forskarna på Institutet för fremtidsforskning i Köbenhavn är dock eniga om att vår längtan efter myter knappast kommer att minska, snarare tvärtom. Med hjälp av statistik, trendstudier och långa samtal har boken *The Dream Society* växt fram.¹²³ I det framtida samhälle som där målas upp kommer människor, åtminstone i västvärlden, att ha mer tid och pengar för att ägna sig åt drömmar, upplevelser och känslor. De mest framgångsrika företagen är då de som tillfredsställer våra känslomässiga behov.

I denna framtidsvision får eleverna obligatorisk undervisning i EQ, alltså känslomässig intelligens, och historieberättande. Alla och allt som bär på en historia som talar till våra känslor kommer att göra succé, menar institutets direktör. Rikedom kommer inte längre att räknas i pengar, utan just i berättelser och känslor. När industrisamhället hade Henry Ford som sin stora ikon och informationssamhället har Microsoftchefen Bill Gates kommer framtidens stora stjärna att vara en berättare som till exempel regissören Steven Spielberg.¹²⁴

Det här kapitlet har kommit att innehålla en mängd exempel på det vi skulle kunna kalla nutida myter. Samtidigt är dessa i sig naturligtvis bara ett axplock. Berättelserna och symbolerna finns ju i snart sagt varje skrymsle av vår värld, i stort som smått, i trångt som öppet. Många är, precis som traditionella myter, svart-vita i sin syn på livet. Men i förenklingen ryms många gånger den kraft som hjälper människor att orka kämpa i en värld, där förvirringen bland alla budskap hotar att förlama all god vilja.

Många myter kan ses som onda genom att de uppenbarligen skadar människor. Ofta utnyttjas berättelserna av människor som söker kontroll över andra för att nå egen makt, framgång eller rikedom. Många myter må vara rena uppdiktade lögnar och samtidigt är de till sin natur – alltjämt – ändå bärare av en sanning. Det som gör att de träffar oss någonstans i vårt inre är ju det att de faktiskt svarar mot ett genuint behov. De har något att säga oss om vilka vi är och vad vi längtar efter.

Vilka myter som visar på rätt väg att gå är däremot en helt annan fråga. Ytterst sett handlar det förstås om vad vi var och en väljer att betrakta som gott, respektive ont. Inte ens med en till synes självklar gränsdragning som att berättelsen ifråga inte ska få skada någon eller något är det alldeles uppenbart när vi ska välja att stänga av tv-apparaten och när vi inte ska göra det. På så vis kan våra nutida myter tyckas vara dåliga andliga vägvisare. Någon absolut sanning tycks de ju inte kunna garantera, hur mycket vi än hoppas att det ska vara så. Det är åtminstone lättare att låta övertyga sig om det om man tror att en gudomlig, allvetande källa står för mytens ursprung.

En såpopera kanske inte svarar på frågan om livets mening, men i dess vardagsnära värld ryms ändå tillräckligt många viktiga frågor. Människor må många gånger förväxla sina djupare andliga behov med jakten på lättåtkomliga känslor. Ändå hör också det till religionens värld. Kanske kan en ikon med texten ”ge oss rikedom och lycka” under vara en mer traditionell bild av samma sak.

Mycket kan tyckas vara bleka jämförelser med de stora berättelser som har burit våra förfäder genom liv och död. Men tillsammans ger det ändå en bild av hur vi i slutet av det tjugonde århundradet på olika sätt söker andlig vägledning. Kanske är de bara sagor för en accelererad kultur, en tillfällig tröst i ett evigt famlande. Ändå lever förmodligen de flesta av oss med hoppet om att vi någonstans i bilderna ska finna något som verkligen håller. Något som ord kanske inte helt kan fånga in, men där berättelsernas människor ändå erbjuder en väg att gå.

¹²³ Boken ges ut på det amerikanska förlaget McGraw-Hill under 1999

¹²⁴ Marcus Lindeen, ”Bortom IT väntar känslsamhället”, Svenska Dagbladet, 980812, s 18

Det levande ordet

I gryningen har ännu bara delar av staden hunnit vakna. En fuktig duk stiger upp från ån och sveper in S:t Eriks torg såhär i den sena september. Här och där hörs rop, några snattrande gäss, korthuggna samtal och bullret av vagnshjul och hästskor mot stenläggningen. Nere vid vattnet plaskar det till och någon svär förgrymmat när en tunna sill av misstag faller i vattnet från en av de små båtarna. Försäljarna har börjat anlända med sina varor till Mickelsmäss. Skörden har varit bättre än på många år och nu väntar helgen med fest och glädje. Det luktar rök och svett. På kammen ovanför står domkyrkan som högtidens stora symbol.

Kanske kommer Erik den heliges skrin att bäras genom stadens gator i dag, som vid så många andra tillfällen. Trängseln kommer att bli stor kring relikerna och de svängande rökelsekaren i så fall. Alla vill få möjlighet att röra vid skrinets gyllene yta. Kanske blir det bättre i det värkande benet eller med den molande tandvärken då. Kanske kommer pengarna att räcka till något extra för familjen. Kanske blir vägen genom skärselden något lindrigare, den dag då det ska till.

På torgets västra sida håller några män på att resa en mansion, kulissen i helgens mysteriespel. Från vänster till höger vandrar betraktarnas ögon från världens skapelse till den yttersta domen. Mannen som ska spela djävulen sitter en bit därifrån på ett upp- och nervänt träkar. Han ber tre extra Ave Maria och korstecknar sig för att inte komma alltför nära sin egen skrämmande roll. Om några timmar ställer han sig tillsammans med de andra agerande på podiet framför spelställningen och berättar första delen i historien om livet. Och publiken lär bli stor.

Ibland har Kyrkan räknats ut som något sakta men säkert döende. Ibland tycks många av tidens tecken peka på att en vändpunkt kan ha kommit. Oavsett vilket finns det tre utsiktspunkter som är viktiga för varje rörelse som har bestämt sig för att inte bara lägga sig ner och dö. Med blicken bakåt kan rötterna och därmed den egna identiteten bli tydliga. Det blir viktigt inte minst i mötet med nya förändringar. Blicken runt omkring kan ge svar på var och hur det egna arvet kan passa in i samtidens frågor och längtan. Blicken mot framtiden kan ge en beredskap inför det delvis okända som väntar där.

Kyrkans historiska identitet kan beskrivas på många olika sätt, däribland som en berättelsegemenskap.¹²⁵ Kyrkan lever ju genom att vara ett sammanhang där människor delar berättelser, både sina egna och andras. Den enskilda människan sätts där in i Guds stora berättelse om livet. Vare sig det sker i ett skådespel, en predikan eller i ett samtal mellan fyra ögon.

Med den bakgrund som tidigare kapitel i den här boken har gett borde Kyrkan därmed ha goda förutsättningar att kunna ge något också i vår egen tid. Så mycket tyder ju på att myten som form är ett språk för vår tid. Och för den kyrka som så länge vant sig vid att tala maktspråk är det synnerligen hälsosamt att tvingas tänka om. Det handlar på samma gång både om en återupptäckt av det egna jaget och om att finna nya sätt att möta människor.

Kanske är det rent av så att Kyrkan av nödvändighet måste vara berättare. Skådespelaren Johan Rabaeus hör till dem som har ställt sig ensamma på scen med Markusevangeliet som manus. I en intervju säger han "Förnuftet har tagit över kyrkorna. Men evangeliet är inte förnuft. Det är under! [---] Tro! Det är vad Jesus säger. Tron är ett mirakel. Det är som teaterns mirakel, när en föreställning plötsligt

¹²⁵ Tanken är hämtad ur en intervju med professor Carl-Axel Aurelius gjord av Barbro Matzols, "Bibeln som berättelse kan rädda vår fromhet", Kyrkans Tidning nr 40 1997, s 21

'blir till' och bär sig själv. Så är det med tron."¹²⁶

I spåren av 1700-talets upplysningstid blev den kristna tron mycket mer av lära än liv. Den skulle förklaras och göras förnuftig. Att tro rätt blev viktigare än leva med Gud. Men så föddes också under denna tid de andliga motståndsrörelser, som kom att lägga grunden för väckelserörelserna. Där kom berättelserna och den personliga tron åter i centrum.

Likväl har mycket av dåtidens sätt att tänka levt kvar in i vår tid. När filosofiprofessorn Ingemar Hedenius på 1950-talet började ifrågasätta teologin och dess sätt att resonera fick han många att förkasta också den kristna tron. I dag kan vi konstatera att han sannolikt hade missuppfattat själva huvudpoängen. I den äkta tron är det den praktiska frågan om *hur man ska leva*, om ett rätt gudsförhållande, som står i centrum. I den sekulariserade tron handlar det däremot om *vad man ska tro*.¹²⁷

I Östkyrkan är det i gudstjänsten, i det liturgiska dramat, som kunskapen om Gud växer fram, inte framför ett skrivbord på akademien. Eller med andra ord; en person kan inte ha kunskap om det heliga utan att ha blivit berörd av den Helige.¹²⁸ Carl Gustav Jung uttrycker något liknande när han skriver om konsten. För att förstå meningen med exempelvis en dikt måste man låta sig gestaltas av den, så som den har gestaltat poeten, menar han.¹²⁹

Att teologer och andra vise män och kvinnor genom historien har försökt skapa inrutade system av Bibeln kanske ibland har fått oss att glömma att också den i huvudsak är en samling berättelser. Att se den som en sorts skönlitteratur kanske kan hjälpa oss att förstå poängerna bättre. Med ett inifrånseende kan vi genom en namnlös kvinna få uppleva hur det känns att vara näst intill död genom stening för ett brott hon har begått. Genom samma kvinna kan vi också få uppleva vad det innebär att fullständigt oväntat bli räddad och förlåten genom Jesus.

Med detta inifrånseende kanske vi också kan förstå varför det var viktigt för de kristna kvinnorna i en tid att ha långt hår, medan det i dag inte har samma symbolvärde. Det finns en välkänt indianskt ordspråk om att man inte ska döma någon förrän man vandrat i dennes mockasiner. På samma sätt kan vi aldrig döma historien, utan att först ha försökt leva oss in i den situation som rådde då. Genom att erfara sättet att resonera kan vi kanske också upptäcka hur vi klokast lever våra liv här och nu. Inte utifrån samma regler, men utifrån samma grundvärderingar.

I berättelsen är inte varje detalj beskriven. Där finns alltid ett rum för lyssnaren eller läsaren att stiga in i och fylla med sin egen fantasi. Men liksom ett rum har väggar har också berättelsen yttre ramar som gör att det inte går att göra den till vad som helst.¹³⁰ För den som väljer att betrakta bibelordet som något mer än en myt i allmänhet finns det där också en alldeles bestämd styrka. Att se det berättade som en gudomlig bekräftelse kan göra det till något mer än fromma önskedrömmar och sagor att värma sig vid inför det oundvikliga slutet, som ju Astrid Lindgren uttryckte det i ett tidigare kapitel. Det gör att det kan finnas ett verkligt hopp om ett liv efter döden.

Likväl fortsätter generation efter generation av akademiskt skolade svenska

¹²⁶ Kristina Lindh, "Ensam med Markus, Jesus och publiken", Kyrkans Tidning nr 41 1997, s 21

¹²⁷ Tankegången kommer från en avhandling av Peder Thalén, här hämtad ur Jan Byström och Leif Norrgård, Mer än ord. Liturgisk teologi och praxis, Verbum, Stockholm, 1996, s 17

¹²⁸ Owe Wikström, "Mörkret i vilket Gud döljer sin härlighet", understreckare i Svenska Dagbladet 980725

¹²⁹ Carl Gustav Jung, ur ett avsnitt ur "Psychologie und Dichtung" (1930) i boken Gestaltungen des Unbewussten (1950). Svensk översättning i Om psykisk energi, drömmar och arketyper, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1977, s 113-114

¹³⁰ Barbro Matzols, "Bibeln som berättelse kan rädda vår fromhet", Kyrkans Tidning nr 40 1997, s 21

predikanter på den linje som stakades ut av upplysningstidens profeter. Tron lärs ut och förklaras som något som det gäller att ta ställning till. Vi argumenterar för något som redan aposteln Paulus insåg var en dårskap för dem som inte delar tron.¹³¹ Och så kommer människor till Kyrkans gudstjänster i tron att det handlar om att förstå dem istället för att uppleva dem. Uppenbarligen finns det där ett systemfel i predikokulturen. I synnerhet som människor i vår tid söker just egna upplevelser.

Trons egentliga utgångspunkt och centrum, det mysterium som stavas Gud, närmar vi oss inte genom att tänka oss dit. I så fall finns det ingen anledning för Jesus att påstå att barn står närmare Guds rike än vuxna.¹³² I så fall är det antikens greker och deras tro på gnosis, den uppenbarande insikten och kunskapen, som är rätt väg.

Att låta predikan bli en berättelse är också ett sätt att låta ett enklare språk tala, utan att därmed nödvändigtvis platta ut innehållet. Också enkla ord kan ju ringa in ovanliga och värdefulla ögonblick.¹³³ Kyrkan som medelklassfenomen behöver utmanas till att tala på ett sätt som når också den som står vid ett löpande band varje dag. I berättelsen får också filmernas, romanernas och dikternas språk tala snarare än de tekniska bruksanvisningarnas. Det är det språk som kan röra vid oss som hela människor, med både hjärta och hjärna.

En god historieberättare avslöjar heller inte poängen i förväg, som många predikanter gör när de redan i inledningen förklarar vad som kommer att vara dagens budskap. Alltför ofta upprepas samma trådar på samma sätt intill förtvining. Det är inte konstigt att så många människor gör ungefär som den gamla kvinnan som brukade fingra på hörapparaten varje gång prästen steg upp i predikstolen. Prästen blev glad i tron att den gamla ville höra bättre. I själva verket stängde hon av apparaten med motiveringen att ”jag har redan hört allt”. Så kan vi ju ibland tillåta oss att tänka när det gäller kunskaper. När det gäller erfarenheter och insikter är steget däremot mycket längre till den mättnaden.

Traditionen att leva i och med berättelser är lika gammal som Kyrkan själv. Och naturligtvis äldre än så, ska vi kanske tillägga. Jesus stod ju också han i en berättelsetradition, den judiska. Så fort han öppnar munnen för att undervisa om något tycks det finnas en bild eller en berättelse på hans läppar. Det är människofiskare, lampor, fåglar, mynt, hus, rävar, åkrar och en förlorad son som kommer hem till sin långtande far. Gång på gång, nästan undantagslöst, blir budskapet på så vis synligt.

Hela tiden är sammanhangen vardagsnära. Vare sig det handlar om hur stora gåvor var och en ska lägga i tempelkistan eller vad som ska hända i den yttersta tiden. Jesus tycks också många gånger välja att tala om sig själv som en del av en berättelse. Han talar då om Människosonen som ska dö och uppstå.

Det är möjligtvis hos evangelisten Johannes som resonemangen ibland blir mer svårtillgängliga. Men kanske är också det en poäng i sig. Det som har fastnat hos flertalet är uppenbarligen just bilderna och berättelserna, snarare än de längre förklaringarna.

Att Gud den oändlige, livets ursprung och mål, blir människa måste i sig sägas vara en pedagogisk fullträff. Det omöjliga tycks därmed bli möjligt. Det obegripliga tycks därmed bli begripligt. För hur skulle annars ett gudomligt mysterium uttrycka sin vilja att älska och bli älskad på ett tydligare sätt?

Egna erfarenheter tycks numera vara trovärdigare än presidenter och präster. I upplevelser bryts – om än bara tillfälligt – den framrusande tidens tyranniska slukande

¹³¹ Första Korintierbrevet 1:23

¹³² Lukas evangelium 18:16

¹³³ Runar Eldebo, *Konsten att predika*, Verbum, Stockholm, 1995, s 74

av människans egen existens. Där har därför underhållningsbranschen blivit ett sorts svar på människors längtan. Är Bibelns gamla berättelser starka nog att klara den konkurrensen? Mycket tyder på att det inte är så. Samtidigt kan exempelvis det faktum att olika föreställningar av Markusevangeliet på scen väcker så starka reaktioner tyda på något annat.

Johan Rabaeus säger i en intervju: ”Folk läser ju inte Bibeln i dag, så det här kan vara ett sätt att komma åt ’the greatest story’. Det finns ett stort intresse för den här typen av texter även i vår materiella tid. Jag tror att det är suget efter andlighet som gör att publiken kommer.”¹³⁴

I en recension heter det att kollegan Roger Storm ”dramatiserar istället för att predika, och texten börjar leva, andas. Markus beskriver Jesus som den som sår ord. Roger Storm gör samma sak. Storm & Fredriksson [regissören] gör texten till kött, meningar till känslor, bokstäver till ljud, cymbaler och viskningar. Teater och budskap, 2 000-åriga ord som ifrågasätter hur vi lever. Tänkvärt och drastiskt, dramatiskt och innehållsrikt.”

Det är tänkbart att problemet med att förmedla Bibelns berättelser i första hand ligger hos den som ska försöka ge dem vidare till andra. Att det hos många av oss saknas egna insikter om berättelsers förmåga att nå oss på djupet. Att det saknas kunskaper om konsten att berätta.

Säkerligen finns det fler metoder att upptäcka av hur man kan låta bibelstudier bygga på dramatiseringar och rollspel eller enkelt skapande genom färg och form. Eller hur gudstjänster kan bli mer av samspel och gemensamt berättande i sig. Att där låta riter och myter uttrycka det som de förklarande orden inte riktigt kan fånga.

Vid ett försök vid Universitetet i Karlstad valdes fyra berättelser ut, för att de tillsammans skulle kunna sammanfatta Bibelns viktigaste budskap. Den första av de fyra var skapelseberättelsen med historien om Kain och Abel fram till Noa och regnbågen. Nummer två var berättelsen om svikaren Jakob som brottas med Gud. Den tredje var historien om hur de tio budorden kommer till, med den praktiska omsorg om nästan som de bland annat handlar om. Sist av de fyra var liknelsen om den förlorade sonen, eller – som den kallades där – om ”den gemensamme fadern”. De fyra sägs ha en dramatisk innehållsrik story och vara grundberättelser i den bibliska historien och den kristna tron.¹³⁵ Kanske är de tillsammans en bra början.

Kyrkans sätt att berätta har sett olika ut genom historien. Medeltidens moraliteter, passions-, mysterie- och mirakelspel hörde i huvudsak hemma på kontinenten, men kanske har det sett ut ungefär som i det här kapitlets inledning också på våra breddgrader. Klosters och katedralernas jul- och påskspel fördes på 1300-talet ut på torget, mitt bland alla människor, och pågick så småningom under flera dagar i sträck. Det var lekmän som agerade och som gjorde det på sitt eget språk, inte något kyrkolatin.¹³⁶

I passionsspelen levandegjordes Stilla veckans händelser och i mirakelspelen berättades historier om lokala helgon. Med tiden blev inramningen och de scentekniska effekterna allt mer avancerade. I 1400-talets Florens konstruerades till exempel ett Marie Bebådelsmaskineri, där ängeln svävade ner från kyrktaket i en hissanordning, upplyst av hundratals ljus.¹³⁷ Nog påminner det en del om musikalen Fantomen på

¹³⁴ Malin Leman, Göteborgs-Posten, 980412, s 54

¹³⁵ Henry Cöster, ”Det mytiska språket”, artikel ur Aktuellt för konfirmandarbetet, nr 4 1997, s 5. De fyra berättelserna är hämtade från 1 Mos 1:1-9:17, 1 Mos 25:19-33, 27:1-38, 32:9-32, 5 Mos 5:1-22 och Luk 15:11-32.

¹³⁶ Hans-Ruedi Weber, Boken som läser mig, Verbum 1997, s 44-45

¹³⁷ Nationalencyklopedin, band 13, Bra böckers förlag, Höganäs, 1994, s 353

operan i våra dagar.

Legenderna om helgon har naturligtvis berättats på andra sätt också. Redan i *De apostoliska fäderna*, alltså de skrifter som ligger närmast efter Nya testamentet i tiden, börjar martyrakterna ta form. I *Polykarpus martyrium* berättar ögonvittnen i Smyrnas kyrka i ett brev om hur deras biskop grips av polisen och läggs på ett bål för att avrättas för sin tros skull. När elden bara bildar ett valv runt honom sticker man istället en dolk i honom. Blodet rinner ut och släcker elden, men dolkstöten har redan gjort sitt. Berättelsen avslutas bland annat med orden: ”så blev den salige Polykarpus martyr och måtte vi befinnas vandra i hans fotspår i Jesu Kristi rike”.¹³⁸ Så inspireras de troende till att härda ut även under de svåraste omständigheter.

I vår tid finns rester av de medeltida kyrkospelen kvar i form av den gatuteater som missionerande grupper ibland ägnar sig åt. I övrigt har skådespelet mycket liten plats i kyrkans värld. Trons förebilder, martyrer eller helgon, är det också ont om. Kanske är det reformationens rädsla för att upphöja människor till halvgudomlig nivå som lever kvar. Samtidigt frodas onekligen halvgudarna i Hollywoodkulten, helt enkelt för att förebilderna så väl behövs. Vare sig de nu kan anses vara goda eller inte.

Under medeltiden spreds bruket av *Biblia pauperum*, de fattigas bibel, i Europa. I 34 bilder berättades historien om Jesus, från bebådelsen till pingsten och tron på Marias himmelska kröning. Den enda text som fanns var några korta förklarande ord till respektive bild. Tiggarmunkar och bypräster använde kompendierna för sin undervisning och målare som Albertus Pictor lät sig inspireras till sina kyrkmålningar.¹³⁹ Även det som än i dag pryder många kyrktak och väggar kan med andra ord kallas för *Biblia pauperum*.

Kyrkans bilder har förstås en mycket längre historia än så. Till de mest kända hör ikonerna, som dock var orsak till stora stridigheter under 700- och 800-talen. Vid ett kyrkomöte år 860 enades dock delegaterna om att ”vad evangeliet säger oss genom ord, det förkunnar ikonerna genom färger och gör det levande för oss”.

Det märkliga med ikoner, konstnärligt sett, är bland annat att de saknar djuperspektiv. Förklaringen till det är förstås att de växte fram under 300-talet, en tid när den förmågan ännu inte var känd. Till slut blev det dock också ett medvetet grepp. Eftersom bilderna i sig ändå aldrig anses kunna avbilda det gudomliga måste betraktaren själv försöka gå in i bilden och där uppleva djupet.¹⁴⁰ Precis som i en berättelse.

Ännu ett sätt att berätta har funnits i det drama som kallas liturgin, kanske i synnerhet inom Östkyrkan. Där går deltagarna in i mässan i tron på att de här på jorden deltar i den pågående fest som änglar, martyrer, helgon och trogna genom alla tider just då firar gemensamt. Tanken på den himmelska gudstjänsten förstärks genom prästernas och diakonernas rörelser och bugningar, den gyllene ikonostasen längst fram, doften av rökelse, processioner, musik och kyssar.

I jämförelse kan dagens svenska kyrkor tyckas vara ganska fattiga. Vid flera tillfällen har jag mött unga människor som visserligen säger att de inte tror på Gud, men som samtidigt tycker att kyrkan borde ha mer av ritualer. Att Halloweenfirandet har blivit allt populärare bland yngre kanske är ett uttryck för det behovet. Där skapas riter som, sin kommersiella yta till trots, bottenar i rädslor och spänning inför det okända och onda. Där kan upplevelsen av riten i sig bli ett tilltal.

I tiden efter reformationen berövades vårt land mycket av det som gjorde tron

¹³⁸ Polykarpus martyrium 22:1b, *De apostoliska fäderna*, Skeab Verbum, Stockholm, 1979, s 288

¹³⁹ Hans-Ruedi Weber, *Boken som läser mig*, Verbum 1997, s 56 och Nationalencyklopedin, band 2, Bra böckers förlag, Höganäs, 1990, s 519

¹⁴⁰ Lennart Koskinen, *Vildmannen och vargkvinnan*, Rabén Prisma, Stockholm 1996, s 107

synlig och levande för människor, trots att exempelvis Martin Luther inte var emot bilder i kyrkorna. Tanken var säkert att rensa bort all vidskeplighet som frodades i utkanterna av riter och skådespel. Kring mysteriespelen lär också festligheterna ha urartat med tiden. Det talade ”rena” Ordet skulle då vara garanten för att också tron hölls ren. Ändå är det svårt att inte tycka att människor därigenom också frantogs redskap att uttrycka sin tro med.

När några forskare på 30-talet gjorde en psykologisk undersökning av ett antal ”goda lutheraner” kom de fram till en förvånande slutsats. Martin Luthers stora upptäckt var ju att människan blir rättfärdig inför Gud genom sin tro och inte genom sina gärningar. Men när medlemmar i lutherska kyrkor intervjuades visade det sig att de, med den frågan i åtanke, snarast trodde som romerska katoliker. Däremot reagerade de desto mer på frågor om korstecken, rosenkrans och anropande av helgon.¹⁴¹

Även om gränserna mellan olika kyrkors sätt att uttrycka sin tro i dag är mer flytande, skulle en undersökning nu säkert ge ett liknande resultat. Människors tro hänger ju, i de flesta fall, inte så mycket på hur de stora satserna hänger samman, utan snarare hur man lever i sin tro. Det är säkert också därför det ger sådant eko i en församling när något föremål i kyrkan ska tas bort eller förändras.

Också sången är en sorts berättelse. En av våra mer kända psalmförfattare säger i en intervju: ”Jag brukar säga till mina vänner som ska doktorera att de kan skriva hur många avhandlingar som helst. Men om de vill att deras teser ska bli folkets – då ska de formulera dem via en psalm. Vad jag vet är det ingen som dött med en predikan på sina läppar, men det är inte så få som gjort det med en psalmtext.”¹⁴² Sedan må det vara ”Vår Gud är oss en väldig borg” eller ”Guds kärlek är som stranden och som gräset” som sätter sin speciella prägel på människors bild av Gud.

När dagens frikyrkor började växa fram i mitten av 1800-talet var nya sånger onekligen en viktig del i framgången. Men personliga vittnesbörd måste också ha betytt mycket, inte minst för sättet att predika. Där tycks den goda berättarkonsten ha levt i allra högsta grad. I människors egna erfarenheter av mötet med Gud finns något att identifiera sig med. Med sin grund i egna upplevelser måste personliga berättelser ha mycket att säga också dagens människor. Ätminstone om språket är ett annat än Kaanans tungomål eller kyrkolatin.

När det gäller sångerna är det väl känt att Frälsningsarméns grundare William Booth ska ha undrat varför djävulen skulle ha all den bästa musiken. Och så användes kända melodier med nya texter för att berätta om hur Gud kunde förändra människors liv.

Egentligen var grundtanken inte så ny som man kan tro. I kulturer över hela jorden har Kyrkan många gånger tagit tillvara delar av de riter och myter som fanns på platsen redan innan den kristna tron kom dit. När jesuitpräster under 15- och 1600-talen mötte människor i Kina, Indien eller Sydamerika lär de, tvärt emot vad många av oss tror, ha haft goda ögon och öron för den nya kulturens språk. Många gånger fick traditionella riter leva vidare, om än med något förändrat innehåll, även sedan den kristna tron hade blivit den mest spridda.

På Kuba förändrades en gudinnekult till en vördnad för Jungfru Maria. I Tanzania möter i dag gammal stamtro på demoner Nya Testamentets berättelser om hur Jesus driver ut det onda. I vårt eget land finns teorier om att den dåtida

¹⁴¹ Hjalmar Sundén, *Religionen och rollerna: Ett psykologiskt studium av fromheten*, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, Stockholm, 1960, s 190-191

¹⁴² Lotten Andersson, ”En blandning av kyrie och samba”, intervju med Per Harling, *EFS Budbäraren*, nr 29-32 1998, s 16

domkyrkan i Gamla Uppsala skulle ha byggts rakt över ett av asatrons viktigaste tempel, eller åtminstone i dess omedelbara närhet. Så möter människor det heliga med gammalt och nytt hand i hand. Samma laddning som tidigare finns kvar, trots att delar förändras. Det finns en trygghet i att känna igen sig, samtidigt som det nya kan ge kraft till inre och yttre förändring.

Så har Kyrkan gång på gång lyckats finna mötesplatser med människor världen över genom att ge upp något av sig själv. Balansgången mellan egen identitet och allmän generositet är dock sällan lätt. Konsten är att veta vem man är på djupet, snarare än bara vem man ser ut att vara. Det handlar med andra ord inte om att sprida en viss sorts musik eller ett visst språk, utan om att peka på möjligheten till en gudsrelation.

Genom att försöka lära känna den egna samtidens kultur på djupet borde Kyrkan kunna göra samma sak i dag. Att förstå andligt sökande och människors aldrig sinande behov av myter är en viktig nyckel till att också förmedla den egna tron. Att upptäcka de "bibelberättelser" och "psalmer" som ger människor livsmod och kraft i dag och se likheterna med den egna traditionen kan vara ett utmärkt sätt att bygga broar. Sånger som Ulf Lundells Öppna landskap och Ainbusks Älska mej bär onekligen också något som talar till människor på djupet.

För Kyrkan måste myten sägas vara en gudagåva, i synnerhet i vår egen tid. Berättelsens förmåga att leda människor in i personliga erfarenheter stämmer väl med trons natur som relation. Dess förmåga att upphäva tid och rum tycks kunna lugna stressade själar. Och när tron egentligen inte kan förklaras kan berättelsen ändå göra något av det obegripliga och svårtillgängliga synligt och greppbart.

Den välkända ordtröttheten och föraktet för auktoriteter talar också för berättelsen som form. Att identifiera sig med hjältar tycks ju vara så mycket mer tilltalande än varje försök till högläsning ur regelboken.

Men också med blicken inåt har myten sin givna plats. Den skara som sitter i dagens kyrkbänkar känner säkerligen till stor del sin kristna tro mycket väl. Att upprepa samma sanningar gång på gång tenderar mer att nöta ner än att bygga upp. I berättelsen handlar det däremot inte så mycket längre om att undervisa som att stärka en identitet. Likt pilgrimer i främmande land behöver dagens kristna något som påminner om vilka de är och vart de är på väg.

Konsten att berätta

Vägen genom fjällvärlden kan på en gång tyckas vara både vacker, öde och tom. Under de 130 kilometerna mellan Kautokeino och Karasjok finns bara ett par, tre klungor hus. Resten är oändliga vidder. Men också där finner livet sina former. Den renskötande sammen vet var den goda betesmarken finns. Sedan århundraden har han och hans förfäder följt ungefär samma mönster för att marken inte ska utarmas. Så har de flyttat från område till område.

Några kartor finns inte i vanlig mening. Däremot berättelser som bärs vidare från generation till generation. Där vävs vardagens alla skeenden in, däribland terrängens faror och möjligheter. Varje område är i sig en berättelse som den färdande stiger in i. Om en fara eller ett problem uppstår finns berättelsen där med en rad tänkbara lösningar. När någon gör nya erfarenheter i ett område förändras den gemensamma berättelsen.¹⁴³

Att berätta är det mest naturliga sättet att dela med sig av kunskap och erfarenheter. Därför finns också berättelser i de mest skiftande former. Varje människa kan ju i sig sägas vara just en berättelse. Så också uppenbarligen varje annat sätt att beskriva världen som en väv av relationer och skeenden.

Att det finns ett spontant uttryck i viljan att berätta behöver dock inte betyda att det inte går att lära sig mer av dess teknik. Från våra första egna läten har vi ju alla lärt oss ett språk som andra förstår. Vi har lärt oss att stava och foga samman ord på ett sätt som blir begripligt. Vi gör det inte för att förneka det som är vårt eget, utan för att göra det möjligt för andra att möta det. På samma sätt är det med konsten att berätta.

Någon fullständig skola blir det inte här, men väl några av de första viktiga stegen.

Till att börja med måste berättaren, precis som i alla andra möten mellan människor, veta någorlunda väl vem publiken är, för att på så vis finna ett språk som fungerar i sammanhanget. Det kan handla om något så enkelt som ordval, lika väl som något så svårt som kulturella koder. Eller – annorlunda uttryckt – för att andra människor ska ha möjlighet att förstå min historia behöver jag först ha försökt förstå deras.

För var och en som vill dela med sig av något till andra finns förstås också två andra lika grundläggande frågor. Dels vilket budskapet är och dels varför det är viktigt att ge det vidare till någon annan. För att en berättelse ska kunna kallas en myt krävs ju att den har något väsentligt att säga en människa. Oavsett om det är något stort eller litet.

När det gäller den andliga traditionens berättelser är dessa frågor inte minst viktiga. Det som skrevs för 2 000 år sedan kan vara oerhört viktigt också i dag. Men för att poängen i det ska bli tydlig behöver berättaren försöka se vilka grundläggande existentiella frågor som förenar dåtidens människor med nutidens. Det är då vi kan känna igen oss och ta det till oss, oavsett om vi råkar leva i ett högteknologiskt samhälle eller i antikens Rom.

Det kan handla om att vara älskad och bekräftad, att finna en mening i livet eller att våga tro på att under kan hända just mig. Det kan handla om längtan efter ett sammanhang där vi kan känna oss hemma eller en vilja att behandla sina medmänniskor på ett bra sätt. Där finns broarna över generationer. Är berättaren bara medveten om det kan historien i sig utspela sig i snart sagt vilken tid och miljö som helst, i en stenåldersgrotta eller i ett rymdskepp i en fjärran rymd och framtid.

¹⁴³ Jens-Ivar Nergård, Shamanen – tolkare av den samiska gemenskapen, artikel i Cullberg 1996, s 104-109

Berättelsen som möte mellan människor handlar också om ett förtroende. Ett sorts kontrakt upprättas, där publiken erbjuder sin uppmärksamhet och tid mot att berättaren ger något att leva av och för. Allt ifrån ett livgivande skratt till ett nytt sätt att se på tillvaron. Det förtroendet måste förvaltas väl, annars faller kontraktet. Det måste finnas ett rum i berättelsen, där lyssnaren eller läsaren verkligen får plats. Då är han eller hon själv med och skapar, om än bara i sin egen tanke.

Berättelsens form kan naturligtvis se ut på en mängd olika sätt. Till att börja med är det en fråga om betraktningssvinkel. Det handlar om vems ögon och öron vi tillåts låna för en stund. Är det en man eller en kvinna? Är det ett djur, en människa eller något helt annat? Är det Jesus eller Judas? Är det den ursprungliga huvudrollsinnehavaren eller någon som vi inte ens hade en aning om att han eller hon också stod där och såg på? Eller är det helt enkelt vi själva som står någonstans utanför det som sker och ser in i händelserna?

Beroende på vem man låter berätta historien blir synvinkeln och därigenom också budskapet och historien som sådan olika. Beroende på vem publiken är kan det öka eller minska dess möjlighet att känna igen sig. Ibland kan på samma vis valet av tidsperiod öka eller minska samma förmåga. Framför allt kan ett val av nutid dock göra det tydligare vad budskapet har med mitt liv här och nu att göra.

Eftersom något av berättelsens styrka är dess förmåga att göra det tänkta mer påtagligt är det också viktigt att ta vara på det i sättet att beskriva det som sker. Att nämna dofter och smaker gör miljön mer påtaglig, trots att det förmodligen alltjämt bara är genom ögon och öron som vi tar emot den. Att berätta om en pepsodenttub och buxbom ger fler inre bilder och mer liv än bara ord som tandkräm och buskar.

Berättare av alla de slag, nyhetsjournalister såväl som romanförfattare, arbetar medvetet med det som kallas dramaturgi. Det handlar då kort och gott om hur en historia ska berättas. Det handlar om i vilken ordning olika händelser ska presenteras, när det ska vara spännande och hur intresset hos åhöraren eller läsaren ska väckas. Det kan till exempel innebära att man inte väljer att presentera skeendet i verklig tidsföljd. Ibland är det kanske slutet, eller snarare en del av det, som är den mest naturliga början. Ibland kan hopp mellan olika tidpunkter vara det bästa sättet att foga samman händelserna.

En James Bond-film följer alltid, ibland nästan komiskt noggrant, en klassisk modell för hur en äventyrshistoria ska berättas på bästa sätt. I inledningen finns en dramatisk scen, där tittaren ska övertygas om att det här verkligen är en spännande film. Därefter går intensiteten ner nästan till stiltje, när förtexterna rullar fram över duken. Så byggs historien och spänningen åter sakta men säkert upp igen. Då och då ökar dramatiken tillfälligt för att bibehålla tittarens intresse. I slutet av den bergskedja som dramaturgin utgör finns den högsta av spänningstopparna. Då exploderar allt, ofta rent bokstavligen, inför publikens vidöppna ögon.

Nu ska naturligtvis inte alla historier berättas som om de vore bondfilmer, men samspelet mellan förtätningar och förtunningar behövs likväl i varje form av berättelse. Precis som i de ljud vi uppfattar omkring oss. Det behövs någon form av motsatsförhållande eller en konflikt. Annars framstår allt som en jämntjock massa, som bara med yttersta svårighet kan fånga vårt intresse. Då blir det mer buller än ljuv musik.

En berättarteknisk finess som är vanlig framför allt i filmsammanhang är det som med ett engelskt ord brukar kallas för plant. Ett plant är en symbol av något slag, som ofta finns med redan i filmens inledning. Därefter återkommer den någon eller några gånger under filmens gång, för att så slutligen vara nyckeln till berättelsens, eller en del av dess, upplösning.

Ett sådant exempel är Steven Spielbergs en gång så framgångsrika film ET. I början av filmen söker några män i ficklampssken ute i en skog om natten efter ett rymdskepp som har landat där någonstans. En av dem har en nyckelknippa som hotfullt skramlar på höften. Inför risken att bli tillfångatagna stänger besättningen dörren och lämnar platsen innan rymdvarelsen ET hinner ombord igen efter en upptäcktsfärd i skogen.

Så snart männen ifråga återkommer längre fram i filmen hörs nycklarna igen. ET blir instängd bakom en dörr flera gånger och slutligen blir han inspärrad i ett hus av männen som har varit på jakt efter honom. När han med hjälp av några barn lyckas fly igen har han fått kontakt med sina besättningskamrater och kan då stiga ombord genom den nu åter öppna dörren till rymdskeppet.

Nycklar är en symbol för makt och för skillnaden mellan frihet och fångenskap. Det vet de flesta av oss medvetet eller omedvetet. Därför talar nycklarna också till oss någonstans under ytan, när de på ett skickligt sätt planteras hos oss genom en berättelse. Plants av det här slaget finns i nästan alla filmer, mer eller mindre synligt, som en del av konsten att berätta. Och de fungerar just för att de talar ett symbolspråk som vi alla kan förstå.

Ett plant behöver dock inte spänna över en hel film, som i det här exemplet. De tekniska finesser som Q brukar förse agent 007 med i bondfilmerna hör också till samma grupp effekter. Armbandsuret med inbyggd laserpistol, eller vad det nu kan vara, presenteras någon gång i filmens början och när James Bond plockar fram det igen anar vi vad som är på gång. Det ger en sorts aha-upplevelse, som är mycket roligare då än om vi inte hade känt till att prylen ifråga fanns.

Ett annat berättartekniskt grepp är det som inom talekonsten brukar kallas inclusio. Det fungerar ungefär som ett plant, men behöver inte var just en symbol. Ett inclusio är något som nämns i början av det berättade. Kanske är det en fråga eller en tankegång som aldrig riktigt avslutas. När berättaren sedan återkommer till den i slutet av sin historia kan den fungera som ett sätt att knyta samman det sagda. Också det kan ge något av en aha-upplevelse.

Jag kan således börja min historia med att berätta om hur jag som liten alltid drömde om att någon gång få rida på en kamel. Därefter berättar jag att det i själva verket blev hästar som jag kom att ägna en stor del av mitt vuxna liv åt. På slutet ställer jag frågan om hur det egentligen blev med kamelerna. Jo, en gång fick jag som vuxen faktiskt chansen att prova på hur det vara att rida på en sådan. Men i sanningens namn var det inte alls lika trevligt som att rida på en häst, konstaterar jag. Så har berättelsen fått en bra knorr.

För den som vill möta sin publik öga mot öga finns det ytterligare delar att arbeta med. Är berättelsen ursprungligen någon annans gäller det först att få den och dess poänger klara för sig. Första frågan gäller vilken sorts berättelse det handlar om och därmed vilket tonfall den ska framföras i.¹⁴⁴ Är det en saga eller en lagtext? Är det en rolig historia eller en dödsruna?

Nästa steg kan vara att försöka se berättelsen och dess personer mer på djupet, att försöka förstå varför de tänker, känner och handlar som de gör. Är det en historisk berättelse eller något från en annan kultur kan det vara bra att läsa på mer om miljön och traditionerna där och då. Det ger ökad trygghet och egen förståelse hos berättaren och möjliggör förtydligande beskrivningar i de fall när det kan behövas. Till förståelsen hör förstås också själva temat eller budskapet. Ett sätt att pröva sig själv på den punkten är att försöka sammanfatta historien i högst tre meningar.

Att kunna sin berättelse utantill är att föredra i de allra flesta fall. Att kunna ha ögonkontakt med sin publik betyder mycket för samspelet. En lyhörd berättare fångar

¹⁴⁴ Delar av resonemanget i de följande styckena är hämtat ur Cassidy 1993, s 95ff

upp stämningen i rummet och gör den till en del av framförandet. Dessutom blir en berättelse som helt tycks komma från en och samma människa automatiskt mer trovärdig och intressant. Om den dessutom tycks betyda något för en själv kommer det också att ge den ökad styrka.

Att lära sig en historia ord för ord är mycket arbetsamt och kanske inte alltid det bästa valet. Ett bekvämare sätt är att gå igenom berättelsen en gång och då skriva ner de viktigaste händelserna, färgstarka bilder och nyckelord. Därefter kan man varva sina egna försök att berätta utifrån det nedskrivna med nya genomläsningar av originalet. Ett bra råd brukar vara att se till att man kan den första meningen ordagrant. Det ger en bra start i förhållande till publiken och bär genom den första nervositeten. I övrigt kan ett visst mått av improvisation vara nog så bra.

Till själva framförandet hör självklart rösten och kroppen i övrigt. Trygghet i den egna kroppen kommer sällan av sig själv, lika lite som vi föds med röster som bär i alla sammanhang. Det kräver träning, i synnerhet för den som ska synas och höras inför en större grupp av människor. I det ingår också förmågan att fungera i rum med olika klang och i grupper med både få och många människor.

Även utan sådan träning går det förstås att förmedla en berättelse. Till det viktigaste när det gäller rösten hör förmågan att variera den och uttrycka både styrka och svaghet. Att finna ett lämpligt tempo och därmed också tydlighet är likaså viktigt. De flesta av oss tenderar att prata för fort inför en större publik. Något som är lätt att missa är också hur viktiga pauser kan vara. En meningsfylld tystnad kan vara långt bättre än aldrig så många ord. Kanske är det just där, i spänningen eller väntan, som dramatiken blir som störst.

När det gäller dialekter är förstås även där tydligheten något att tänka på. Samtidigt är dialekten en påtaglig del av en människas personlighet och det som därmed gör ett framförande mer intressant. All inövad teknik till trots är det ju viktigt att berättaren fortsätter att i så hög grad som möjligt vara den han eller hon i grunden är.

Ingen av oss kommer någonsin att berätta en historia på exakt samma sätt som någon annan, därför att ingen av oss är helt lik någon annan. Och så ska det vara. Då har vi genom vårt möte med berättelsen färgsatt den med våra egna erfarenheter och vår egen personlighet. Då har den berättelse som är jag mött en annan för att så bilda en tredje. Så skapas myter.

I slutet av den här boken har jag samlat ihop några av mina egna berättelser. De är formade av min fantasi, samtidigt som de också har växt fram ur Kyrkans gemensamma tro och tradition. Många berättar om erfarenheter som kan kallas övernaturliga, på samma sätt som Bibelns berättelser gör det. Det är inte alltid mina egna upplevelser som talar, men i tron på det ständigt närvarande Guds rike är de fullt möjliga. Och det är många gånger just det som är en del av budskapet: tro att undret kan gälla också just dig. Det är ju där, än en gång, som berättelsen gång på gång visar sin styrka.

Nästan samtliga historier har växt fram i gudstjänstens sammanhang. De har stått där som predikningar, utan tillägg eller förklaringar. Berättelserna har helt enkelt fått tala för sig själva. Och människor har blivit berörda. I vissa fall har det handlat om dramatiserade monologer som här är rekonstruerade. I andra fall har de återberättats ord för ord precis som de står här.

Kanske påminner en del av mina berättelser mer om tv-såpans vardagsnära relationer än om stora rymdepos. Många gånger har jag medvetet försökt ge bilder av kvinnor, eftersom Bibelns kvinnliga roller är alltför få. Där finns en, bland många, viktiga uppgifter för allas vårt skapande av nya berättelser om människor och Gud.

Precis som när det gäller allting annat har vi olika gåvor och talanger. Berättandet har dock inget magiskt över sig, såtillvida att det inte skulle gå att lära sig

mer än det vi var och en råkar ha medfött. Läs berättelserna här som korta andrum, med tid för tystnad och eftertanke efter var och en. Eller låt dem inspirera till egna skapelser. Eller – för all del – prova gärna att använda dem i gudstjänsten som de är, berättade från hjärtat.

Terebintens doft 1 Mos 16:1-15, 21:1-21

Jag känner terebintens starka doft av harts. Den blir så mycket tydligare här i öknen nakenhet och kärvhet. Blommande doft mot sträv sand. Jag är Hagar. En klippa på mitt eget folks språk. Men en främling för mina herrar.

Jag minns första gången samma lukt fastnade i mina sinnen. Några träd, en källa i öknen. Mina läppar var torra och spruckna. Rundningen mellan mina höfter syntes alltför väl. Den stack Sara i ögonen och kanske fick den också min stolthet att bli till övermod. För liksom min herre Abrahams säd hade funnit ett bo i min kropp blev jag på samma sätt allt mer säker på att hans kärlek hade gjort det.

För Sara blev våra blickar och ömsinta ord för mycket. För mig blev hennes vassa ord och ideliga pilar i ryggen för mycket. När jag väl flydde hade det gått så långt att jag föredrog öknen kamp på liv och död framför hennes glödande hat.

Vid källan som jag slutligen fann växte dadelpalmer och terebinter. Jag minns doften, de syrliga bären, de söta dadlarna och det svalkande vattnet. Men jag minns också floden av tårar som plötsligt kom och som aldrig tycktes vilja ta slut. Plötsligt kände jag mig så oändligt ensam.

När så varelsen i vitt kom vandrande mot mig orkade jag knapp lyfta min blick. Jag såg de bara fötterna och undrade hur någon kunde gå i den glödheta sanden utan sandaler. Han sa mitt namn och frågade vart jag var på väg. Först blev jag rädd att det var någon som skulle släpa mig tillbaka till min husfrus vrede, men det milda tonfallet lugnade mig. Ändå sa han just det jag minst av allt ville höra just då; att jag skulle återvända hem och ödmjuka mig inför Sara.

Men det han sen sa förändrade allt. ”Du ska föda en son och genom namnet Ismael, för Gud har hört ditt lidande. Din säd ska bli så talrik att ingen kommer att kunna räkna den på grund av dess mängd.” Och jag torkade mina tårar och reste mig upp på knä. Framför mig såg jag terebintens obetydliga små blommor bilda stora knippen, som en bild av ängelns löfte.

Sedan var det som om han slagit mig rakt över kinden igen. Han sa: ”Hans hand ska vara emot var man och var mans hand emot honom; och han ska ligga i strid med alla sina bröder.”

Så tycktes han lösas upp i sanden framför mig igen och var borta lika ljudlöst som han kommit. Strömmar av kyla och värme forsade fram och tillbaka genom mitt hjärta. Ändå förstod jag att något stort, närmast ofattbart, hade drabbat mig. Om det var gott eller ont visste jag inte, bara att någon eller något hade rört vid mig.

Och jag sa: ”Du är Seendets Gud” och tänkte: ”har jag alltså fått se en skymt av honom som ser mig? Han, Saras och Abrahams gud”.

Och jag vandrade den långa vägen tillbaka och bemötte inte Saras hånfulla ord med en enda svärtad tanke. Ismael föddes och fyllde mitt hjärta med den ljuvligaste glädje.

Sen var det som om Seendets gud åter slöt sina ögon för mig. Min Abraham fick Guds löfte om ett folk lika talrikt som stjärnorna och dessutom om ett förbund intill evig tid. Och Sara födde Isak och skuggorna tycktes falla allt längre bakom mig och min son där vi vandrade vid familjens sida. Nej, Abraham hade inte glömt sin förstfödde, men hans uppmärksamhet var inte odelad längre.

Så en dag drabbade Saras svartsjuka vrede mig än en gång. Och nu tycktes också hennes gud stå på hennes sida. Deras gud gav order om att jag skulle skickas bort. Tidigt morgonen därpå gav mig Abraham, min Abraham, bröd och en lädersäck med vatten.

Men i Sjubrunnens öken räcker inte bröd och vatten länge. I Sjubrunnens öken

förvrider solens hetta varje tanke och för varje steg blir två ensamma vandrare alltmer vilsekomna. Ismael, min ende, gick tigande två steg bakom hela tiden. Ju mer temperaturen steg inom mig, desto mer var det som om Ismaels tunga väsande andetag blev till ett skrapande ljud på mina trumhinnor. När han föll, föll också mitt slag över honom, en gång, två gånger. Men han reste sig upp igen, tigande, och fortsatte att gå. Jag snyftade stilla, bittra tårar för mig själv.

När så den sista droppen vatten tog slut i lädersäcken vände jag allt min vrede mot honom, min olycka, och slängde in honom i en buske. Utan mycket till krafter kvar satte jag mig en bit därifrån och grät nu öppet.

Då kände jag plötsligt den där doften igen, terebintens starka doft, som av harts. Och ängeln stod där igen, lika plötsligt som förra gången. Han sa: ”Var inte rädd, Hagar, Gud har hört gossens röst, där han ligger. Jag ska göra honom till ett stort folk”. Och plötsligt såg jag en källa och vatten som porlade befriande fram.

Jag är Hagar. Jag begriper inte denna främmande Gud, för vars folk jag är en främling. Denna gud, som är socker på min tunga och salt i mina sår. Men varje gång jag känner terebintens doft blir jag påmind om det som ändå är min tro. För jag tror att Seendets gud ännu bevarar mig i sin blick.

För barnens skull

Joh 1:1-14

Det är en tyst och stilla kväll. Nyfallen snö ligger som ett tunt skikt över gatorna. Inte en människa syns till någonstans. När Rolf kommer körande i sin grågröna Opel är han den förste att lämna spår efter sig i det vita.

Han kör lugnt. Inte för att det är särskilt halt, men han har ju inte bråttom. Och han har ju ett väl förrättat värv bakom sig, också denna dag. De andra på jobbet har tacksamt vant sig vid att han ställer upp och gör sina timmar den dag då alla vill vara hemma med familjen.

Hemma har videon rullat på. Han har spelat in Kalle Anka. Han har tänkt att han och barnen skulle kunna titta på den när de kommer i morgon. Kanske har de sett programmet i dag, men de vill säkert se det igen. Barnen brukar ju tycka om Kalle Anka. Det gjorde de åtminstone när de var små, när de ännu firade julen tillsammans.

Han blinkar åt vänster och svänger in på Frodegatan. Det är gott om främmande bilar och därför också ont om parkeringsplatser. Han kör ytterligare något kvarter bort innan han till slut hittar en ledig plats.

Så värmer han lite färdig risgrynsgröt i mikron, tar en kall öl ur kylen och sätter sig framför tv:n. Det är många bra program i kväll, det har han sett i tidningen. Gröten är rätt okej och snart öppnar han chokladasken, som de fick av jobbet.

Medan Arne Weise småpratar i bakgrunden öppnar han också ett par julklappar. Ett mjukt paket från mamma och så den där satsen skruvmejslar som han önskade sig. Barnen skulle visst ha något med sig i morgon också.

Och kvällen går och han tycker att han nog har det ganska bra ändå. Det är ju bra på tv, en kväll som den här. Och så somnar han, halvliggande i den bruna manchestersoffan.

Men så, plötsligt, vaknar han med ett ryck, likt Karl-Bertil Jonssons far, av att julottans tv-församling gemensamt sjunger ”Var hälsad, sköna morgonstund”.

Yrvaket ser han sig omkring. Det är becksvalt ute, men lamporna står på runt omkring honom. På bordet framför ligger högar med nötskal och en tom Twistpåse. Han är stel i nacken, ja i resten av kroppen också, för den delen. Han gör ett halvhjärtat försök att resa sig, men sjunker sedan tillbaka mot det bruna tyget igen.

Med kysande ögon försöker han se vad som händer på tv:n. De brukade gå på julottan, när han var liten. Numera brukar det inte bli av. Han minns stämningen med all sång och alla levande ljus och det spännande och märkliga i att stiga upp så tidigt på morgonen och ge sig av till kyrkan. Han ler för sig själv när han kommer att tänka på hur de också brukade sitta och gäspa mot slutet av gudstjänsten.

Han försöker koncentrera sig för ett ögonblick och höra vad det egentligen är som sägs, men språket låter fjärran och obekant. Det är mycket med tron och en stor och avlägsen Gud som han aldrig riktigt har förstått. Det är en krånglig gud kyrkan har, tänker han.

På tv:n läser de julevangeliet och han känner hur han i alla fall tycker om de högtidliga orden ”Vid den tiden utfärdade kejsar Augustus...”. Och så zoomar kameran in en kvinna i församlingen med ett litet barn i famnen. Det kan inte vara många dagar gammalt. Så skört och utlämnat ligger det där.

Rune blir för ett ögonblick rörd av den vackra scenen. Och plötsligt inser han att just så liten är det alltså Gud ska ha blivit. Just så liten och skör. Just så nära. Han vet inte om han kan begripa det, men för ett ögonblick ger det ändå en hisnande känsla. Det är som om LIVET strömmar mot honom. Det som inte kan förklaras, bara tas emot. Det som bara ÄR.

Utan att riktigt tänka sig för reser han sig mitt i sinnesrörelsen och går fram till garderoben. Han plockar fram ett par gamla kartonger. I bakgrunden hör han prästen läsa: "Och Ordet blev människa och bodde bland oss".

Rune står med bultande hjärta och håller sin gamla julkrubba framför sig. Först är han bara tyst. Sedan säger han för sig själv: "Gud, du vill bo hos mig."

Älskad

Ps 23:1-2, 1 Krön 29:10-16

”Herren är min herde, ingenting ska fattas mig. Han låter mig vila på gröna ängar, han för mig till vatten där jag finner ro”.

Varje gång jag läser eller sjunger de orden ser jag framför mig platsen där de en gång föddes. Det gröna lummiga gräset, träden med den behagliga skuggan, fåren som betade alldeles i närheten och bäcken med det porlande vattnet. Det var ett enkelt liv jag levde då. Ur hand i mun. Ett liv så nära livets källa man kan komma.

Jag är David. Det sägs att mitt namn betyder ”älskad”, men hela mitt liv har jag gång på gång ställt mig samma fråga, om jag verkligen är just det – älskad.

Jag tror att första gången jag förstod vad ordet framgång betyder var när jag blev kallad till hovet för att spela och sjunga inför kung Saul. Jag blev visad in i ett palats som var större och praktfullare än något jag någonsin tidigare hade sett. Överallt tycktes det blänka av guld och ädelstenar. Överallt doftade det intensivt av sött och surt. Överallt gled människor i vackra kläder omkring med blickar som gång på gång visade vägen mellan rätt och fel, mellan över och under, mellan på och av. Och mitt i allt detta det lysande undantaget – en ofattbart dystert kung.

Han lyfte knappt blicken när jag placerades mitt på det ödsliga golvet framför honom. För ett ögonblick önskade jag mig tusen dagars vandring därifrån. I nästa fylldes jag av utmaningens nerv och lust. Det här var min stund på jorden. Det här var det timglas, vars sand inte fick rinna mig ur händerna. Och jag lyfte mitt instrument och spelade som jag tror att jag aldrig gjort vare sig förr eller senare.

I ögonvrån såg jag tårar och glädje om vartannat i den dystres ansikte. Det var som om jag väckte en död till liv. Jag förförde med min röst och med klangen av mina strängar. Jag ledde en kung ut ur dödsskuggans dal och tycktes kunna styra minsta känsla med mina fingrars smeksamma knäppningar. Det var en på samma gång både berusande och skrämmande känsla, detta att så kunna styra en kung.

Det ögonblick som var mitt blev en triumf. Jag hade lyckats välta stenblocket som stod i min väg och nu tycktes vägen mot framtiden ligga öppen. Nu gick allting snabbt. Jag kom att bli kungens svärson. Jag drog ut i krig och besegrade både Goljat och alla andra som kom i min väg.

Men med min framgång vändes också min herres välvilja till hat. Allt för sent tycktes han inse att makten inte längre var hans. Och var jag än gick tyckte jag mig känna Sauls onda öga i ryggen.

När han slutligen dog visste jag inte om jag skulle känna glädje eller sorg. Det var jag som nu blev kung i hans ställe. Det var jag som nu ikläddes den makt jag säkert för länge sedan hade gjort till min. Det var som om Herren, Herren lyfte mig upp på sina starka örningar och lät mig skåda ut över städer och länder och allt tycktes ligga inom räckhåll. Och jag ville bygga ett tempel till den högste för att visa vad vi människor kan åstadkomma. Av allt guld, allt silver, all koppar, all brons och alla ädelstenar vi kan få tag på. Och det var som om jag kunde flyga själv. Allt längre. Allt högre.

Hon hette Bat-Seba och var det vackraste jag hade sett. I varje rörelse fångade hon min blick. Hon tycktes utstråla liv och vara kärleken i sig själv. Hon fyllde mannen i mig med lust. Hon gav också kungen i mig ännu ett skäl att välja min egen väg framför alla andras.

Kanske blev jag fartblind. Det bekymrade mig nämligen inte ett ögonblick att jag lät hennes man möta döden för att hon skulle bli min. Också han stod ju i min väg, som så många andra före honom. Men den skam jag väcktes till efteråt skulle också komma att plåga mig mer än något sår från slagfältet.

Och så vände sig mina egna söner emot mig i en kamp på liv... och död... Var det du, Herre, Herre, som ville ha det så? Eller var det bara jag som så länge trott mig kunna flyga som örnen?

Sakta men säkert tvingades jag inse att från dig, Gud, kommer allting och ur din hand har vi gett det åt dig. Jag trodde att det skulle vara en smärtsam insikt om min egen värdelöshet. Men i själva verket var det precis tvärtom.

Jag är David. Det sägs att mitt namn betyder "älskad", men hela mitt liv har jag gång på gång ställt mig samma fråga, om jag verkligen är just det – älskad.

Nu förstod jag äntligen att om Gud ger mig något gott över huvud taget beror det på just det – att jag är älskad.

"Herren är min herde, ingenting ska fattas mig. Han låter mig vila på gröna ängar, han för mig till vatten där jag finner ro".

Herre, av dig, till dig och genom dig är allting. Amen.

Tro, hopp och kärlek 1 Kor 13:12-13

Anna sitter vid skrivbordet i sitt rum med ett blankt dagboksblad uppslaget framför sig. Trots att hon har stängt dörren om sig hör hon nyhet efter nyhet rabblas upp i Aktuellt på tv:n i vardagsrummet. Hennes mamma har brukat sätta på ljudet så högt på sistone. Kanske mer för att slippa höra sina egna tankar än för att höra bättre. Men Anna vet inte. De har inte orkat prata med varandra så mycket de senaste dagarna.

Hon vrider om ratten på den gamla 50-talsradion framför sig. Den som hon fick av farfar en gång, bara för att hon tyckte att den var så vacker. Det knastrar till och det svagt grönaktiga skenet tänds innanför panelen. Det dröjer ett tag innan radioröret blir varmt, men sedan kommer ljudet också. Hon känner väl igen låten. Marie Fredriksson sjunger: "Tro, jag vill känna tro, jag vill känna morgondagen nalkas här i lugn och ro i en vintervärld, finns det någon tro? Jag vill känna önskan om en tid så ljus som friheten, känna tro igen."

Anna tänker på pappa som ligger där på sjukhuset med slangar och apparater kopplade till sin kropp. Hon orkade inte gå dit i dag. Hon tänker att hon borde be åtminstone. Men det är som om hon har tappat lusten. Aldrig förr har Gud upplevts vara så långt borta. Hon kramar hårt om pennan med hela handen. Plötsligt slår hon hårt med spetsen rakt ner i dagboken. Den lämnar ett djupt märke efter sig. Gud hör inte. Gud svarar inte. Gud är bara tyst. Anna vet inte ens om hon *vill* känna någon tro längre. Även om Gud skulle finnas är han uppenbarligen inte intresserad.

Hon önskar att hon kunde ta honom i kragen och släpa honom hela vägen bort till sjukhuset. Där skulle hon tvinga honom att bota pappa. Vare sig han ville eller inte. Vare sig han kunde eller inte.

Men istället släpper hon taget. Och med ens känns det faktiskt bättre. Det är inte det att hon ger upp. Jo, kanske ändå. Hon ger inte upp sin längtan, men hon ger upp kravet på att förstå, på att kunna greppa och förändra. Just nu ser hon ändå inget mer än en grå vägg framför sig.

När hon kommer hem från skolan dagen därpå möter mamma henne i dörren med tårar i ögonen. Men hon är inte ledsen, snarare rörd. De har ringt från sjukhuset och berättat att pappan tycks ha blivit något bättre under natten. Än vet de inget säkert, men det tycks i alla fall vara på väg åt rätt håll igen.

Anna vet inte om hon vill tro. Ändå tycks det finnas något i henne som gör det. Kanske är det först flera år senare som hon börjar förstå det mer på allvar. Men ändå anar hon just nu att det där med att tro kanske handlar just om att våga släppa taget. Kanske är det just då Gud hörs.

När väckarklockan ringer tjugo över sex stiger Bengt upp lika pliktstroget som alltid. Han äter sin stadiga frukost och delar dagens tidning med Agneta. När barnen kommer yrvaket drumlande en halvtimme senare stiger ljudnivån något kring köksbordet, men allting är sig likväl alldeles likt. Tjugo över sju står han vid busshållplatsen och är strax på väg in mot stan, precis på samma sätt som varje arbetsdag under de senaste 20 åren.

Han kommer att tänka på 40-årsdagen för ett halvår sedan. Kompisarna som tjatade om 40-årskris och han som stolt hävdade att det minsann var något som han i alla fall inte kände av.

En vecka senare kom beskedet. Han blev uppsagd från sitt arbete. Det fanns inget att göra. Inga marginaler. Inget skyddsnet. Bara ett plötsligt stup som öppnade sig under honom. Men han har fortfarande inte berättat det för sin familj. Knappt ens för sig

själv. Han fortsätter att åka in till stan varje morgon som om det fortfarande fanns ett arbete att gå till.

Det har blivit till en egen rutin. Först står han en stund på trottoaren och ser bort mot kontoret på andra sidan gatan. Ser välbekanta ansikten skymta förbi genom fönstren. Själv håller han sig dock utom synhåll. Han är bara en betraktare. Han är osårbar på sitt sätt.

En halvtimme senare promenerar han i väg. Han har en speciell runda. Brukar se i samma skyltfönster. Oftast letar han efter den där lilla lappen som alltid brukar finnas i amerikanska filmer. Den där det står "hjälp sökes". Ja, det skulle ju bara vara något tillfälligt för hans del då. Men han hittar aldrig den där lappen.

Förmodligen blir det puben i kväll. Det blir det ganska ofta nu. Det hjälper honom att slappna av, att vara sig själv, tycker han.

Han stapplar försiktigt fram över blankisen i ett gathörn. Plötsligt dyker den stora kyrkan upp alldeles till höger om honom. Det lyser varmt genom de höga fönstrens glasmålningar. Han stannar upp och lyssnar. Först hörs det svagt, men sedan starkare och starkare. En kör som övar. Eller är det konsert? Han vet inte, men det låter himmelskt vackert i hans öron.

Plötsligt är det som om något griper tag i honom. Ljuset och musiken från kyrkan slår mot honom. Det är som om någon omfamnar honom hårt, men ändå milt.

Han vet inte hur länge upplevelsen varar, men han vet att den inte är likt något annat han har varit med om. När den så småningom ebbar ut står han fortfarande kvar på samma ställe och darrar i hela kroppen.

Det finns inga ord för det som har hänt. Men det som dröjer sig kvar är ändå en känsla av att det finns någon som *ser* honom. Någon som vill honom väl. Någon som känner hans hemlighet, utan att se ner på honom.

Plötsligt finns det ett hopp. Inte om att allt nu ska bli lätt. Men om något som ger mod. Också för att berätta om det som faktiskt gör ont någonstans långt inne i honom. Hoppet gör honom trygg. Mitt i allt.

Fanny viker ner täckets flik under sin vänstra sida som så många gånger förr. En gång var det mamma som gjorde det när hon stoppade om henne om kvällarna. En gång var det Fanny själv som gjorde det åt sina barn. En gång var det Albin som gjorde det åt henne. Nu gör hon det själv. Nu finns det ingen annan där som kan göra det.

Hon knäpper händerna på täcket och ber med de trygga invanda orden. Hon läser sin psalm. Så småningom släcker hon lampan på sängbordet. Natten kommer stilla och tyst och hon somnar lätt som alltid.

När hon vaknar igen är det fortfarande mörkt ute. Ändå tycks rummet vara fyllt av ett blåaktigt sken. Förskräckt sätter hon sig upp i sängen, men vågar sedan inte röra sig mer. Hon tycker sig se hur Jesus står vid sängkanten. Han ser henne milt i ögonen och säger: "älskar du mig, Fanny?". Så bleknar bilden av honom åter bort och rummet tycks åter vara sänkt i mörker.

När Fanny vaknar morgonen därpå vet hon inte om bilden på näthinnan var en dröm. Likväl sitter den där som fastetsad. Och hon kan inte släppa tanken på frågan: "älskar du mig?". Den tycks så kryptisk. Hon har ju alltid bett sin aftonbön. Hon har alltid räknat med att Gud har funnits någonstans i hennes liv. Älska honom? Vad betyder det?

Hon söker i tanke och känsla efter bilden av Albin och barnen. Visst älskar hon dem. Hon försöker bära med sig samma känsla över till bilden av Gud. Det blir genast svårare. Han är så mycket mindre tydlig. Men så tänker hon på alla gånger hon tycker

sig ha blivit bönhörd. De gånger när den osynliga omsorgen har gjort sig påmind. Hon känner tacksamheten. Kanske också en kärlek. Också till allt det goda. Till människor.

När kvällen kommer känner hon en speciell värme när hon ber sin aftonbön. Det är som om orden får större tyngd än förut. Och hon lägger till några egna ord. Hon säger: ”Svaret är ja, jag tror det. Åminstone anar jag det. Och tack för frågan. Jag har upptäckt något nytt om mig själv i dag.”

Som om tidens spegel vänder sig om Luk 1:46-55

Ryktena har surrat länge nu. Det är inte så lätt att veta vad man ska ta på allvar och vad man kan vifta bort som löst prat. Men häromdagen kom ändå något som måste anses vara ett officiellt besked. En grupp soldater tågade in i byn i sina svett- och läderdoftande uniformer.

Riktiga män hade skägg, det hade Maria fått höra ända sedan hon var liten. Men det hade aldrig de romerska soldaterna. Ändå var det svårt att undgå styrkan i varje steg. Nog var de män alltid, men inte som männen i byn. Det fanns ingen trygghet i deras närhet, bara hot. Maria förmådde inte röra sig ur fläcken när de marscherade förbi i det rykande vägdamm.

De stannade på kommando mitt i byn och blåste en kort fanfar. Det tycktes bara så onödigt. Hela byn hade ju varit samlad bara minuterna efter att Markus och de andra pojkar kommit springande med andan i halsen, flåsande om det annalkande tåget. Men det hörde kanske till, det där med fanfaren. Det var så makten talade. Som en plötslig ljudstöt som utestänger varje annan röst.

Meddelandet de läste upp var alldeles obegripligt, så när som på enstaka ord som Maria kände igen. Det var så sällan någon romersk soldat brydde sig om att besöka den lilla hålan Nasaret att det ändå inte var mycket idé att försöka lära sig något latin. Möjligtvis var det vid besöken i Jerusalem som det kunde behövas. Men då gick det alltid att fråga någon annan eller vifta med händerna tills de förstod. Romare undvek man ändå så långt det nu var möjligt.

Den här gången hade de dessbättre tagit med sig en judisk tolk, som förklarade vad det hela handlade om. Kejsaren i det fjärran Rom ville räkna dem alla. Varför, förstod Maria först inte, det var ju som att försöka räkna himlens stjärnor eller ängens blommor. Blev de fler eller färre för det, blev de fulare eller vackrare för det?

Men så hörde hon några av de äldre i folkmassan mumla om ”blodsugaren Augustus och hans krav på nya skatter” och då förstod hon. Nu var det pengarna som talade. Pengarna och makten. Då var varje huvud viktigt att räkna. Hon och Josef skulle bli tvungna att gå, ända till Betlehem. För när svärdet talar är det bara att lyda. Vare sig man vill det eller inte.

I morgon bitti är det dags för avfärd. Maria blir illamående bara hon tänker på det. Hon, som knappt orkar vagga fram på ängen, där hon nu går med sin runda mage i vädret. Hon vill inte iväg, verkligen inte.

Plötsligt snurrar allt till för henne. Hon sätter sig försiktigt ner på huk för att få stopp på karusellen i huvudet. Först vill det svartna för ögonen, men sekunderna senare ser hon klart igen.

Hon ser på liljorna runt omkring på marken. Ser hur de tycks stå där förnöjt, trots att årstidens vindar kunde varit mildare. Hon plockar några stycken och börjar fläta en liten krans. Hon sätter den kring handleden som ett armband. Med nästan flickaktig förtjusning reser hon sig igen och lyfter armen mot solljuset.

Då får hon plötsligt syn på Zackarias, som bor i huset mitt emot. Han står där och flinar med ett grässtrå i mungipan. Han har säkert stått där och sett på henne en lång stund.

– Dumma unge!, ropar hon överraskat skrämmd och kastar armbandet efter honom.

Det är som om ingen får avslöja henne med att bära på två barn. Både den lille, som snart ska födas och hennes eget jag. Hon vet ju att hon måste vara stor och stark. En vuxen. Särskilt nu inför den långa färden. Inför ensamheten när värkarna börjar

komma. Det finns ingen mamma där då som vet vad som måste göras.

Gud föds i hennes kropp, hon som just börjat inse att liv kan födas inom henne, mänskligt liv. Hur svårt är det då inte att förstå hur gudomligt liv kan göra det?

Mamma, ja. Mamma, med ögon fyllda av besvikelse när hon fick veta hur det var fatt. Med ögon fyllda av tvivel när Maria försökte förklara om Gud och Gabriel och allt. Med ögon fyllda av värme och ömhet när hon till slut ändå tycktes förstå. Eller var det helt enkelt bara hennes kärlek som talade, utan att hon egentligen förstod så mycket? Kanske var det så det var.

Maria ser tillbaka på månaderna som gått. ”Alla som inte förstår”, tänker hon, ”och jag som inte kan förklara – hur Gud har rört vid mitt inre. Hur jag inte kan säga nej när Gud kallar på mig. Inte för att han tvingar mig, som de romerska soldaterna med sina svärd och fanfarer. Men för att hans röst är så oemotståndlig. Jag vill inte, men vill ändå. För att jag anar att det är hos honom livet finns.”

”Och Josef”, tänker hon. ”Jag skäms nästan för att ens tänka det. Men ibland blir jag så rädd att han ska bli svartsjuk. Jag kan ju inte annat än älska Gud, som rör vid mig på det här sättet. Det betyder ju inte att jag älskar Josef mindre, snarare kanske mer, hur konstigt det än kan låta. Men hur ska jag kunna få honom att förstå det, jag som knappt förstår det själv?”

Och Maria ber till sin Gud, ber i sin ensamhet, där på ängen.

Plötsligt är det då som om hon hör tusen röster tala ur fjärran. Det är som om tidens spegel vänder sig om, för rösterna kommer från framtiden.

Ave Maria, gratia plena. Dominus tecum. Hell dig, Maria, full av nåd. Benedicta tu in mulieribus... Hail Mary, full of grace. The Lord is with thee. Herren är med dig. Välsignad är du bland kvinnor och välsignad är din livsfrukt Jesus... et benedictus fructus ventris tui Jesus. Blessed art thou amongst women, and blessed is the fruit of thy womb, Jesus. Amen.

Och som svar brister Maria ut i en lovsång till sin Gud:

Min själ prisar Herrens storhet...

På livets sida

Den nyfödda november har andats frost över marken. Åtminstone delvis. Daniel och Cecilia vandrar upp mot universitetet. Parken är tom så när som på någon enstaka person som korsar den med raska steg. Mörkret ligger tätt sedan ett par timmar tillbaka.

Cecilia läser den välkända devisen på den upplysta gråvita fasaden; ”Tänka rätt är stort, tänka fritt är större”. De fortsätter upp åt vänster, mot Övre Slottsgatan. Kåren tittar på dem från sitt betongklädda bo.

De vandrar rakt fram, mot kyrkogården. De svarta järngrindarna står öppna, som för att säga att det inte finns någonting att vara rädd för. Du är fri att komma och gå som du vill i dödens rike. Sankte Per har gett upp sin otidsenliga passkontroll och i stället öppnat shoppinggalleria i centrum.

Frostigt grus knastrar under tjocka vintersulor. De stannar framför en av de grå stenarna. Några löv har lagt sig som en tunn frisyra ovanpå. Till vänster på stenen står ett mansnamn och två årtal. Till höger ett kvinnonamn, men där det andra årtalet borde stå är det tomt. En rektangel av slät marmor bryter mönstret. Ingenting är ännu skrivet. Stenen väntar i lugn och ro. Den vet att det kommer, förr eller senare.

– Det är lite obehagligt, det där, att det bara återstår några siffror att fylla i, säger Cecilia. Tänk att komma hit och se sitt eget namn sådär.

– Du får väl helt enkelt se till att vara den som dör först, säger Daniel i ett försök att lätta upp situationen.

Cecilia ler snett. Hon ser på honom. Ser hans vackra haka. Han är orakad i dag. Hon ser in i hans mörka ögon.

– Då gäller det att ha någon att dö före också.

Daniel känner hennes blick. Den går inte att undkomma. Han vet inte om han vill det heller. Inte i det här ögonblicket. Han känner hennes värme i kylan runt omkring dem. Han känner fukten från hennes andedräkt. Han tar ett steg framåt, lyfter sina armar och lägger dem om henne. Hon lägger sina om honom.

Daniel borrar in näsan i hennes hår. Han tycker om den välbekanta doften. Han lägger sin hand mot hennes kind och kysser henne lätt på den andra. De smakar försiktigt varandras kalla läppar.

Daniel borrar in näsan i hennes hår. Han tycker om den välbekanta doften. Han lägger sin hand mot hennes kind och kysser henne lätt på den andra. De smakar försiktigt varandras kalla läppar.

— Du berättar nästan aldrig om dina föräldrar, säger Cecilia. Kan du inte göra det?

De fortsätter framåt längs grusgången. De kala träden sträcker sig upp mot den mörka eftermiddagshimlen. Vid en grav har någon tänt en ljuslykta. Den fladdrande lågan lyser upp stenen bakom. Ljuset rör sig över bokstäverna och ytan.

— Nej, det finns väl inte så mycket att säga, svarar Daniel kort. Det som finns att säga har jag väl sagt.

Han berättar att pappan, Bengt, arbetar som säljare. När resorna blir långa kan han vara borta några dagar i sträck. Mamman, Anna, arbetar som lågstadielärare. Några syskon har han inte.

— De var väl så nöjda när de fick mig att de tyckte att det räckte mer än väl så, säger Daniel och ler.

— Jo, jag kan förstå att de tyckte att det räckte, säger Cecilia som en gliring.

De skrattar. Daniel puffar till henne. De låtsasboxas. Daniel fintar och klappar till henne lätt på huvudet.

— Nej, nu du...

Cecilia låtsas bli arg. Hon biter ihop tänderna och försöker se mordisk ut. Hon

viftar vilt med armarna och får in en träff i bröstet på honom. Daniel låtsasjämrar sig högt. Han viftar tillbaka och får också in en träff, men på Cecilias överarm. Striden fortsätter en stund till. Till slut stannar de andfådda upp. Daniel böjer sig ner och lägger händerna på knäna. Han är torr i munnen och kall i strupen av all luft som rusat igenom. Cecilia dunkar honom i ryggen.

— Hur är det, gamle man, kan jag hjälpa till med något? Jag kanske ska bära er hem?, säger hon och skrattar.

— Ja, gör det, svarar han låtsat ynkligt och hänger sig om halsen på henne. Bär mig.

Daniels tyngd får Cecilia att vackla och hon snubblar till. De landar i en hög på marken med Daniel underst.

— Tack för att du tog emot, gubben min! säger Cecilia käckt.

Daniel håller om henne. De kysser varandra. Markens kyla gör sig snart påmind och Daniel lyckas få dem båda på fötter igen. Cecilia borstar av snö och grus från det grova tyget i ryggen på hans rock. De ser på varandra och ler.

— Jag tycker om dig, säger Cecilia och ser honom i ögonen.

— I like you too, svarar Daniel.

Så fortsätter de framåt längs grusgången. De kala träden sträcker sig upp mot den mörka kvällshimlen. Vid en grav har någon tänt en ljuslykta. Den fladdrande lågan lyser upp stenen bakom. Ljuset rör sig över bokstäverna och ytan. Längre bort flamlar ljung och ännu fler lyktor.

– Visst är det vackert med alla ljusen? säger Cecilia. Det blir så stämningsfullt.

Daniel nickar frånvarande. Det är som om stundens oväntade allvar griper tag i honom.

De följer lyktornas sken. Längs vägen hittar de en hög sten som det står Kalmar nation på. Namn och årtal räknas upp. Kanske är det tjugo, kanske trettio, namn. De flesta är män och alla har de dött någon under förra hälften av århundradet. Nej, några är från slutet av 1800-talet också. Daniel och Cecilia räknar på årtalen. De flesta har varit någonstans mellan tjugo och trettio år vid sin död.

– Jag undrar varför de har hamnat här, varför de aldrig har kommit hem igen, säger Cecilia. Vad som aldrig blev, av alla drömmar och längtan. Vad som aldrig redde ut.

Stenen har inga svar på hennes frågor. Hon huttrar till. Det är kallt, nästan rått i luften. Så säger Daniel eftertänksamt:

– Jag vill inte bli lämnad kvar ensam.

– Men om du måste? svarar Cecilia sakta.

– Det måste finnas en hand att hålla i, annars går det inte att leva, säger Daniel och tycks nästan förvånad över sina egna stora ord.

– Gud? frågar Cecilia efter en stund.

– Jag vet inte, säger Daniel. Något, kanske Gud. Någon. Det behövs någon. Om allting bara är tomt och slut går det ju inte att leva. Eller dö.

Han ler generat över allvaret i sina egna ord och börjar sedan gå ut mot S:t Johannesgatan. Cecilia är snart ikapp honom. De bestämmer sig för att ta en kopp varm choklad när de kommer hem. Redan tanken värmer och snabbar på deras steg.

Några löv dalar sakta från trädkronorna och glimmar för ett ögonblick till när de glider genom gatlyktornas sken. Daniel tar Cecilias hand i sin. De passerar genom kyrkogårdens svarta järngrindar. De är tillbaka på livets sida.

Utsikter Apg 4:1-22

Man ser långt häruppiifrån. Någonstans långt bort i fjärran anar jag havet, det stora och väldiga. Jag ser med en smula vemod på fiskarnas båtar som tar sig uppför Kayster. Ibland sprattlar det för fullt innanför relingen. Ibland ser jag bara sorgsna miner på männen ombord. Sorg och kanske också skam över att inte kunna göra rätt för sig denna dag. Jag vet inte om deras rörelser ännu finns kvar i mina händer, men jag har ändå alltid känt mig som en av dem.

Invánarna här i stan kallar den här kullen för Ayasoluk. Själv kallar jag den vishetens plats. För vis är ju den som har fått hjälp att se långt.

De kallar mig ”den gamle” och gammal är jag. Alltför gammal, kanske. Benen vill inte alltid bära mig längre. Men jag ser å andra sidan med desto större glädje på barnen som springer och hoppar omkring mig när jag tidigt på morgonen går iväg för att fira gudstjänst med alla mina vänner. Föräldrarna brukar hyssja åt dem och tala stränga ord. Det viskas och man pekar. Barnen stannar upp och ser storögt på mig. Då blir jag tvungen att se ner i marken, så generad blir jag.

Jag vet att det talas med respekt om mig. Ändå har jag så svårt att känna igen mig i alla stora ord. Och jag säger som jag alltid brukar göra: ”Kära barn, älska varandra. Det är Herrens bud och sker det, så är det nog”.

Jag ser bort mot Dianatemplet som gjort Efesos så berömt. Offerröken stiger upp i en smal pelare mot himlen. I väster är en glödande sol sakta på väg ner mot horisonten. När jag ser templet här kommer jag ibland att tänka på det som en gång var Jerusalems tempel. Där är nu inte ens sten på sten lämnad kvar.

Jag minns när vi, jag och Petrus, vi hetsporrar, en gång stod där och talade till människor om det som uppfyllde oss mest av allt i hela världen, vår tro på Herren Jesus Kristus. Vi var unga och uppfyllda av vilja. Vår längtan var så långt mycket större än vår rädsla. Åtminstone då.

Sen kom prästerna och tempelvakten. I häktets mörker och fukt kom eftertankens kranka blekhet. Åtminstone över mig. Jag vet inte riktigt vad Petrus tänkte. Gång på gång gick jag igenom i tankarna vad vi hade sagt och gjort. Jag vet egentligen inte vad som skrämde mig mest. Domen från maktens herrar. Eller det faktum att vi på något sätt kunde ha skadat vår tro.

Hade vi gjort rätt? Kunde vi ha gjort något annorlunda? Jag trodde inte det då och jag tror inte det nu. Men det var väldigt svårt att veta just då.

Jag har försökt följa den inre röst som Herren Jesus Kristus gav åt oss och lärde oss att höra. Rösten som säger ”var alltid redo”, ”följ mig”, ”kämpa för kärleken”.

Ibland har jag tvivlat på att jag har hört rätt, men mitt i mitt tvivel har jag ändå försökt följa rösten. Även när jag har varit rädd.

Och så ställdes vi inför rådsmedlemmarna. Jag kände olust inför oviljan och ifrågasättandet som murats upp inför oss. Men vi svarade på deras frågor med sanningen, så långt vi kunde förstå den. Och mannen som hade blivit frisk genom vår bön stod också där och berättade om sin nya tro. Ändå ville rådet förbjuda oss att berätta mer om vår tro och vilja.

Och vi sa: ”Tänk efter själva om det är rätt inför Gud att lyda er mer än vår Herre Jesus Kristus. Vi kan inte hålla tyst med vad vi har sett och hört.”

Vem är en hjälte? Jag har funderat över det ibland. Kanske är det så att hjälten själv aldrig kan se det. Jag vet inte riktigt vem de talar om när de nämner ”den store Johannes”.

Jag sitter här på min kulle och är glad över det perspektiv jag har fått. En del saker i livet ser jag klarare nu än tidigare. Men det jag helst av allt vill se är Herren Jesus komma tillbaka över himlavalvet. Även med Andens röst i mitt hjärta saknar jag honom.

Mina ben är trötta och bär mig knappt längre. Kanske får de begrava mig här, så att jag kan fortsätta hålla utkik även efter min död. För när han kommer vill jag vara den förste att springa ner i staden och berätta det för alla.

Änglar på vägg

Det ligger ett rött äpple på Ellinors nattduksbord. På senare år, det är sedan hon fyllde 70 det, har hon brukat äta någon frukt varje kväll, strax innan hon somnar. Det är säkert inte så klokt att fylla magen med något så sent om aftonen. Men hon har bestämt sig för att hon, med ålderns rätt, kanske inte måste vara så nyttig och klok längre. Hon tycker ju att det är gott och då är det bra så, tänker hon. Och protesen klarar sig nog den också, när hon efteråt lägger ner den i glaset bredvid.

På sistone har det dock varit samma äpple som har legat där flera kvällar i rad. Nysköljt och blankt, men ändå inte lockande nog. Det är som om smaken inte riktigt lockar längre. Det är inte så mycket som smakar över huvud taget faktiskt. Dagarna tycks ha blivit långsammare än tidigare. Den riktiga livsviljan och lusten finns inte där längre.

Personalen på sjukhemmet där hon bor har också märkt förändringen. Så gott de hinner försöker de titta till henne en smula extra, men det verkar ändå inte riktigt vilja sig. Känslan av ensamhet botas ju inte självklart med en snabb klapp på kinden.

Men så en dag kommer ändå till slut förändringen. Det är Ellinor själv som glatt berättar för var och en som tittar in att prästen har varit där på besök. ”Han pratade om att den som ber kan få hjälp av Gud” säger hon och tycks vara övertygad om att det verkligen är något sant hon har fått höra. Så pekar hon på en bokmärkesängel som nu sitter på väggen ovanför sängen. ”Det där är Gimiliel” säger hon och ser stolt ut. När Anna, som för tillfället är den som står vid hennes säng, ler roat tillägger Ellinor att hon förstås vet att änglar inte ser ut så, men att hon inte har fått tag på någon bättre bild. Anna nickar och säger något käckt om att det säkert stämmer.

Allt eftersom dagarna går dyker det upp fler och fler bilder av änglar på väggen ovanför Ellinors säng. Frukterna på nattduksbordet har hon fått smak för igen och med stor lust berättar hon om sina nya vänner änglarna. Hon pekar och berättar vad var och en heter och förklarar att de minsann är över två meter långa. Fast när de är på besök hos Ellinor brukar de förstås sitta ner på sängkanten och tala lågmält. Och några vingar har hon inte sett till. De verkar kunna röra sig fritt som de vill i alla fall, berättar hon fascinerat.

Personalen lyssnar tålmodigt så gott de hinner, ibland ömsint, ibland en smula undrande över hur det egentligen står till med den gamlas förstånd. Det händer att de skojar om det i fikarummet, men utan något hårt i tonen. Det är svårt att inte tycka om den Ellinor de möter, även om de uppenbarligen inte alltid begriper sig på henne.

Så upptäcker Anna en morgon att Ellinor ligger orörlig och kall i sin säng. Samtidigt ser hon fridfull, nästan leende ut. Sorgset står Anna tyst en stund och ser på henne. Så går hon iväg och hämtar ett par av de andra i personalen. De tänder två ljus och sätter bredvid sängen. Lakanen rättas till. Det finns just inga anhöriga att ringa. Ändå är värdigheten viktig för dem alla. En människas liv lämnar alltid ett tomrum efter sig.

När de har stått tysta en stund ser Marianne undrande upp mot väggen ovanför sängen. Hon säger ”vart har änglarna tagit vägen?”. Och mycket riktigt syns nu inte ett spår av alla bokmärkesänglarna. Anna tar ett steg fram och öppnar försiktigt lådan i nattduksbordet. Där tycks de dock inte vara.

Hon tar ett steg bakåt igen och sedan tittar de alla tre fundersamt på varandra. Så säger Anna till slut ”de har förmodligen fullgjort sitt uppdrag här för den här gången”. Hon ler, men inte roat. Hon gör det med en tår i ögonvrån. Precis som de andra två.

Så lämnar de rummet i tystnad. Kvar ligger Ellinor med sin antydan till leende. Och på nattduksbordet ligger ett orört rött äpple.

Varje ögonblick av liv Luk 7:11-17

Jag vet att livet inte är självklart. Jag vet det alltför väl. Det brukade talas om mig i stan. De andra kvinnorna kallade mig ”hon som Herren inte ville ge något barn”. Och det var som om det var något jag förtjänade, något som bara var som det skulle. Aldrig att någon sa det öppet. Men när jag mötte dem vid brunnen sa blickarna och alla förflugna ord mer än seloternas hatfyllda klotter på stadsmuren. Jag var den jag var och så skulle det vara.

Men när mina månadsblödningar en dag slutade komma var det som om tiden plötsligt stod stilla inom mig. Dag efter dag gick jag som på tå för att inte andas för häftigt, för att inte bryta förtrollningen. Och jag blev sprickfärdig av glädje och längtan efter att få berätta för alla om undret i min kropp. När människor nu såg mig log de. Och varje leende blev som att lätta på det välfyllda kruset vid brunnens kant. Om och om igen rann den uppdämda floden ur mig inför var och en som ville låna mig så mycket som ett halvt öra.

När jag sen för första gången hörde min sons skrik en kall vinternatt var det som den ljuvligaste av sånger i mina öron. Hur trött jag än var var glädjen över det skrynkliga lilla knytet långt mycket större än alla plågor. Jag slöt honom till mitt bröst. Jag kysste hans fuktiga hår och viskade gång på gång ”gråt inte, gråt inte” med min varmaste stämma. Och jag gjorde mina ord till en vaggvisa, som jag nynnade tills jag kände hans lugna sömniga andetag smeka mitt bröst.

På något sätt var det som om hans ankomst var det som åter gjorde mig till en människa i de andra kvinnornas ögon. Min man, jag och vår son blev en familj bland alla andra. Jag såg min son växa upp och springa runt bland husen med de andra. Jag såg hans mörka lockar studsas likt gräshopporna på ängen i skymningen. Jag såg hans vackra ljusbruna ögon glittra likt vattenpusslar i de första solstrålarna när molnen har dragit sig undan.

Jag minns också ett annat skrik. Ett skrik som skar i mig och lämnade ett sår, som jag aldrig tror kommer att läkas. Det var min man som skrek när en romersk soldat högg ner honom med sitt svärd, precis utanför stadsporten. Det sägs att någon skulle ha kallat honom upprorsman. Det vet jag inget om. Inte mer än att han lika lite som någon av oss andra ville leva under någon annans förtryck.

Som i ett töcken kände jag någon smeka mig över håret. Någon som sa ”gråt inte”, när gråta var det enda jag kunde. När gråten var det enda som kom ur mina stumma ögon och min stumma mun. Jag förstod inte varför någon sa ”gråt inte” när det var det enda som kunde hindra mig från att själv falla död till marken.

Egentligen minns jag inte särskilt mycket mer. Om natten i drömmen följer jag oroligt lyfta svärd och lemlästade kroppsdelar. Jag försöker förtvivlat foga samman bitarna, men det är som om allt bara glider mig ur händerna. Jag förstår aldrig riktigt vad det egentligen är som händer och framför allt inte varför.

Det var då min son lärde sig hur mycket en öppen handflata kan vara värd. Det var han som gick från hus till hus och bad om mat de dagar då jag inte orkade se någon av mina syskon i ögonen och be om ”en bit till”. Jag bet ihop och försökte svälja skammen över att på nytt inte längre riktigt vara människa. Mitt hopp var att han som en gång tycktes ge mig liv en dag skulle kunna göra det igen. Den dag min son blev en man skulle han kunna ta över efter sin far i verkstaden. Då skulle maten åter kunna finnas där, som den alltid hade gjort tidigare.

I går hörde jag ett skrik för tredje gången. Ett skrik vars spår säkert heller aldrig kommer att lämna mig. Det kom från min egen strupe, men skar genom hela min kropp. Jag fann min son liggande i sängen. Så stilla, så livlös. Om natten hade dödens

ängel burit hans själ med sig. Nu återstod bara hans bleka ansikte och ett hjärta som aldrig mer skulle fylla honom med liv.

I dag vandrar vi ut genom stadsporten. Från det myller som en gång skulle bli hans. En stor skara följer oss. Det brukar så vara. Vi vet vad som krävs av en anständig människa. Vi vet att ingen kan tillåtas vara ensam i en sån här stund. Ändå är det som om jag bara ser en rad av skuggor, inga människor, inga vänner.

Jag har tvättat hans kropp med mina tårar, precis som jag tvättade hans fars. Jag har svept hans kropp i det sista linnetyg vi äger. I tankarna vandrar jag till Sunem, alldeles i närheten. Våra fäder har berättat om profeten Elisa som där lovade en ofruktsam kvinna ett barn. Ett år senare föddes en son. Men också denne son dog. Våra fäder säger då att gudsmannen Elisa kom och gav honom livet åter. Självt har jag ingen gudsmän. Mitt hopp var min son och nu är han död.

Mina bröder och svågrar bär hans bår. I handen har vi var och en den sten vi ska lägga på hans grav. Som en punkt för allt som en gång var livet.

Det är då jag ser främlingen. Han står tillsammans med några yngre män alldeles i vår färdväg. Så höjer han handen som om han vill säga något. Jag stirrar först ner i marken där jag går, men känner plötsligt hur han ser intensivt på mig.

Han säger "gråt inte". Och så sträcker han ut handen mot båren. Vårt tåg stannar med ett ryck. Jag vågar knappt lyfta blicken, men jag hör hur han säger "unge man, stig upp!". I ögonvrån ser jag hur det plötsligt rör sig. Min son sätter sig upp och säger något. Jag hör inte vad, men det är som om hela världen vimlar omkring mig. Så överlämnar främlingen honom till mig. Fortfarande i tårar hör jag min son viska mot mitt bröst "gråt inte, mamma, gråt inte".

Jag vet att livet inte är självklart. Jag vet det alltför väl. För mig är varje ögonblick av liv ett under. En gåva större än allt annat. Jag vet ju att det inte är självklart.

Mina fötter Joh 13:1-15, Ps 116

Jag minns första gången jag såg mina fötter. Visst hade jag sett dem förut, men inte på det sättet. Kanske är de inte så vackra, men de är mina – och det är viktigt.

Det hade varit en stormig vecka. Från triumferande glädje till en känsla av att en snara dras åt allt hårdare kring ens hals. Det var som om det fanns ett hot någonstans som jag inte kunde se. Som om människors ansikten hade blivit hårdare, utan att jag riktigt kunde förstå varför.

Genom gatornas trängsel hade vi letat oss fram till ett litet hus i västra delen av staden. Det vill säga, för oss som är uppväxta i byarna ute i landet var det ett stort hus. En smal trappa ledde oss upp till andra våningen och ett rum som vi tydligen hade fått låna. Här och där satt små oljelampor längs väggarna, som skapade dramatiska skuggor så fort någon rörde sig.

En vit duva hade satt sig i en av de små fönstergluggarna och kuttrade förtroligt. Annars var det svårt att riktigt fånga in stämningen bland oss. En del var fortfarande upprymda, medan andra såg mer bekymrade ut. Utifrån gatan hördes bråkande får tillsammans med människoröster. Dialekter blandades, men också språk. Arameiska med grötigt latin. Stan var full av människor inför påsken. Alla ville vara där. Alla ville vara med.

Jag har alltid tyckt om sedermåltiden, ända sedan jag var liten. Jag tycker om de fasta ramarna. Det är som om de är det som bär genom smärtan i det vi läser och smakar. Kanske var det de som skulle kunna bära oss också genom denna förvirring.

Allt stod redan dukat och klart. Jag gick runt och njöt av åsynen av allt. Där var det osyrade brödet matzan, de bittra örterna, saltvattnet som påminner om vårt folks tårar, äggen, lammet och allt det andra som hör till.

Så tog vi alla plats runt bordet och ändå var det som om någon saknades. Mästaren nickade och frågade med högtidlig röst ”varför står den platsen tom?”. Vi såg alla på varandra, men sedan fastnade allas blickar på mig, eftersom jag var yngst. Den här kvällen var det jag som fick vara familjens yngste son. Och jag svarade med stort allvar och samtidigt med ett stolt leende, med det svar som jag hade hört så många gånger förr, ”därför att vi väntar på profeten Elia”. Vid den tomma platsen stod en bägare med vin. Precis som det skulle.

Tillsammans stämde vi in i bönerna, precis som våra förfäder hade gjort under många hundra år tidigare. Trots smärtan i många av orden är de samtidigt som en vacker sång. Vi läste alla rytmiskt tillsammans med lyfta händer. Så började vi också citera alla de välbekanta texterna. Ur Tohran följde vi berättelsen om hur Herren befriade sitt folk ur slaveriet och besegrade förtryckarna.

Mästaren började läsa ur den 116:e psalmen, men hejdade sig plötsligt. Han sträckte sig fram mot bägaren vid Elias plats. Sedan fortsatte han ”jag lyfter räddningens bägare och åkallar Herren. Jag vill infria mina löften till Herren inför hela hans folk. Herre, jag är din tjänare, bara din tjänare, din tjänarinnas son, du har lossat mina bojar.”

Sedan reste han sig upp och band en handduk om livet. Mitt hjärta började bulsa allt hårdare. Nu kände jag inte igen mig längre. Med ett handfat med vatten vid sin sida la han sig sedan ner på knä bredvid mig.

Förvirrat och generat insåg jag att ingen av oss hade tänkt på att tvätta av oss om fötterna. Kanske var det tröttheten som hade gjort det. Men allt i mig vände sig emot att det var han som i så fall skulle göra det. Vem som helst, men inte han. Ändå lyckades jag inte protestera. Det var som om allt skedde i en dröm omkring mig. En obegriplig dröm.

Jag minns första gången jag såg mina fötter. Visst hade jag sett dem förut, men inte på det sättet. Kanske är de inte så vackra, men de är mina – och det är viktigt.

Många gånger hade jag sett på dem och tänkt att de var ett tecken på att jag skulle följa Herren. Men kanske var det först den här kvällen som jag förstod på vilket sätt jag skulle göra det. Genom att hjälpa människor omkring mig. Att försöka ge dem det de behöver – även om det kostar på.

Astrids Gud

Den milda junibrisen virvlar i det långa blonda håret när Maria susar nerför byns enda riktiga backe på sin gamla King. Hon är sen, men vet att det inte gör så mycket just i dag. Det är sommar och lugnt och hon vet att ingen kommer att ta illa upp om hon hoppar över morgonmötet med de andra i gruppen. Hon vet redan vilka hon ska gå till i dag. Först ska hon till en ny vårdtagare, som det så fint heter.

”Astrid Nordblom” står det på lappen, tillsammans med adress och telefonnummer. Maria ringde henne i går kväll och berättade att det var hon som skulle komma i dag och hjälpa henne med städningen. Den gamla hade låtit trevlig, även om hon nog hade gjort sina försök att protestera.

- Ja, de unga tror visst inte att man klarar någonting alls bara för att man börjar närma sig de hundra, hade hon skrockat lite. Ja, det är egentligen min dotter som vill att jag ska ha en sån där samarit, men vi kan ju alltid sitta ner och prata lite...

Det är inte svårt att hitta och snart har Maria också hunnit ringa på dörrklockan. En dam i sina bästa år, ja Maria är nästan frestad att tänka så, öppnar dörren. Visserligen är hon krum och har gott om rynkor, men ändå känns den gamla damen genast nästan som en jämnårig. Det finns en glimt i de gamla ögonen och en charm i det sneda leendet som Maria bestämt tycker om.

- Jamen stig på, kära barn, säger den gamla. Du är förstås den där samariten som skulle komma. Jag ser ju inte så bra längre, men jag har sopat av golven så fint jag har kunnat nu när jag skulle få främrat...

Avståndet är långt mellan de båda kvinnorna, åtminstone i antal år räknat. Tre kvartssekel kan bygga murar och höja ribbor oöverstigligt högt. Så inte den här gången.

- Är det där din man? undrar Maria lite försiktigt och pekar på ett av fotografierna på byrån.

- Ja, eller rättare sagt det var det, svarar Astrid. Det var många år sedan han dog nu. Vi var båda officerare i armén.

Men det där kan väl ändå inte vara riktigt, tänker Maria. De 95 eller 97 eller vad-det-nu-är åren har kanske ändå börjat ta ut sin rätt. Det är ju klart att det är lätt att börja blanda ihop saker.

- Men det fanns väl inte kvinnliga officerare redan på den tiden? säger Maria. Det har ju kommit först sen det började bli mer jämlikt och så.

Astrid skrockar lite förtjust och säger

- Jo, i *Guds* armé, min vän.

Nu börjar Maria på allvar misstänka att allting inte står riktigt rätt till i huvudet på den gamla, tills hon tillägger:

- I Frälsningsarmén, förstås.

Ibland när Maria cyklar förbi affären brukar hon se en väldigt smal och väldigt lång gammal man som svajar framåt. Kanske inte så fort, men alltid med ett bestämt mål i sikte. Smalheten och längden blir ännu mer påtagliga genom uniformen med de för korta byxbenen och en skärning som inte direkt ger den pondus en uniform normalt sett brukar ge.

Hon vet inte riktigt hur hon vet det, men ändå vet hon att just så ser en soldat i Frälsningsarmén ut. Kanske har hon sett dem på tv någon gång. Stående med gitarren högt upp på magen och med Pärleporten och pärlemorleendet redo. Eller ja, kanske log de inte så mycket förresten. Inte med tanke på allt det härliga de borde tycka att de hade i alla fall.

Har Astrid varit en sån, hon också? Maria försöker tänka sig henne i åsittande

uniform och med gitarr på magen. Och den där lustiga hatten också förstås. Hon tänker att det ser lite konstigt ut och undrar hur det kan komma sig att Astrid, som ändå verkar käck för sin ålder, har hållit på med något sånt. Men just när hon tänker fråga, blir liksom inte frågan riktigt som hon hade tänkt sig.

- Kan du spela gitarr då? är allt hon lyckas kläcka ur sig.

Nu skrattar Astrid igen och Maria också för den delen.

-Nej, säger Astrid. Jag var väl aldrig så där värst musikalisk av mig. Men det fanns ju mycket annat att göra i kåren. Och strängmusiken klarade sig nog ändå, skulle jag tro. De var riktigt duktiga, må du tro. Fick åka till Stockholm en gång och spela på kåren där. Jo-jo..

”Strängmusiken”, ”kåren” – det låter som en annan värld. Ungefär som gengasaggregat, kaffesurr och femöreskola. Det känns exotiskt och ändå hemma på en och samma gång.

- Men om du undrar hur en sån som jag kunde hålla på med något så insnöat ska jag gärna försöka förklara det också, fortsätter Astrid och Maria nickar nästan förläget när Astrid lyckas läsa hennes tankar så precis.

Men just då ringer det på dörren och Maria kommer plötsligt på att än har hon inte hunnit få upp ett enda dammkorn. Bäst att leta upp dammsugaren och börja göra något ordentligt innan Astrids två timmar har runnit till ända. Utifrån köket och städskåpet hör hon sedan hur Astrid öppnar ytterdörren.

- Nej, men så roligt att kyrkoherden kommer på besök. Vad vill han en sån här gammal människa då? hör hon Astrid utbrista.

Det hörs muntra skratt och mummel utifrån hallen och på väg genom vardagsrummet hälsar hon som hastigast på prästen. De har satt sig ner i varsin fåtölj. Han har någon konstig svart sorts kostym, men ändå inte, på sig. Ja, det är inte lätt att beskriva vad den liknar egentligen, men den får henne i alla fall att tänka på mormors begravning. Bäst att börja dammsuga nu.

- Vill Astrid att jag läser något ställe ur Skriften kanske? hör hon prästen fråga.

”Skriften” - ännu ett ord från en annan tid och en annan värld. Inte otrevligt, men ändå en smula oåtkomligt. Som en kod som delas av de insatta och som måste knäckas av den som vill träda djupare in i hemligheterna. Men Astrid känner hemligheterna, det är Maria övertygad om. Det bara känns så helt enkelt. Som om hon har levt så länge att hon kan det där med livet och allt som är värt att veta.

Så kommer hon på att om de nu ska ha en andaktsstund, eller vad det nu är, så kanske hon ska stänga dörren till sovrummet innan hon sätter på Astrids gamla vidunder till dammsugare. Med lite fantasi skulle den kunna föreställa en torktumlare, eller nå't. Hon sticker ut huvudet i vardagsrummet och säger försiktigt:

- Då ska jag kanske stänga här så att ni inte blir störda.

- Åh-nä. Det här kan du behöva höra, du också, svarar Astrid med ett leende och en snabbhet i repliken som skulle fått en sportkommentator att avundas.

Maria ler hon också, men stänger till slut ändå dörren generat och sätter på dammsugaren. Hon har ju ett jobb att sköta, trots allt.

Under veckorna som följer ses de oftare och oftare. En gång i veckan kommer Maria för att sköta städningen, men de övriga gångerna kommer hon dit på sin fritid. Det är något speciellt med Astrid och atmosfären runt henne. Oftast sitter de bara och pratar om olika saker. Astrid berättar långa historier om saker som har hänt i livet. Synen är det kanhända inte så väl bevänt med, men hörseln är det inget fel på. Hon lyssnar gärna och nyfiket när Maria berättar om sina kompisar och saker hon tänker på.

Ibland händer det att Maria får läsa något ur Bibeln för Astrid. Favoritstället finns i den bibelbok som heter Psaltaren, men som uttalas utan ”P”, får hon lära sig. Ibland undrar hon varför Astrid vill att hon ska läsa just det. Astrid kan det nämligen utantill och läser med tyst för sig själv.

- När jag ser din himmel, dina fingrars verk....vad är då en människa, att du tänker på henne...

Maria skulle aldrig komma på tanken att själv sitta och läsa ur Bibeln, men tillsammans med Astrid känns det tryggt och bra på något sätt.

Men så en dag när hon kommer till morgonmötet känner hon snart att allt inte står riktigt rätt till. Gruppledaren sitter vid sitt skrivbord och prasslar med papperna. Efter en stund lyfter hon blicken och ser på Maria.

- Du brukar ju gå till Nordblom, säger hon. Hennes dotter ringde nu på morgonen. Mamman fick en propp igårkväll. Det var visst över ganska snabbt, säger läkarna.

Plötsligt knyter sig allting. Alla tankar kastas runt som i en karusell med fel växel inlagd. Runt, runt. Fortare och fortare. Och samtidigt blir det så tyst. Så ordlöst. Som i ett vakuum. Maria vet inte riktigt vad hon ska säga. När mormor dog var det ju bara som det skulle på något sätt. Visst grät hon och visst har hon saknat henne ibland, men med Astrid känns det ändå helt annorlunda. Astrid var...

Resten av dagen går på som i en dimma. När hon kommer hem på kvällen plockar hon fram sin gamla konfirmationsbibel ur bokhyllan. Den är inte svår att hitta, för hon har inte så mycket böcker. Tycker inte direkt illa om att läsa, men det blir inte så ofta bara.

På första sidan har konfirmationsprästen skrivit något om Gud och ljus och kärlek och allt det där han pratade så mycket om. Allt det där som tron egentligen handlar om. Men när Maria öppnar sin Bibel kommer hon istället att tänka på de ord som fick henne att tycka illa om Gud och Bibeln och kyrkan.

”Damm på din Bibel betyder rost på din själ”, hade prästen sagt och konstigt nog var det just de orden hon kom ihåg istället för allt det andra han tyckte var så viktigt och bra.

Den guden ville hon nämligen inte tro på. En gud som tvingar en till saker. Som är tråkig och stel som prästen i kyrkan. En gud som inte alls tycks ha fattat vad livet handlar om egentligen. Nej, då fick det vara så med det där med tron.

Efter en stunds bläddrande och hjälp av innehållsförteckningen hittar hon den där boken som inte uttalas som den heter. Hon letar upp kapitel åtta och börjar läsa det halvhögt för sig själv, precis som om Astrid hade suttit där bredvid henne och lyssnat. Hon känner hur Astrid nickar och läser med i texten utantill. Hur hon suger på varje stavelse och anar stora djup och hemligheter bakom varje bokstav. Maria får tårar i ögonen. Hon gråter och gråter. Hon lägger ifrån sig den öppna Bibeln och lägger sig ner och somnar, hopkrupen som ett litet barn.

Hon vaknar ganska tidigt morgonen därpå. Är smågrusig i ögonen och tung i huvudet efter att ha sovit för länge, känns det som. När hon sätter sig upp, fortfarande fullt påklädd, upptäcker hon den uppslagna Bibeln. Hon börjar läsa igen och kommer till orden ”vad är då en människa”. Tänker på Astrid. Hon visste vad det var att vara människa. Kanske visste hennes Gud det också.

Astrids Gud är inte som konfirmationsprästens Gud. Astrids Gud är som Astrid. Gammal och rynkig. Uråldrig som graniten i berget. Men bakom det milda russinansiktet döljer sig all klokhet och all godhet. Han eller hon vet vad livet är, för han eller hon har levt mitt i det. Mitt i sorg. Mitt i glädje. Mitt i svårigheter. Mitt i hoppet.

Det är onsdag eftermiddag och Maria har fått ledigt från jobbet för att gå på begravingen. De har skramlat till en blomma, de andra vårdbiträderna och hon. Men de kände ju inte henne. Hade aldrig hunnit träffa henne. Vad förstår de egentligen?

Hon sitter ganska långt bak i kyrkan. Tycker inte riktigt att hon hör ihop med

de övriga som har kommit dit. Några har Frälsningsarméns uniformer på sig. Någon känner hon igen från fotografierna på Astrids byrå, men de flesta är bara anonyma ansikten för henne. Ansikten som inte betyder något. Inte som Astrid gjorde.

Ute vid graven håller hon sig också lite på avstånd. Går sist fram av alla till det öppna hålet i marken. Läger försiktigt ner sin bukett.

-Tack, Astrids Gud, för Astrid, viskar hon tyst. Om du är som hon, vill jag gärna försöka tro på dig. Och kanske kommer jag att tycka om dig också.

Sommarvinden dansar genom kyrkogårdsbjörkarnas lövverk. Kanske viskar också den sitt farväl. Till Astrid och till sommaren. Vinden är svalare nu än för ett par månader sedan, men värmen kommer att finnas kvar där länge än. Hoppas Maria i alla fall.